

H. Neudamm

FREIHEIT IN BINDUNG

EX LIBRIS

LÖSETE DORN ZWANG

Dr. Helmut Bester

Dv 2703

APOTHEKERVÆSENETS
OPRINDELSE OG UDVIKLING
BÆRLIGT DANMARK

UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK
- Medizinische Abt. -
DÜSSELDORF
V 3146

APOTHEKERVÆSENETS
OPRINDELSE OG UDVIKLING
SÆRLIG I DANMARK

AF

HOLGER RØRDAM
SKIBSLÆGE I SØETATEN

KØBENHAVN
JACOB LUNDS BOGHANDEL
(BALDUR BØRGEN)
1899

APOTHEKER-VESSENETS

OPRINDELSE OG UDVIKLING

AF DEN

HELENDEN

I. Cohens Bogtrykkerier - Georg A. Bach -

FORTALE

Som Medlem af det Udvalg, der i 1896 af Folketinget nedsattes til at behandle „*Forslag til Lov indeholdende nogle Apothekerne og Apothekerdriften vedrørende Bestemmelser,*“ et Forslag, der var et Resultat af den d. 6te November 1894 nedsatte Apothekerkommissions Arbejde, blev min Interesse for Apothekervæsenets historiske Udvikling i Danmark vakt.

Spørgsmaalet, om Apothekerprivilegierne her i Landet oprindelig vare givne som personlige eller reelle, rejstes gjentagne Gange under Behandlingen i Folketinget. I Kommissionens Betænkning, Side 13, hedder det:

„Hvorvidt det, naar Bevilling en Gang var meddelt en Apotheker, fra først af var Forordningen af 1672s Mening, at det saaledes meddelte Privilegium af ham skulde kunne overdrages til andre, lader sig neppe nu afgjøre,“ og senere hedder det: „ligesom det allerede forinden Forordningen af 1672 havde været Brug, at de da meddelte Bevillinger, mulig ifølge udtrykkelig Hjemmel i de udfærdigede Bevillingsbreve, vare Gjenstand for Salg“ o. s. v. Heraf turde det fremgaa, at tiltrods for den store Sagkundskab, der var repræsenteret i Kommissionen (juridisk, medicinsk og pharmaceutisk), blev Spørgsmaalet, om hvorledes Apothekerprivilegierne oprindelig vare givne, ikke løst.

Det har været min Hensigt gennem nærværende Arbejde at bidrage til Belysningen af dette Spørgsmaal, og jeg har

derfor søgt saa vidt muligt at meddele de originale Bevillingsbreve indtil 1670, for saa vidt disse frembød Interesse, saavel som en Udsigt over de Apothekervæsenet vedrørende Forordninger og Love til samme Tidspunkt.

Skjønt man ikke kan sige, at Pharmaciens Historie har været Stifbarn hos os, eftersom Herholdt, Mansa, Burman-Becker, Ingerslev o. a. have ydet talrige Bidrag til samme, saa savnes der dog et samlet Overblik, der tager Hensyn til de mange spredte Bidrag til Emnets Oplysning, der ere fremkomne i de senere Aar. Et saadant haaber jeg at have leveret i nærværende Skrift, der vel kun rækker til Frederik III.s Død, men dog indeholder alle Forudsætninger for den vigtige Lovgivning om Apothekervæsenet, der skriver sig fra de første Aar af Chr. V.s Regjeringstid.

En kort Oversigt over Apothekervæsenets Oprindelse og tidligste Udvikling i andre Lande, har jeg tænkt mig, kunde danne en passende Indledning til hvad her meddeles om de danske Apotheker.

INDLEDNING

Saa langt Historien rækker, have Menneskene, saa godt de forstod, søgt Lægemidler mod de Sygdomme, hvoraf Menneskeslægten hjemsøges. Men et ordnet Apothekervæsen tilhører naturligvis kun de i Kultur mere fremskredne Folk.

Da *Kina*, som bekjendt, har haft en forholdsvis høj Kultur i en meget fjern Tid, er det paa en Maade i sin Orden, at det ældste pharmakologiske Værk, der af Omtale kjendes, en Urtebog med en udførlig Opregning af alle Planter i det himmelske Rige, tilskrives en Kejser af Kina, Chin-nong, der skal være død Aar 2699 f. Chr.

I ældgamle kinesiske Skrifter findes Beretninger om Behandling af og Midler mod Sygdomme.

Om den anden Kejser af Dynastiet Tsin Tschin-wang fortælles, at han c. 230 f. Chr. lod alle Bøger tilintetgjøre med Undtagelse af dem, der handlede om Lægemidler og Agerdyrkning.¹⁾

Det var dog især i *Ægypten*, at Grunden blev lagt til den pharmaceutiske Videnskab, og Folket tillagde Gudinden Isis Æren for at have opfundet mange Lægemidlers Tilberedning. Paa Universitets-Bibliotheket i Leipzig opbevares en 3400 Aar gammel ægyptisk Pharmakopoea, skreven paa en Papyrusrulle, som Professor Ebers har medbragt fra Ægypten. Den er en

¹⁾ A. Philippe, Geschichte der Apotheker bei den wichtigsten Völkern der Erde, übersetzt von Dr. Hermann Ludwig. Jena 1855. S. 25—26.

fuldstændig Haandbog i den gammelægyptiske Medicin, og beskriver Sygdomme med Tilføjelse af de mod dem anvendte Lægemidler. Øjensygdomme, som de gamle Ægyptere saa godt forstod at behandle, ere især omstændelig beskrevne.¹⁾

Homer omtaler Ægypten som rigt paa Lægemidler, og Herodot fortæller i sin 2den Bog om Ægypternes Anvendelse af diætetiske Forholdsregler og om deres Fremgangsmaade ved Ligenes Balsamering. Plinius den ældre beretter, at Ægypterne af Mager og Troldmænd havde lært den Kunst at tilberede Medicamenter, og at de drev et oprørende Misbrug hermed.

I Ægypten havde Moses modtaget sin Dannelse, og han overførte til *Jøderne* Elementer af ægyptisk Kultur og Videnskab. Mange Steder i Biblen omtales Læger samt Tilberedning af Salver og Medicamenter (2den Mose B. 30. K. 22.—26. V. 1ste Samuels B. 8. K. 13. V. 1ste Kongernes Bog 10. K. 15. V. 1ste Krønikernes B. 9. K. 30. V. 2den Krønik. B. 16. K. 14. V. Jobs Bog 11. K. 22. V. Præd. B. 10 K. 1. V. Salomons Højsang 3. K. 6. V. Jeremias 8. K. 22. V. Paa disse Sider nævnes i de ældre Bibeloversættelser Apothekere og deres Gjerning, i den sidst reviderede Oversættelse er Udtrykket Apotheker undgaaet, og Udtryk som Salvetilberedere, Kræmmere o. lign. benyttede). I den efterexilske Tid synes der hos Jøderne at have fundet en Art Adskillelse Sted mellem Læger og Apothekere; særlig kan henvises til Sirachs Bog 38. Kap., hvor det blandt andet hedder: „Ær en Læge med den Ære, der tilkommer ham, at Du kan bruge ham i din Nød. Herren har skabt Lægemidler af Jorden, og en forstandig Mand lader ikke haant om dem. En Apotheker laver en Sammensætning af dem, og han er ikke færdig med sin Gjerning, før der fra ham kommer Velvære over Jorden. Naar Du er syg, da overse det ikke, men bed Herren, og han skal læge Dig. Lad af med Forseelse og lad Hænderne handle ret, og rens dit Hjerte fra Synd. Og lad en Læge komme; thi Herren har skabt ham, og lad ham ikke vige fra Dig; thi man har ham behov.“

¹⁾ Archiv for Pharmaci, XXVII, S. 30.

Ogsaa i Talmud omtales ofte Læger og Medicin; men her spores Paavirkning fra Grækenland.

De gamle *Inderes* Medicin findes beskrevet i de hellige Veda-Bøger. Hos Inderne var der praktiserende Læger, Livlæger hos Fyrsterne, Militærlæger og Dyrlæger. Deres Pharmakopoea var meget righoldig og omfattede Medicamenter af Plante-, Dyre- og Mineralriget. I Aaret 416 f. Chr. kom den første Græker, Klesias, Læge ved det persiske Hof, til Indien. I Aaret 327 f. Chr. faldt Alexanders Tog til Indiens Grændser, hvorved det kan antages, at Elementer af Indernes Viden har forplantet sig til Grækenland.

Ogsaa i *Persien* dyrkedes Lægevidenskaben. Kambyes tilberedte egenhændig Salver og forhandlede disse til Kongen af Ægypten. Democedes fra Kroton (522 f. Chr.) medførte til Behandling og Forplejning af Darius fuldkommen tilberedte Medicamenter, da Kongen havde paadraget sig en betydelig Forvridning; han tilberedte selv Salver, som han lagde paa Darius's Hustru, Cyrus Datter, Atossa's Bryst, som var angrebet af Kræft. Han havde et særlig Værelse til sine Præparater. Dette Værelse kaldtes *ιατρειον* og var en Art Apothek.¹⁾

Fra Phoenicien og Ægypten bragtes Kjendskabet til Lægevidenskab til Grækenland.

I *Grækenlands* Blomstringstid, fra den trojanske Krig (c. 1200 f. Chr.) til Landet kom under Macedonien (333 f. Chr.), udviklede alle Videnskaber sig højt, ogsaa Lægekunsten; men det er dog først Hippokrates (f. 460, d. 377 f. Chr.), der kan betragtes som Grundlægger af den egentlige Lægevidenskab, ligesom han selv tilberedte de Lægemidler, han anvendte. Det samme maa sikkert have været Tilfældet med de Læger, som fulgte nærmest efter Hippokrates, som det da ogsaa berettes om Aristoteles og andre.

I pharmakologisk Henseende har navnlig Theophrastos fra Eresos paa Lesbos (371—288 f. Chr.) store Fortjenester. Han undersøgte og beskrev en Mængde Planter, og ved sin Bog om Stenene vandt han Navn som den første Mineralog.

¹⁾ A. Philippe, Gesch. d. Apoth. S. 30.

Da Alexander havde undertvunget Ægypten, blev Alexandria Landets Hovedstad. Skolen her, som grundlagdes 320 f. Chr., blev et Hovedsæde for Lægevidenskabens Dyrkere. Som ivrige Dyrkere af Pharmaciens kan nævnes de berømte Læger Erasistratos og Herophilos. Erasistratos skrev et Værk om de forskellige Arter Gift, og han bestræbte sig særlig for at simplificere Brugen af Lægemedler og dadlede stærkt de Læger, som drev Misbrug hermed. Herophilos anvendte derimod en Mængde Lægemedler og tilskrev særlig vegetabiliske Stoffer stærke Virkninger.¹⁾ I Skolen i Alexandria fandt først Adskillelsen Sted mellem Chirurgi og intern Medicin.

Fra Alexandria og Skolerne i Lilleasien forplantedes Videnskaben til *Romerne*, hos hvem Lægevidenskaben ikke havde staaet højt, før den græske Kultur vandt Indpas. Den første fribaarne Læge, Archagatus fra Grækenland, tog Bolig i Rom 219 f. Chr. Før ham og endnu længe efter ham vare Romernes Læger kun Slaver, men efterhaanden som Kulturen steg, bedredes ogsaa Lægernes Forhold. Under Cæsar fik alle Læger Borgerret, og August ophøjede en Læge i Ridderstanden og fritog Lægerne for alle Afgifter, Krigstjeneste og Indkvartering. Under de følgende Kejsere kunde Lægerne opnaa de højeste Æresposter.

En Mængde Receptbøger haves fra dette Tidsrum, nogle endog paa Vers. Tibers Livlæge, Menekrates, skrev en af hans samtidige meget skattet pharmakologisk Haandbog og angav først Sammensætningen af Diachylon-Plaster. Andromaches fra Kreta var Neros Livlæge. Hans Theriak var berømt gjennem mange Aarhundreder, og blev endnu tilberedt i Midten af forrige Aarhundrede i Paris. Mest berømt af alle Oldtidens Pharmakologer er Pedanius Dioskorides fra Anazarba (40—90 e. Chr.), hvis Værker i lange Tider betragtedes som Rettesnor. Han nævner en Mængde Midler af Plante- og Dyreriget, ogsaa enkelte Metalpræparater; forskellige Dyreexcrementer anvender han og lærer endog Midlerne til at kjende Forfalskninger af Krokodilleexcrementer. (Pedanii Dioscoridis Anazarbei de materia medica libri quinque ed. K. Sprengel. Lips. 1829 Vol. I—II. 8.)

¹⁾ F. Bremer, Haandbog i Lægevidenskabens Historie. Kjøbenhavn. 1844. S. 59.

Den første oprindelig romerske Forfatter var Aulus Cornelius Celsus; af ham findes 8 Bøger om Medicinen (A. C. Celsi de medicina libri octo ed. L. Targa, Veronæ 1810. 4). Klaudios Galenos fra Pergamos (131—c. 201 ef. Chr.) er næst Hippokrates Oldtidens mest berømte Læge, og i næsten halvandet Aartusende beherskede hans Autoritet det medicinske Studium. I Stedet for at studere Naturen, studerede man Galens Værker, hvis Tal er overvældende, og hvis vidt svævende Systematik vistnok har været mere til Skade end til Gavn. Ogsaa til Pharmakologien har han givet mange Bidrag (f. Ex. i Skriftet: De compositione medicamentorum). Han inddelte Lægemedlerne i 4 Klasser og disse igjen i 4 Grader, eftersom de virkede umærkeligt eller mærkeligt, heftigt eller ødelæggende. 3die og 4de Grad korrigerede han ved at tilsætte Midler af modsat Virksomhed. Desuden inddeltes Lægemedlerne ogsaa i udtømmende, sammentrækkende og fortyndende. Forøvrigt yndede han meget Sammensætningerne, hvoraf han anfører en stor Mængde, og det er især ham, vi skyldte Kundskaben om de foregaaende Lægers talrige store Kompositioner (Galenii opera ed. C. G. Kühn, Lips. 1821—23. Voll. XIX. 8).

Skjønt disse Læger for største Delen selv tilberedte deres Lægemedler (Galen havde saaledes sit eget Apothek paa Via sacra), fandtes der dog en Mængde Mennesker, som kun beskæftigede sig med Tilberedning af Lægemedler eller indsamlede Urter og Rødder og drev Handel dermed. Hertil maa regnes de allerede paa Theophrasts Tid optrædende „Rhizotomer“, hvilke svarede til „Herbarii“ hos Romerne. De gav sig af med Indsamling og Salg af vegetabiliske Lægemedler.

I Rom fandtes paa Augusts Tid og allerede tidligere Pharmacopolæ, som ernærede sig enten ved at drage om som Pharmacopolæ circumforanei eller Circulatores, ogsaa kaldte Periodeuter (Galen omtaler en Magnus, hvilken han betegner som περιόδευτης, og som havde meddelt ham Sammensætningen af nogle Lægemedler), ἀγορᾶι eller ὀχλαγωγοί, eller ved at holde særlig Butik; disse kaldtes sellularii eller ἐπιδηφριοί. — Handel med Krydderier og lignende Sager, som fandtes i Middelalderens Apotheker, besørgegedes i Romertiden af de saakaldte Seplasiarii,

hvis Navn, ligesom Navnet paa deres Bod eller Udsalgssteder (Seplasiarium), er afledet af en Gade i Capua, hvor de havde deres Hovedsæde. De beboede i Rom en særlig Del af Staden ved Foden af Capitolium, og man kaldte denne Gade Vicus thurarius eller ungentarius. De handlede med Røgelse, Balsamer, Kryderier og Lægemedler, og vare berygtede for deres Snyderier (fraus seplasia). Foruden disse, maaske mere svarende til de egentlige Apothekere, fandtes de saakaldte Pharmacopoei eller Medicamentarii, formodentlig de samme, som ogsaa kaldtes Pharmacotritæ eller Pharmacotribæ. — Paa Kejser Julians Tid i det 4de Aarhundrede fandtes i det østromerske Rige ikke alene i Byerne men ogsaa paa Landet Folk, der gav sig af med Tilberedning af Lægemedler efter Lægers Forskrift. De kaldtes Pimentarii (pigmentarii, *περιμενταριοι*, af pigmentum).

Disse forskellige Medicamenthandlere tjente ofte store Summer, men vare meget ilde ansete og betragtedes som Bedragere og Giftblandere, saa at de af Kejser Theodosius blev udelukkede fra at beklæde offentlige Embeder.¹⁾

¹⁾ A. Philippe: Gesch. d. Apotheker.
 Haeser: Gesch. d. Medicin.
 K. Sprengel: Beiträge z. Gesch. d. Medicin.
 K. Sprengel: Gesch. d. Arzneikunde.
 Eulenburg: Realencyclopedia.
 J. Herm. Baas: Gesch. d. Medicin und des heilenden Standes.
 F. Bremer: Haandbog i Lægevidenskabens Historie.
 Schmidt: Historisches Taschenbuch der Apotheker.

De egentlige Apothekers Oprindelse.

Medens Kulturen i Romerriget, særlig den medicinske, kom mere og mere i Forfald, fandt den hos *Araberne* en ny Jordbund.

Ved Nestorianerne (Tilhængere af Nestorius, 428 Bisp i Konstantinopel, 433 fordreven formedelst Kætteri) grundedes Skolen i Dschondisapur i Persien, efter at den nestorianske Skole i Edessa 489 var opløst. Ved Anstalten i Dschondisapur virkede græske Lærere, og under Chosroes I. Mischirvan (Hersker i Persien fra 551) var Skolen allerede meget anset, men naaede først i det 7de Aarhundrede sin Hovedbetydning.

Jøder og Nestorianere oversatte her de græske Forfattere paa Syrisk for Araberne. Herved bevirkedes, at der allerede paa Muhameds Tid (571—632) hos Araberne fandtes gode Læger, uddannede af græske Lærere. Arabiske Højskoler opstod efterhaanden i Bagdad (grundet af Kalifen Almanzor, 745—75) Basra, Damaskus og mange andre Steder. Efter Arabernes Erobring af Spanien grundedes der Højskoler i Cordova (anlagt 980, besad senere et Bibliothek paa 250,000 Bind), Sevilla, Toledo, Almeria, Murcia o. fl. a. Steder. Blandt de Videnskaber, her dyrkedes, indtog Medicinen og Pharmacien en fremragende Plads.

De første offentlige Apotheker oprettedes af Kaliferne i Bagdad i det 8de Aarhundrede, og ved Araberne kom Apothekerne til *Spanien* og senere til *Italien* og herfra til det øvrige Evropa.

Paa Apothekerne i Bagdad oplærtes Lærlinge i pharmaceutisk Teknik og Videnskab efter arabiske Pharmakopoeer og Dispensatorier (Krabadin ell. Grabadin), der indeholdt dels Fortegnelser over de Stoffer, som skulde forefindes paa et Apothek, dels Vejledning i Medicamenternes Tilberedning og Opbevaring. Staten vaagede over, at Medicamenter stedse forefandtes i tilstrækkelig Mængde og ikke solgtes til for høje Priser. — Tidlig kastede Araberne sig over Studiet af Kemien; i det 8de Aarhundrede levede den berømte Kemiker Abu Mussah Dschafarel-Sofi fra Haran i Mesopotamien, almindelig bekjendt under Navnet Geber. I sine Værker over Alkemi omtaler han flere Kvægsølvpræparater, Salpetersyre, Kongevand, salpetersurt Sølville og flere andre kemiske Præparater (Alchemia Gebri, Bern 1545).

Det første „Grabadin“ fra Midten af det 9de Aarhundrede skal være forfattet af Sabur-ebn-Saheel, Forstander for Skolen i Dschondisapur. Et andet stammer fra Dschabril Hassan.¹⁾ Mange kemiske Udtryk, f. Ex. Alkohol, Julep, Syrup, Kampher o. a. vise deres arabiske Oprindelse.

I *Spanien* grundlagde Araberne i Toledo og Cordova pharmaceutiske Lærestalter, som naaede en høj Grad af Udvikling. I det 11te Aarhundrede grundede Araberne i deres Besiddelser i *Italien* den berømte medicinske Skole i *Salerno*, og denne Skole ligesom den i Neapel bleve siden ordnede og regulerede af Kong Roger den 1ste af Sicilien og Kejser Frederik den 2den.

De første Apotheker bleve grundlagte af Kong Roger 1140. Fra Fred. 2. stammer den første retslige Regulering af Apothekervæsenet for Kongeriget begge Sicilier, ved hans Medicinaledikt fra 1224, som ordnede alt Læge- og Apothekervæsenet vedrørende.²⁾

Denne Lov grundede ikke alene Verdens medicinske Stand, men ydede ogsaa Apothekerne en legal Existens i Fremtiden.

Det blev tilladt Lægerne at holde egne Apotheker (Stationer)

¹⁾ S. H. Baas: *Gesch. d. Medicin.* S. 187—89. ²⁾ Häeser: *Gesch. d. Medicin I.* S. 157.

eller slutte sig sammen med en Apotheker (Confectionarius eller Stationarius). Confectionarii havde Lov til paa egen Bekostning at tilberede Medicamenter. Den Pris, de maatte tage, blev særlig fastsat for holdbare og ikke holdbare Droguer. Apothekerne fik kun Lov til at udøve deres Gjerning efter at have aflagt en Ed, hvorved de forpligtede sig til at tilberede deres Varer efter den foreskrevne Form uden Svig, og Lægen var edelig forpligtet til at anmelde de Apothekere, som conficerte „minus bene“. Desuden skulde Confectionarii medbringe Vidnesbyrd fra det medicinske Facultet i Salerno om deres Duelighed. I hver Provins vare to „viri circumspecti et fide digni“ ansatte, under hvis Opsigt Latværger, Syruper og andre Medicamenter skulde „legaliter“ tillaves. Bedrag blev straffet med Confiscation af Privilegiet, og for Tilsynsmændene, „jurati“, var der fastsat Dødsstraf, hvis de hjalp til med Bedragerierne. Det var ikke tilladt at oprette „Stationer“ overalt, men det var retslig indskrænket til bestemte Steder og normeret efter Folketallet.¹⁾

— Frederik II.s Apothekerlovgivning indeholder saaledes i det væsentlige alt, hvad der den Dag i Dag er af Betydning for Staten, Lægerne og Apothekerne i deres indbyrdes Forhold. Fra de nævnte Udgangspunkter bredte Apotheker sig over Italien, og i Mailand, Rom, Venedig, Genua o. fl. Steder fandtes der Confectionarii.

Som Rettesnor for Medicamenttilvirkningen gjaldt den salernitanske Pharmakopoea, „Antidotarium Nicolai“, hvis Forfatter var Forstander for Skolen i Salerno, Nicolaus Præpositus, Skriftet er sammensat af Uddrag af ældre græske og arabiske Lægers Værker, oversatte paa Latin.²⁾

Denne Bog blev i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede gennemset og forbedret af det medicinske Facultet i Paris, og alle Apothekere maatte rette sig strengt efter den.

I *Frankrig* have vi fra Carl den stores Tid Vidnesbyrd om, at Lægen tillige var Chirurg og Apotheker. Senere omtales

¹⁾ Histor. dipl. Fred. II. S. 151 og 236. ²⁾ Möhsen, Gesch. der Wissenschaft in der Mark-Brandenburg, Berlin 1781, S. 347. — Sprengel, Gesch. d. Medicin 2 B. S. 361.

det, at Lægerne lod deres Medhjælpere eller Disciple tilberede de Lægemidler, som de anvendte. Men fra Slutningen af det 13de Aarhundrede foreligger der Bevis for, at Apothekergjerningen var udsondret som en særlig Virksomhed. I Statutterne af 1271 for Universitetet i Paris forbydes det „Apothecarii“ og „Herbarii“ at behandle indvortes Sygdomme, og det befales dem kun at sælge deres Lægemidler til autoriserede Læger. I et fransk Actstykke fra det 13de Aarhundrede hedder det: „Enhver Voxhandler, enhver Peberhandler og enhver Apotheker er fri for Afgift af de nævnte Gjenstande, naar de sælge dem i deres Hjem. Men naar de om Lørdagen sælge i Hallerne eller paa Torvet, har enhver at betale Afgift, men ingen i deres Hjem“¹⁾.

Omtrent ved samme Tid blev der af Lægerne forfattet en Edsformular, som den „kristelige og gudfrygtige Mester Apotheker“ maatte aflægge. Denne Edsformular er saalydende:

„Jeg sværger og lover for Gud, alle Tings Ophavsmand og Skaber, én i sit Væsen, men adskilt i 3 evig salige Personer, at jeg Punkt for Punkt vil iagttage følgende Artikler:

Først sværger jeg, at ville leve og dø i den christelige Tro.

Item, at elske og ære mine Forældre saa godt, det er mig muligt.

Item, at ære, agte og betjene saa godt, jeg formaar, ikke alene Doctorerne i Medicinen, som have undervist mig i Kundskab om Pharmaciens Forskrifter, men ogsaa mine Lærere og Apothekermestere, under hvilke jeg har lært mit Haandværk.

Item, intet ondt sige om nogen af mine tidligere Doctorer, Apothekermestere eller nogen anden, hvem det end er.

Item, bidrage alt, hvad der paa nogen Maade er mig muligt, til Ære, Berømmelse, Pryd og Forherligelse for Medicinen.

Item, ikke at lære Hemmelighederne og Sjeldenhederne i denne til utaknemmelige, enfoldige eller uvidende Folk.

Item, aldeles intet gjøre uden Lægernes Raad, eller i Haab om nogensomhelst Vinding.

¹⁾ Philippe, S. 91—3.

Item, ikke give noget Læge- eller Afføringsmiddel til nogen Syg, før jeg har hørt en lærd Læges Raad.

Item, under ingen Omstændighed at berøre Skamdelene eller overhovedet de forbudne Dele hos Kvinder, uden i yderste Nødsfald, d. v. s. naar der er Tale om at lægge et eller andet Lægemedel derpaa.

Item, ikke forraade de mig betroede Hemmeligheder til nogen.

Item, aldrig at give nogen Art Gift til nogen at drikke, heller aldrig raade nogen til at give andre sligt, selv ikke hans værste Fjende.

Item, aldrig give nogen en afførende Drik.

Item, aldrig at forsøge paa nogensomhelst Maade at drive Fosteret af Moders Liv, med mindre det sker efter en Læges Anordning.

Item, at udføre Lægens Forskrifter Punkt for Punkt, uden at føje noget til eller trække noget fra, forsaavidt de ere givne efter Kunstens Regler.

Item, aldrig at betjene mig af noget Erstatningsmiddel eller Substitut uden en andens og indsigtfulderes Raad.

Item, at forkaste og fly som Pesten den skammelige og højst fordærvelige Fremgangsmaade, hvori nu til Dags Charlataner, Empirikere og alchemistiske Laboranter gjøre sig skyldige til stor Skam for de Øvrigheder, som taale dem.

Item, at yde Hjælp og Understøttelse til alle uden Forskjel, som bede mig derom, og endelig ikke holde slette eller gamle Droguer i mit Apothek.¹⁾

„Herren velsigne mig altid, saa længe jeg holder disse Ting.“¹⁾

Saladin fra Asculo giver Apothekeren det Raad, at han tidlig skal begive sig udi Ægteskab, „for at hans Ungdomskraft kan blive tæmmet, og han dernæst kan være rolig, sagtnodig og ærbar.“

Apothekernes Læretid var fra 1336 af 4 Aar, og efter Udløbet af denne Tid maatte han gjøre et Mesterstykke.

¹⁾ A. Philippe, Gesch. d. Apoth. S. 94—96.

Urtekræmmer- og Apothekerlauget skulde styres af 6 Mestere (gardes), og disse bare ligesom Riddere og Borgmestere en Kjole af sort Tøj, besat med sort Fløjel. Ifølge en Bestemmelse fra Philip den smukke i Aaret 1312, stadfæstet af Karl den 4de 1321, skulde de fastsætte Stadens Normalvægt og Normalmaal, og de havde Ret til at besigtige alle andre Kjøbmænds Vægte; men hvert 6te Aar maatte de lade deres egen Vægt berigtige efter den oprindelige Prøvevægt, som var indelukket i Møntbygningen under firdobbelt Laas.

Mellem Apothekerne og andre Handlende herskede der i flere Aarhundreder mange Stridigheder om deres Handelsrettigheder, og der udkom herom mange kgl. Forordninger.

I Aaret 1359 udstedte Kong Johan et Edikt, hvorefter Apothekerne i Paris og Omegn to Gange om Aaret (ved Paaske og Allehelgenstid) skulde visiteres af Oldermænden for Urtekræmmer og Apothekerlauget, assisteret af to „maitres en médecine“, som vare udnævnte af Decanen for det medicinske Facultet, og to Apothekere, udnævnte af Borgmesteren i Paris. For at sikre disse Visitationer Betydning, bestemtes, at Lægerne i Overværelse af Facultetets Decanus, Apothekerne og Borgmesteren skulde sværge, uden Had, uden Gunst eller Personsanseelse at ville rette sig efter Forordningerne, give Raad og Hjælp, og at deres Visitation kun skulde havde det offentlige Vel og det menneskelige Legemes Tarv for Øje. En lignende Ed maatte ogsaa Oldermænden i Lauget aflægge. Apothekerne i Paris og Forstæderne maatte paa deres Side, i Overværelse af Oldermænden og 4 Bisiddere, sværge, at de vilde tale Sandhed, saavel angaaende Lægemedlerne, som om alle andre Ting, der hørte ind under Lauget, alle uden Løgn og Bedrag; at de dernæst vilde angive, hvilke deres tidligere Læger havde været, og hvilke deres nuværende vare; at de vilde holde sig til deres Bog, „Antidotarium Nicolai“, i den forbedrede Udgave; at de ikke vilde sælge fordærvede Lægemedler og ikke erstatte friske Midler med gamle; at de kun vilde betjene sig af rigtige, af Visitatorerne godkjendte Vægte; at de vilde aflægge enhver Ed, som blev dem afkrævet for at udøve deres Kald; at de, naar de skulde tilberede afførende Lægemedler eller et Opiat, ikke

vilde sammensætte det anderledes, end Mesterne i Haandværket havde vist dem, og at de, efter at have lavet et Lægemedel, vilde skrive Maaneden, i hvilken det var tilberedet, paa den Krukke, hvori det opbevaredes, og kaste det bort, naar det var fordærvet; at de ikke vilde sælge eller overlade et Lægemedel, som var farligt paa Grund af deri indeholdt Gift eller Abortiva, hverken til Folk „hors la foi chrétienne“ eller til nogen anden, hvis de ikke havde Vished for, at den, til hvem de solgte det, var Mester i Videnskaben eller i Medicinen; at de ikke vilde indlade sig paa Bedrageri, hvis en eller anden Læge vilde tillade dem at sælge Medicamenterne dyrere, end de vare værd, mod at faa Del i Gevinsten, o. s. v.

Endvidere fastsatte samme Forordning, at ingen kunde blive Medlem af Korporationen, som ikke kunde læse Recepter og tilberede Lægemedler efter dem; at der skulde være et tilstrækkeligt Antal Apothekere, og Svendene skulde aflægge den samme Ed som Mestrene, m. m.

I det hele vidner denne mærkelige Forordning om en Kyndighed og Visdom, som maa vække Beundring, især naar det erindres, at den er fra Midten af det 14de Aarhundrede. Ogsaa fra den følgende Tid haves forskellige kongelige Mandater, der tyde paa, at man vedblivende i Frankrig fra Statens Side fulgte Apothekervæsenets Udvikling med Omhu og Opmærksomhed. — Som Hovedresultat kan slaas fast, at endnu inden Middelalderens Slutning var der i Frankrig sørget for, at Apothekerne forpligtedes til at holde rigtig Maal og Vægt, deres Droguer bleve omhyggelig prøvede, de vare underkastede Lægernes Tilsyn, Apothekervisitationerne vare vel ordnede, Læretidens Varighed var fastsat og ligeledes Betingelserne for at optages i Corporationen.¹⁾ Alt vidner saaledes om, at Frankrig paa dette som paa andre Kulturomraader indtog en fremskudt Stilling blandt de evropæiske Stater.

Hvad *England* angaar, da omtales de første Apotheker her i det 13de Aarhundrede. Kong Edvard III. havde en Hofapotheker (1345), der fulgte ham paa hans Rejser. Men England

¹⁾ A. Philippe, *Gesch. d. Apoth.* S. 92—117.

har ikke nogen saadan Lovgivning om Apothekervæsenet, som den Frankrig besidder, og indtil den nyeste Tid har der i England hersket en saa ubunden Frihed paa dette Omraade som i ingen anden civiliseret Stat.¹⁾ 1558 opfandt Englænderen Timmophe Brighte Forkortningen af Recepter. 1619 udgav Lægerne i London en Apothekerbog under Titel „A physical directory or a translation of the dispensatory, made by the college of Physicians of London“ (paany udg. 1650).

Det er ikke bekjendt; naar Apotheker først oprettedes i *Tydskland*. Men fra det 13de Aarhundrede af findes flere saadanne omtalte.

Som Byer, hvor Apotheker tidlig forekomme, kan saaledes nævnes Wetslar 1233, Trier 1241, Schweidnitz 1248, Münster 1267, Worms 1267, Würzburg 1276, Augsburg 1285.²⁾

I Staden Freiberg fandtes en Apotheker meget tidligere end en Læge. „Jenichen paa Apotheket“ nævnes 1294 som Raads-herre. Hans Varer bestod som andre Steder af nogle Plastre, Plantesafter, Theriak, Kampher, farvet Vox, Sukker, Confect o. s. v. 1475 besøgte Raadet i Freiberg Apotheket og forordnede, „at ingen Confect og andre Varer, som høre til Apotheket, maatte sælges af andre, og det skulde heller ikke blive nogen tilladt at oprette et nyt Apothek, saalænge det gamle blev rigtig holdt vedlige og forsynet.“ Derimod skulde Apothekeren holde Staden frit med Seglvox og Blæk, saameget som Raadet behøvede. 100 Aar senere blev et andet Apothek oprettet.³⁾

Beviset for de ovennævnte Apothekers Existens er dog ofte utilstrækkeligt, idet det delvis støtter sig til, at et „apotheca“ er solgt eller skyldes Efterretninger om, at en „apothecarius“ fandtes. Men „apotheca“ og „apothecarius“ betød dengang ikke altid det samme som nu, da disse Betegnelser jevnlig brugtes om Oplag, Udsalg og Kræmmer. Om mange af de Apotheker, som i hin Tid nævnes, kan det dog historisk bevises, at de nuværende Apotheker ere opstaaede af dem. Dette gjælder f. Ex. Stadsapotheket i Glogau, til hvilket og til et andet Apothek

¹⁾ A. Philippe, S. 1054. ²⁾ Sterler, Darstellung der Fortschritte u. des gegenwärt. Zustandes d. Pharmacie in Bayern. A. Philippe, S. 997. ³⁾ Deutsches Archiv für Geschichte der Medicin 8 B. S. 508.

Hertug Heinrich af Schlesien 1281 gav Privilegium. I Hildesheim var der allerede 1318 et Domkapitlet tilhørende Apothek, hvilket 1365 blev købt af Staden og senere lagt paa det Sted, hvor det endnu staar. Fra det 14de Aarhundrede stammer Apotheket i Esslingen. Det i Frankfurt am Main er fra 1343. I Ulm var der 1364 et Apothek. 1436 blev Hans Wücker, Lærer i Lægevidenskab, antaget af Staden Ulm til i 10 Aar at have Opsyn med Apotheket, at der var rigtige Lægemidler, og 1461 blev Mester Hans Kettner, Licenciat i Medicinen, ansat i 3 Aar i samme Øjemed.¹⁾ I Göttingen fandtes 1376 et Apothek. Den Omstændighed, at Tydskernes Udvandring 1409 fra Universitetet i Prag til Leipzig gav Anledning til Oprettelse af et Apothek i sidstnævnte Stad, tyder paa, at Prag tidligere har haft et saadant. I Stuttgart fik Mester Johan Kettner, Læge, Apotheker og Sukkerbager (mon ikke den samme, som nævnes ovenfor?) 1457 Tilladelse af Grev Ulrich af Würtemberg til at anlægge Apothek. Der var her allerede tidligere oprettet et Apothek af en vis Glatz, som imidlertid først 1458 fik Privilegium af Greven af Würtemberg.²⁾ Begge Apotheker maa dog senere være nedlagte. 1468 blev nemlig Albrecht Müsteiner fra Nürnberg antaget som Apotheker i Stuttgart med det Tilsagn, at der ikke maatte være andre, hverken offentlige eller hemmelige, Apotheker i Würtemberg. En Apothekertaxt fandtes i Stuttgart i Aaret 1486. I denne er det bestemt, at Lægemidlerne stedse skulde være godt udvalgte og ikke fordærvede, og intet andet maatte bruges, end hvad der var bestemt i Forordningen, og der skulde passes paa ikke at forvexle farlige Ting; Apothekeren skulde være ansvarlig for sine Svende, og intet skadeligt eller „abortiva“ maatte sælges. Taxering skulde ske rigtig, og i hvert tvivlsomt Tilfælde skulde Apothekerne henvende sig til Lægen. I Aaret 1500 gav Hertug Ulrich af Würtemberg en Cyriax Horn Tilladelse til at oprette et Apothek i Stuttgart og antog ham paa 6 Aar som sin Apotheker. Han maatte sværge at betjene Herskabet og dets Tjenere og alle Undersaatter med sine Lægemidler, og

¹⁾ Schmidt, Historisches Taschenbuch der Apotheken, S. 25. ²⁾ Sattler, Gesch. d. Herzogthums Würtemberg unter d. Grafen V, S. 159.

det blev paalagt Livlægen en Gang hvert Aar at undersøge, om Apothekeren rettede sig efter den ham givne Taxt og Forskrift.¹⁾

Det første Apothek i Berlin blev oprettet 1488. Privilegiet for dette Apothek, „Bjørneapotheket“, blev af Magistraten givet til Hans Zehender med den Begunstigelse, at han maatte besidde det arvelig. I Privilegiet sikredes der Apothekeren Eneret til at forhandle farvet Vox, Confect og andet „der tjener og hører til et Apothek“. Tillige lovedes ham fri Bolig og Frihed for alle Skattepaalæg og borgerlige Ydelser.²⁾ Dette Privilegium stadfæstedes siden af Churfyrsterne Johan 1491 og Joachim 1499.³⁾

I Halle oprettedes et Apothek 1493. I Privilegiet for den første Apotheker, Simon Puster, forpligtedes han til at levere 8 Pund Sukkerbagværk til Raadets Fastelavnsgilde, hvilket viser, at Apothekerne dengang ogsaa vare Sukkerbagere.⁴⁾

Den nævnte Simon Puster var den eneste Apotheker her indtil Aaret 1535, da Ærkebispens gav sin Livlæge L. N. von Wyhe et andet Privilegium, og 1555 fik Wolf Holzwinth det 3die Privilegium. — Ogsaa i de mellemstore og mindre Byer anlagdes i dette Tidsrum Apotheker, f. Ex. i Stendal 1486; i Tübingen, hvor Apothekeren fik Apotheket arveligt, mod at han forpligtede sig til at deltage i Felttogene som Læge og Apotheker; i Crossen i Mark Brandenburg, hvor Markgrev Johans Enke Catharina lod oprette et Hofapothek under Opsigt af sin Livlæge Wigand; i Kosel 1513. Det første Apothek i Hannover blev anlagt af Raadet 1565 ved Siden af Raadhuset.⁵⁾ I Østrig anlagdes i dette Tidsrum Apotheker i Znaim, Pressburg, Krems, Budweis, Olmütz, Brünn o. fl. a. Steder.

En af de ældste tydske Pharmakopeer er det af Staden Nürnberg som lovlig Rettesnor indførte „Dispensatorium pharmacorum omnium“ af Valerius Cordus 1535. 1564 har Stadslægen Adolf

¹⁾ Sattler, Gesch. Württembergs unter d. Herzögen I S. 59. ²⁾ Emil Isensee, Die Gesch. d. Medicin und ihrer Hilfswissenschaften, Berlin 1840. I S. 283. ³⁾ Möhsen, Gesch. S. 379. ⁴⁾ J. Herm. Baas, Gesch. d. Medicin, S. 275. ⁵⁾ Beiträge zur Gesch. der Apotheken im ehemaligen Königreiche Hannover. Hann. 1879.

Occo i Augsburg forfattet „Enchiridion s. Dispensatorium“, som blev meget brugt.¹⁾ Den første trykte Apothekertaxt i Tydskland er sandsynligvis Staden Augsburgs fra 1512.

Regler for Apothekervæsenets Ordning vedtoges efterhaanden i de forsk. tydske Stater, f. Ex. 1563 for Annaberg i Markgrevskabet Meissen, 1573 for Churfyrstendømmet Sachsen, 1580 for Mecklenborg, 1596 for Grevskabet Henneberg o. s. v. Ved Visitationerne, som vare regelmæssig indførte og bleve foretagne af Lægerne, synes det ofte at have gaaet særdeles lystig til. En Visitation f. Ex. i Aaret 1574 — som vistnok maa have været grundig, da den varede i 3 Uger — kostede vedkommende Apotheker „an Essen, Wein, Bier und Kunstpfeifern 495 Mark og 40 Pfennige (eller mindst 5 Gange saa meget i Nutidens Penge).²⁾

Til *Rusland* kom under Zar Ivan Wassiljewitsch's Regjering 1534—1584 flere engelske Læger og Apothekere. Dronning Elisabeth af England sendte Zaren Lægen Robert Jacob og Apothekeren James Frenckham, og det er sandsynligt, at Indretningen af det første Apothek i Moskow stammer fra dette Tidspunkt. Hofapotheket i Moskow havde allerede under Zar Feodor Alexijewitsch Standglas af slebent Krystal indfattet i Sølv og tildels forgyldte.

I Aaret 1620 oprettedes her et Medicinalkollegium »Apothekarskoi-Pricas«, som ansatte Læger, oprettede Apotheker og forsynede dem med Lægemidler.³⁾

---

¹⁾ A. Philippe, *Gesch. d. Apoth.* S. 86—87. ²⁾ J. Herm. Baas, *Gesch. d. Medicin* S. 374. ³⁾ Richter, *Gesch. d. Medicin in Rusland.* 2 B. 1813—5. Schmidt, *Hist. Taschb.* S. 14.

Om Danmarks Forsyning med Lægemidler i Tiden før Reformationen.

Medens vi fra en meget fjern Tid have Efterretninger ikke blot om Mænd, men maaske i endnu højere Grad om Kvinder, der her i Norden have givet sig af med Lægekunst, eller rettere, rent empirisk have lært sig til at behandle ind- og udvortes Sygdomme og ved simpel Haandhjælp og ukunstlede Husraad have forstaaet at bekjæmpe dem, saa er det naturligt, at egentlig Apothekerkunst herhjemme først tilhører et langt senere Tidspunkt. I Oldtiden samlede enhver, der gav sig af med Lægekunst, selv sine Lægemidler, væsentlig Urter, der voxede her i Landet, og tilberedte dem selv.¹⁾

I Middelalderen øvedes Lægegjerningen især af Personer af gejstlig Stand. Som en af de første bekjendte præstelige Læger kan nævnes Adzer, Domprovst i Lund, død 1131, som skjænkede sin Domkirke det gamle og nye Testamente og mange medicinske Bøger.²⁾ Om en Abbed Johannes fra Skaane berettes, at han tilkaldtes i Kong Valdemar den 1stes sidste Sygdom, dog uden Held, da Kongen døde 1182 efter den anvendte Behandling.³⁾ Ved disse Præster og Munke blev Kjendskabet til de af græske, romerske og arabiske Læger anvendte, mere sammensatte Lægemidler ogsaa udbredt her i Landet. Fra Aaret 1180 haves et Brev, hvorved Abbed Stephanus af Tournay sender Ærkebiskop Absalon en Krukke eller Flaske med Theriak,

¹⁾ P. E. Müller, Bidrag til Lægekunstens Historie i Nordens Oldtid, i Herholdts Archiv S. 1. ²⁾ Langebek, Scriptor. Rer. Danic. III S. 448. ³⁾ Saxo, ed. Müller. I S. 956—7.

som han anbefalede paa det bedste, idet han skrev: „Consideranti mihi, quid vobis, domino meo, possem mittere, nihil occurrit, quo non abundetis et vos, et ideo inter divitias et delicias occidentales orientales munusculum mitto vobis, ampullam tyrica probatissima plenam, ab Archiepiscopo Mamertino, concanonico et amico nostro, Antiocheni Patriarchæ suffraganeo, mihi datum, humile satis, sed utile xenium, magnis et potentibus viris acceptum“¹⁾. — Som alt tidligere omtalt, spillede Theriak en meget stor Rolle i Middelalderen. (Det har sit Navn af *θηριακον*, et vildt Dyr, og var oprindelig Modgift mod giftige Dyrs Bid, brugtes senere mod alt muligt, og sammensattes efterhaanden af flere og flere (indtil 72) Bestanddele, deriblandt Hugormekjød. Den nøjagtige Tilberedelse deraf regnedes for Pharmaciens Mesterstykke og for en ligefrem historisk Begivenhed, der fejredes med stor Pomp)²⁾. Da hin Tids Geistlige ved Behandlingen af syge forøvrigt benyttede Besværgelser, Ceremonier og Helgenpaakaldelse, har deres Medicamentforraad neppe været stort.

Der var dog enkelte baade af den højere og lavere Gejstlighed, som ikke alene vare i Besiddelse af kirkelig Lærdom, men ogsaa af virkelige medicinske Kundskaber. Blandt saadanne er ingen saa navnkundig som Mester Henrik Harpestreng, Medicus og Kannik i Roskilde, der synes at have været Erik Plovpenning's Læge og døde 1244. Han anses som Forfatter til en dansk Lægebog, en Urtebog og en Stenbog, af hvilke i alt Fald de sidste væsentlig ere Gjengivelser af ældre Forfatteres latinske Skrifter.³⁾ I Lægebogen findes ved Siden af Besynderligheder, som hørte Tiden til, ogsaa Anvisninger, der røbe moden Indsigt i, hvad der hører til det menneskelige Legemes Tarv.⁴⁾ Naar Henrik Harpestreng nævner en Mængde Lægemidler og deriblandt en Del, som ikke frembragtes her i Landet, maa man slutte, at der maa have været Mulighed for at komme i Besiddelse af saadanne Stoffer som Aloe, Cassia lignea, Safran,

¹⁾ Riegels, De fatis faustis et infaustis Chirurgiæ, 1787. S. 342 — Jfr. Regesta dipl. Dan. I S. 323. ²⁾ Jul. Petersen, Hovedmomenterne i den medicinske Kliniks ældre Historie, 1889. S. 59. ³⁾ Dansk biografisk Lexikon VII, S. 100—1. Brandt, Gl. dansk Læsebog, S. 47. ⁴⁾ Nye Danske Mag. I, 57. Molbech, Nord. Tidsskrift III, 283.

Anis, Muskat, Ingefær og andre, som nævnes af ham, og man kommer da nærmest til at tænke paa de Handelsboder, som Hansestædernes „Pebersvende“ holdt i de vigtigste Kjøbstæder. Naar det tillige tages i Betragtning, at mange danske Mænd i Middelalderen studerede udenlands, i Italien, Frankrig og Tydskland, hvor Medicinal- og Apothekervæsenet var videre udviklet end hos os, maa det synes rimeligt, at der har været mere Kundskab dertil tilstede her i Landet, end man nu ved bestemte historiske Kjendsgjæringer kan paavise. Navnlig har man Grund til at antage, at de store Kollegier af Gejstlige ved Domkirkerne, der havde jævnlig Forbindelse med Udlandet, ogsaa have vidst at skaffe sig de nødvendige Medicinalvarer, for en Del i tilberedt Stand, saaledes som sydligere Landes „confectionarii“ have sammensat dem. At flere af de nævnte Gejstlige under deres Studeringer udenlands ogsaa havde haft Lejlighed til at høre medicinske Forelæsninger, har aldeles intet usandsynligt ved sig, og det ligger da nær, at de efter Hjemkomsten ogsaa lejlighedsvis have gjort Brug af de erhvervede Kundskaber, som det ogsaa udtrykkelig antydes om enkelte af dem. Særlig kunde nævnes Biskop Bo i Aarhus, der døde 1424, og om hvem det antydes, at han havde samlet Rîgdom ved „Alkemi, Lægedom, Skriveri, Maleværk eller anden deslige Behændighed.“¹⁾

Om den noget mystiske „Dominus Kanutus (el. Kamintus) Episcopus Arusiensis“ og hans „Regimen contra pestilentiam“ have de nyeste Undersøgelser gjort det sandsynligt, at herved snarest maa forstaaes Biskop Knud Mikkelsen, der var fra Aarhus, men ikke var Biskop her, men derimod i Viborg i Christian I.s Tid. Han var en vidt berejst og lærd Mand, der vistnok især er bekjendt som Jurist og Diplomat, men om hvem det dog uden Vanskelighed lader sig antage, at han kan have forfattet et medicinsk Skrift, som det, der ovenfor er nævnt.²⁾

Idet vi omtale Gejstlighedens Virksomhed for Lægekunsten

¹⁾ H. Gram, Det kjøbh. Vidensk. Selskabs Skrifter IV, 270. ²⁾ Bruun, Aarsberetn. fra det st. kgl. Bibl. I, 82—103 II, 411. Dansk biogr. Lexikon XI, 334.

i Middelalderen, er der Grund til at pege paa den Betydning, som Helligaandshusene og andre beslægtede Hospitaler have haft for at skaffe mangfoldige Mennesker „god Kost, rene Senge og en forstandig Legems Salve og Lægedom, de syge og fattige til Hjælp og Husværelse af de onde Pokker og anden Guds Plage,“ som det udtrykkelig siges om Claus Denne, der i Christian II.s Tid opførte det S. Anna Hospital i Kjøbenhavn, der vel snart gik til Grunde, men dog paa en Maade endnu har et Minde i S. Anna Plads, da dette Navn stammer fra Hospitalet, hvis nævnte Stifter og Forstander ogsaa synes at have forstaaet sig paa Tilberedelsen af Lægemidler, da det i en gammel Regnskabsbog fra Malmø udtrykkelig berettes, „at da han 1533 flyttede til denne Stad for at være Læge for de fattige i Hospitalet, anskaffede Staden til ham „noget Redskab, som hører til en Abeticke“.1)

I den senere Middelalder begyndte tillige en Art Apothekere at komme ind i Landet, nemlig de saakaldte Landfarere eller circumforanei, omrejsende Kræmmere, som tillige med andre Varer ogsaa medbragte Medicamenter, tilberedte i Italien. Det er derhos sandsynligt eller endog beviseligt, at der i det 15de Aarh. har været enkelte faste Udsalgssteder (Apotheker) her i Landet. I en haandskreven Lægebog fra den nævnte Tid hedder det saaledes: „Giv dem, som have for meget Blod i Hovedet, og hvis Hjerne er syg, at æde Amatasiam magnam, der findes alt rede gjort i Apotheket.“ Ligeledes omtales „Pestpiller, som haves paa Apotheket“ i det Skrift om Pesten, som tillægges Biskop Knud, og som optryktes mange Gange i Slutningen af det 15de Aarh.2) Men forøvrigt er det ikke afgjort, at disse Henvisninger til „Apotheket“ fra først af ere opstaaede paa hjemlig Grund, da det kan være Gjentakelse af Udsagn i en os ikke nærmere bekendt fremmed Kilde. — Det er sandsynligt, at de nævnte Landfarere ikke nøjedes med at forhandle Medicamenter, men ogsaa optraadte som Læger og anbefalede og

1) Rørdam: Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen. S. 357. 2) J. D. Herholdt og F. Mansa: Saml. til den danske Medicinalhist. S. 332—3.

anvendte de af dem forhandlede Varer, ligesom ogsaa Apothekerne i langt senere Tider have gjort.

Paa enkelte Steder, i alt Fald i Kjøbenhavn, finde vi ogsaa Spor af, at der allerede i det 15de Aarhundrede har været saadanne faste Udsalgssteder af Lægemidler og andet didhenhørende, at de med Føje kunde betegnes som Apotheker, ligesom vi fra *Christian I.s* Tid have den første fagmæssigt affattede Recept, der kjendes her fra Landet, udfærdiget af Kongens Livlæge, Engelbert Korner.¹⁾

I det 15de Aarhundredes første Halvdel nævnes saaledes som Medlem af Bagervendenes Gilde i Kjøbenhavn „Anna Abbæteckers“. 1427 solgte Væbner Niels Gagge af Farebæk i Skaane til Hans Brandt kaldet „Mester Johan“, Bymand i Kjøbenhavn, en Gaard i Tydskemannegade, i vor Frue Sogn. Denne Mester *Johan Brandt* betegnes senere i en Række Breve som „Mester Johan Apotheker“. Han var død inden den 7de Septb. 1464, da hans Enke, der havde det underlige Navn „Clemens Ulbrantzdatter“, solgte sin Gaard til Væbner Jep Clausen, der senere blev Borgmester i Kjøbenhavn. Alt tyder dog paa, at Apothekerforretningen er bleven fortsat. 1479 omtales en Gaard paa Kjøbmannegade „østen næst ved Apetekræn“, „hvilken Gaard Mester Johan i boede.“ I et Brev fra samme Aar betegnes sidstnævnte Ejendom som en Gaard, „som Apothekeren ibor i vor Frue Sogn,“ hvoraf synes at fremgaa, at skjønt Mester Johan var død, er Forretningen fortsat i Ejendommen. Det samme fremlyser ogsaa af et Brev fra 1481, hvori Abbeden i Æbelholt Kloster og Konventet sammesteds nævne „vor Gaard i Kjøbenhavn, liggende i Vor Frue Sogn paa Køpmannægaden østen næst Apothekeren.“²⁾ Det er vel det samme Apothek, fra hvilket Kong *Hans* 1487 (ifølge hans Regnskabsbog, Danske Magasin 4 R. I, 78) lod hente Konfekt. Og naar der 1518 nævnes en Gaard i Kjøbmannegade „vesten næst op til den

¹⁾ Rordam: Hist Kildeskrifter 2 R. II, 494. ²⁾ Nielsen: Kbhvns Diplomatarium II, 38. 49. 119. 122. 141. 143. 145. Af Stedsbetegnelserne fremgaaer, at Tydskemannegade og Kjøbmannegade har været to Navne paa samme Gade, vistnok nærmest Vimmelskafte (jvfr. O. Nielsen: Kbh. Hist. og Beskrivelse I, 140 f.).

Gaard, som *Willum* Apotheker fordem iboede,¹⁾ da er det sikkert den samme Gaard, i hvilken Mester Johan tidligere havde haft sit Apothek, og vi faa da ogsaa Navnet at vide paa en af hans Efterfølgere.

Fra Christian I's Tid finde vi det første Spor af, hvad der senere kaldtes Hofapothekere. Under 31te Juli 1458 skrev Kongen nemlig til Staden Lüneburg og anbefalede Mester *Johan Gudalbrecht*, der hidtil havde været hans Apotheker, til den nævnte Stad, i hvis Tjeneste han nu agtede at begive sig.²⁾

I Flensborg havde Hertug Adolf af Slesvig etableret en Apotheker, Mester *Heinrich Dalem* fra Hamborg, og indrømmet ham et Hus ved Mariekirken til Beboelse. Efter Hertugens Død (1459) forblev Apothekeren en Del Aar boende i Flensborg, indtil han atter vendte tilbage til Hamborg. Christian I, til hvem han synes at have staaet i et vist Tjenesteforhold ligesom til Hertug Adolf, tillod ham 1476 at sælge det ham til Apothek overdragne Hus for en vis Sum, mod at Kongen og hans Efterkommere havde Forkjøbsret til Huset for samme Sum, om de i Tiden maatte faa Brug derfor.³⁾

Skjønt der altsaa, som ovenfor er vist, har existeret et Apothek i Kjøbenhavn i det 15de Aarhundrede, er det dog ikke bekjendt, om det har staaet under nogen offentlig Kontrol, og i det store og hele er den Skildring vistnok rigtig, som Gram for 150 Aar siden gav af de middelalderlige Forhold her i Landet i Henseende til Læger og Lægemidler, naar han siger: „Nu veed man, at foruden fremmede Kvaksalvere, som løb Landene igjennem og fortjente her, som andetsteds, Penge, og foruden Bartskere var her i de Tider en Mængde Badstuer og Badere i hver en Kjøbstad, og disse agerede Doctores, ja holdt og Medicamenter fal. Saa have ogsaa de Gejstlige, Præster og Munke, Nonner og Fruer, meleret sig deri, og deres Receptbøger vare her overflødige i de Tider. Jeg har set adskillige deraf, nogle paa Latin skrevne, men flere paa Dansk. Den flittige Mester Christiern Pedersen giver og dette tilkjende udi sine

¹⁾ Gram i Det kjøbenhavnske Videnskb. Selskab. Skr. IV, 269. ²⁾ Quellen-samml. der schlesw.-holst. Geschichte II, 12. ³⁾ Sejdelin: Diplom. Flensborgense I, 603.

tvende Lægebøger, den ene om Sygdom, trykt i Malmø 1533, den anden om Urtevand, *ibid.* 1534, hvor i Fortalen staar disse Ord: Du finder allevegne i danske Lægebøger, at den eller den Urt er hed, kold eller tør i den første, anden, tredje eller fjerde Trappe, hvilket Ord Trappe den menige Mand ikke forstaar etc. Altsaa behjalp Menigmand sig mestendels med saadanne haandskrevne Bøger og med de hjemmevoxende Urter, som derudi recommenderes. Andre søgte hen til de i Medicinen erfarne Præster, Abbedisser og Fruer, eller til Badere. — — — Dog kan man vel ikke andet sige, end at Lægekunsten, Botanica, Chymia, og hvad dertil hører, har jo altid haft sine Elskere hos os fra temmelig gamle Tider.¹⁾

Saa vidt Gram. En mærkelig Prøve paa de af ham omtalte „Receptbøger“ er for ikke længe siden (1886) udgiven af Viggo Saaby efter et Haandskrift (Arne Magn. Saml. 187 8°) fra det 14de Aarhundrede. Den giver slaaende Exempler paa, hvad man i hine Vankundighedens Tider maatte nøjes med paa Medicinens og Pharmaciens Omraade.²⁾

I Slutningen af det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede begyndte Lyset at bane sig Vej til Norden. Kjøbenhavns Universitet stiftedes 1479, Humanismen og Bogtrykkerkunsten var mægtige Løftestænger for en ny Tid, og da endelig den Lutherske Reformation brød Prælatvældet og Klostermuren, aabnede der sig Udsigt til bedre Vilkaar ogsaa for den pharmaceutiske Kunsts Udøvere i vort Fædreland, hvorvel der endnu skulde forløbe mange Menneskealdere, inden Danmark kunde staa paa sine egne Ben, uden at være nødt til at hente sine Apothekerremner fra Udlandet.

Det lidet, der vides om Apothekervæsenet i Christian I's og Kong Hans's Tid, er allerede tidligere anført. Under *Christian II* falder der lidt mere Lys over dette Forhold. Man har ment, at Kongens bekjendte Raadgiver, Moder Sigbrit, der selv besad Indsigt i Destiller- og Lægekunsten, har til-

¹⁾ Det kjøbenhavnske Videnskb. Selskb. Skr. IV. 269—70. ²⁾ Jfr. Saabys Fortale, samt Mansa: De epidemiis etc. 1831, S. 56—80. 131—2.

skyndet Kongen til at tage sig af Sagen¹⁾ Dette er muligt saa, i alt Fald stammer det ældste os bekendte Apothekerprivilegium fra denne Konges Tid; men det viser dog tilbage til lignende ældre Privilegier, der ikke mere ere bevarede. Ifølge Kancelliregistranten fra Christian II.s Tid lyder Frihedsbrevet saaledes:

„Hans Apotheker udi Kjøbenhavn fik protectorium in generali forma cum clausulis sequentibus: og skete det saa, at han kommende eller faldende vorder for nogen Sager, Brøde eller Skyld, da vil min Herres Naade, at ingen skal være hans Retter eller Dommer her udi, uden hans Naade selv. Og har min Herre befaleet og undt ham Apotheket²⁾ her i Kjøbenhavn at (fore)staa i alle Maader og op at holde, som det sig bør, og have og nyde saadanne Friheder og Privilegier, som fremfarne Apothekere før ham nydt og brugt have. Og vil min Herres Naade ej, at nogen her udi Kjøbenhavn, ihvo de helst ere, skal lække (o: destillere) Klaret, at sælge for Pendinge, og ej heller noget stødt Krudt (o: Urter), som bør at sælges paa Apotheket, uden forskrevne Hans Apotheker alene, og under min Herres Naade, tillader og vil, at han skal og maa være skattefri. Cum inhibitione: særdeles Borgmester og Raad ham paa foreskrevne Artikler etc.“ (o: ingen Forhindring at gjøre). Datum Haffniæ die Lucie papæ et martiris Anno 1514.³⁾

Som Kongens Apotheker omtales 1519 *Dionysius Wilumsen*, der kjendelig havde været i Tjeneste i længere Tid, da han fik Kvittering for Afbetaling af et større Laan, hvormed Kong Christian havde forstrakt ham, maaske til hans Etablering.⁴⁾ Det er sandsynligt, at han har været en Broder

¹⁾ Herholdt i Skandinav. Lit. Selsk. Skr. 1811, S. 147. Herholdt og Mansa Saml. til den danske Medicinalhist. S. 234. Gram siger om Sigbrit: »Hun var en stor Mesterinde i Lægekunsten, havde adskillige Arcana, laborerede i Kemien, og alle de fremmede, som indfandt sig her, som vidste noget af slikt, gjorde deres Lykke ved hende.« (Kbhvnske Vidensk. Selsk. Skr. IV, 252). ²⁾ Altsaa et allerede forud bestaaende Apothek, mulig det ovf. S. 26 nævnte. ³⁾ Suhms Samlinger til den danske Historie II, 1, 116. ⁴⁾ Anf. Skr. II, 1, 178.

eller nær Slægtning til Sigbrit, og har sikkert 1523 fulgt med Chr. II. til Holland, hvorfra han formentlig stammede.

Man har undertiden lagt særlig Vægt paa, at Paracelsus, den bekjendte revolutionære Reformator paa Medicinens og Pharmaciens Omraade, har besøgt Norden i Chr. II.s Tid, og der lært en fornem Frue at kjende, der laborerede i Kemi og Lægekunst.¹⁾ Men selv om denne Frue, som man har forment, er Moder Sigbrit, saa fremgaar dog ikke deraf, at Paracelsus ved dette Besøg har øvet nogen Indflydelse paa Medicinens Dyrkere her i Landet. Senere hen i Tiden var der, som bekjendt, danske Læger, og særlig den berømte Dr. Peder Sørensen († 1603), der tilegnede sig og anvendte adskillige af de Lærdomme, Paracelsus havde sat i Kurs. Men for Apothekervæsenet i Chr. II.s Tid forblev den fremmede Adept dog vistnok uden Betydning.

Om den ovennævnte Hans Apotheker, der vistnok ligesom alle eller saa godt som alle Kunstens Udøvere her til Lands i det 16. Aarh. har været en Udlænding, har fortsat sin Virksomhed gennem et længere Tidsrum, er os ubekjendt. Det er vel ham og den nævnte Dionysius Willumsen, der maa tænkes paa, naar G. L. Baden og J. D. Herholdt sige, at der af Christian II blev givet dygtige Pharmaceuter en Del Friheder for at lokke dem til at nedsætte sig her i Landet. Meget kom der dog neppe ud deraf²⁾.

Efter at Kong *Frederik I* var kommen i Besiddelse af Riget, gav han tilkjende, at han havde Øje for, at Læge- og Apothekervæsenet her i Landet endnu stod paa et meget lavt Standpunkt, og at han ønskede Forbedring deri. Paa Herredagen, som holdtes i Odense i December 1526, foreslog han saaledes Rigsraadet, at man, for at afhjælpe disse herskende Mangler, skulde indkalde nogle Læger og Apothekere fra Udlandet, og forudsatte derhos, at disse Mænd bleve lønnede.

¹⁾ Gram: Om Theophrastus Paracelsus nogen Tid har været i Danmark. (Kbhvnsk. Vidensk. Selsk. Skr. IV, 243—54.) ²⁾ Baden: Om Lægevidensk. Forfatn. i Oldtiden S. 76. Herholdt: Et Bidrag til Apothekerkunstens og Medicinaltaxtens Hist. i de danske Stater (Skandinav. Lit. Selsk. Skr. 1811, S. 148.)

Rigsraadet erkjendte vel det nyttige og betimelige i Forslaget, men mente, at slige Mænd nok selv vilde kunne fortjene saa meget, at de deraf kunde have deres redelige Ophold, og indskrænkede sig til at anbefale Indkaldelsen af kun to Mænd, en for Jylland og en for Sjælland. Kongen var ikke tilfreds med Rigsraadets Svar. Han ytrede i sit Gensvar, at naar man vilde have Læger og Apothekere, maatte man ogsaa være betænkt paa deres Løn, og derfor angive, hvad de aarlig skulde have, og hvorfra Pengene skulde tages. Herom ønskede han at høre Rigsraadets Mening, „thi,“ bemærkede han, „ingen, som er forfaren i den Kunst, giver sig her ind i Landet, med mindre han faar Sikkerhed for, hvad han aarlig skal have til sin Underhold.“ Hertil svarede Rigsraadet undvigende og afvisende, at det vel var nyttigt, at Læger indkaldtes, men det vidste intet andet Raad til deres Lønning, end at hvo, som havde dem Behov, selv betalte dem.

Efter saa ringe Imødekommen fra Rigsraadets Side synes Kongen at have ladet sit Forslag falde. Men at han dog den følgende Tid ikke ganske tabte denne Sag af Syne, ser man deraf, at han i Aaret 1531, da Graabrødreklosteret i Kjøbenhavn var blevet opløst, tilskrev Borgmestre og Raad i denne Stad og opfordrede dem til at benytte Lejligheden, nu da Klosterets Bygninger vare ledige, til deri at anvise en Doctor og Apotheker en bekvem og passende Bolig, „dem selv og den menige Mand til Gavn og Bedste“. Han antog, at de vilde være villige dertil, „thi“, siger han, „I kunne vel formærke, at I selv, Eders Børgere og den menige Mand her omkring Eders By storligen behøve en Doctor og Apotheker, at bo udi Eders By, som I og de besøge kunde udi Eders Sygdom og Krankhed“. Om Kongens Hensigt gik i Opfyldelse, bliver imidlertid noget tvivlsomt, da det Aaret efter bestemtes, at Graabrødrekloster med dets Indtægter og Alt, hvad dertil hørte, skulde lægges til Helliggeist Hospital, til Bedste for de der værende syge og fattige.¹⁾

Medens Kongens Bestræbelser, saa vidt man kan se, ikke

¹⁾ Allen: De tre nord. Rigers Historie 1497—1536. IV, 1, 278.

førte til noget Resultat, var der et Par Mænd her i Landet, der ad Litteraturens Vej hver paa sin Vis gav Bidrag til at fremme de Formaal, som Kongen havde havt for Øje. Vi sigte herved til Lektor *Povl Helgesen* (Paulus Helix) og Mester *Christiern Pedersen*. Den første har nemlig i sin „korte Undervisning, hvorledes kranke, mislige, saare, arme og fattige Mennesker skulle trakteres og besørges“ (1528) givet et saa varmt Indlæg til bedste for de fattige og syge Menneskers Forsørgelse og Pleje, at hans Ord til alle Tider ville have deres Betydning.¹⁾ Det samme kan derimod ikke siges om den anden Forfatter. Som tidligere er nævnt, udgav den i andre Henseender saa højt fortjente Skribent *Christiern Pedersen*, der havde delt *Christian II.s* Udlændighed, efter sin Hjemkomst til Fædrelandet (1532) to Skrifter, en Lægebog og en Bog om Urtevand, der begge kunne betegnes som Recept- eller Apothekerbøger og derfor kunde have fortjent nærmere Omtale, hvis ikke dels *Mansa* dels *Brandt* allerede havde givet en saa udførlig Beskrivelse af dem, at vi her kunne nøjes med at henvise til disse Mænds Skrifter,²⁾ og det saa meget mere, som *Chr. Pedersens* Bøger ikke betegne noget Fremskridt i videnskabelig Henseende, om de end kunne have Interesse set fra et sprogligt og kulturhistorisk Synspunkt. Særlig kunde bemærkes, at Forfatteren i Lægebogen nævner en Del Autoriteter paa Lægekunstens Omraade, til hvilke han støtter sig, og at han i Bogen om Urtevand opregner en Del udenlandske Lægeurter og beskriver de brugelige Destillationsapparater og Metoder.

Foruden disse to Skribenter er der Anledning til her at medtage endnu en tredie, der, om end lidt yngre end de to nævnte, dog i Hovedsagen tilhører samme Tidsalder, hvorvel hans vigtigste Skribentvirksomhed faldt efter Reformationen. Det er den bekendte *Henrik Smith* fra Malmø, en af sin Tids flittigste Folkeskribenter, der ved sine Urte- og Lægebøger

¹⁾ *Povl Eliesens Danske Skrifter* ved C. E. Secher. S. 143. Ny kirkehist. Saml. II, 790 ff. ²⁾ *Herholdt og Mansa: Saml. t. Medicinalhist.* S. 45. *C. J. Brandt: Om Lundekannikken Christiern Pedersen*, S. 255.

mere end nogen anden har bidraget til at bøde paa hin Tids Savn af Læger og Apotheker. Disse Bøger udkom i Tidrummet 1536—57 og samledes senere under følgende Titel:

Lægebog indeholdende: I. Mange skjønnede og udvalgte Lægedoms Stykker for adskillige Sygdomme over det ganske Legeme fra Hovedet til Fødderne. II. Lægedom for Kvindfolks og Børns Sygdomme. III. Mange adskillige Lægedoms Stykker for Bartskeere. Item om Aareladelse, Bad og Kopsættelse. IV. Præservativ, Forvaring og Lægedom imod Pestilentse. V. Om Menneskens Vand at besee og derom dømme. IV. Om adskillige Urter, som her udi Riget voxe, hvorledes de til Lægedom skulle bruges, udvortes og indvortes. (Flere Udgaver findes: Kbhvn. 1577. Lybek 1598. Kbhvn. 1650).

I pharmakologisk Henseende er den sidste Del af Skriftet især af Interesse. Den er forsynet med følgende Specialtitel:

„En skjønnede, lystig Urtegaard, prydet med mange adskillige Urter, som tjene til Menneskens Legems Sundheds Opholdelse. Desligeste hvorledes Electuaria, Syruer, Conserva og Olier skulle ret kunstelig gjøres og beredes af denne Urtegaards Urter, deres Rødder og Blomster og andre saadanne subtilig nyttelige Ting“ o. s. v. (Første Udgave udkom 1546). Af Forfatterens Dedication til „Mester Claus Urne, Provst i Lund“ (∴ Domprovst i Kapitlet), kan følgende anføres:

. . . . „Her ere faa Doctores i Lægedoms Kunst i disse Land og Rige, som den menige Mand hjælpe kunne i deres Sygdomme. Saa haver jeg tilforn forfaret af Ed. Ærlighed, at I og Eders Hustru, Fru Margrete, haver stor Lyst til adskillige Urter, og derfor have I gjort en besynderlig Urtegaard i Beltebjerg, begjærendes af mig at vide, med hvilke Urter samme Urtegaard bedst prydes kunde. Da paa det at den kunde prydes, og hver Mand kunde hjælpe sig selv i sin Nød og Trang, om han ikke kunde finde nogen anden Doctor eller Læge hos sig tilstede; da tog jeg mig for, at jeg med Guds Hjælp vilde skrive de almindeligste og bedste Urters Dyder, Kraft og Natur, som her var udi Riget, af de ypperste og

bedste Doctorers Bøger, som nu findes kunde. — — Sammeledes haver jeg og til Hobe samlet nogle af Apothekernes lønlige Kunster, hvorledes Electuaria, Syruer, Conserva og Olier skulle ret kunstelig gjøres og beredes af disse og andre Urter og deres Rødder og Blomster.“ — — — „Her voxe mange ædle Urter i Riget, som dog foragtes og trædes med Fødder; men vidste vi deres Kraft og Dyder, da holdt vi dem i større Ære og Værdighed, end vi gjøre. Mange holde mere af fremmede, fordærvede, gamle, tørre og ormstungne Urter, end af vore egne, som her voxe, hvilke vi maatte vel faa for en føje Ting og bruge os til Nytte og Gavn. Men somme kjøbe dog [hellere] fremmede Urter, dem mere til Døden end til Helbred.“ — — —

Skriftet er forsynet med en Approbation til Trykken eller „Fortale“ af Dr. Christiern Thorkelsen Morsing, hvori denne i sin Tid berømte Læge anbefaler det paa det bedste, idet han bl. a. siger: „Tykkes mig meget nyttelig være, at denne Bog udgaar for hver Mand, og særdeles for dennem, som længst bo fra Lægedoms Doctores og Apothekere, at hvilken, som fornemmer sit Legems Skrøbelighed eller Sygdom, kan søge og finde i den samme Bog nogen Lægedom, som han kan behjælpe sig selv med.“

I den udførlige Tilegnelse til Rigens Kansler Antonius Bryske, hvormed Henrik Smith forsynede sin saakaldte „trede Urtegaard“, der udkom første Gang 1555 og i den ovennævnte samlede Udgave er sat som Nr. I, udtaler Forfatteren det som en Hovedsætning, at Maadehold, Tarvelighed og Arbejdsomhed er det bedste Apothek. Men af Lægevæsenets Tilstand giver han følgende triste Skildring: „Kristelig Øvrighed, gode Sogneherrer eller Prædikere og fromme og lærde Skolemestere have vi nu, Gud ske Lov, meste Parten udi alle Steder her udi Riget; men lærde og trofaste Læger og Jordemødre fattes her udi mange Steder, og udi deres Sted have vi forløbne Munke, Nonner, ulærde Præster, fordærvede Kjøbmænd, gamle Kjærlinger, ja Sudere og Smede, Troldkarle og Troldkoner og andet saadant ørkesløst Folk, som ikke ville arbejde, men

hellere ville gaa ørkesløse og føde sig med det, de ikke have lært, som er Lægedoms Kunst."

I en af sine Lægebøger, der udkom første Gang 1557 og er Nr. III i den samlede Udgave, har Henrik Smith meddelt i „en Tavle paa den Lægedom, som findes udi Apotheker“, hvorved han paa en Maade har leveret den første her i Landet udkomne Pharmakopœa.

Bogen „om Menneskens Vand“, der ogsaa udkom 1557, indledes med en Fortale til Herluf Trolle, hvori Smith udtaler sig mere forhaabningsfuldt om Lægekunstens Fremtid her i Landet, end han forhen havde gjort, idet han siger: „Nu udi denne Tid, Gud ske Lov, have vi her i vort Land vise, lærde, forfarne Mænd i denne Kunst, og besynderlig Doctor Christiern Morsianum, som aabenbarlig læser og lærer de unge Studenter denne Kunst, som Lyst til den have, i Kjøbenhavns høje Skole. Vor kjæreste naadige Herre, Kong Christian, gjør og stor Flid dertil, som jeg haver forstaaet, at hans kongl. Majestæt vilde det gjerne saa skikke, at i hvert Biskopsstift her udi Riget skulde være en lærd og forfaren Doctor i Lægekunst, til hvilken man kunde have sin Tilflugt, om nogen finge nogen Sygdom, ligesom hans kongl. Maj. har gjort udi Odense Stad i Fyen, hvor som den vellærde Mand, Doctor Cornelius, er og tjener alle med sin Kunst, som den behov have. Heraf haaber jeg og mange andre med mig, at Lægekunst skal og komme til Værdighed her i vore Lande, ligesom i andre Lande.“

Kom der virkelig uddannede Læger i de vigtigste Byer, maatte Apothekerne snart følge efter. Dette var imidlertid forbeholdt en Fremtid, som Henrik Smith ikke fik at se, da han døde 1563 i Malmø af Pest, længe inden de Tilstande vare indtraadte, som han havde arbejdet paa at hidføre.

Apotheker i Kjøbenhavn under Christian den 3die og Frederik den 2den.

Medens Frederik den 1stes Bestræbelser for at faa oprettet Apotheker her i Landet, som det synes, ikke fik nogen Fremgang, havde *Christian den 3die* mere Held med sig. Efter Kjøbenhavns Overgivelse 1536 kom han nemlig i Besiddelse af et anseeligt Stenhus i Højbrostræde, som han bestemte til et Apothek. Gaarden havde i sin Tid tilhørt den bekjendte Hans Meissenheim Bogbinder, hos hvem *Christian den 2den* som Dreng en Tid havde været i Huset. Den nævnte Mand havde to Sønner, Ambrosius Bogbinder, den bekjendte Partifører under Grevefejden, og Mester Hans Bogbinder, ogsaa *Christian den 2dens* tro Mand og siden den første Bogtrykker i Rusland. Gaarden arvedes af disse to Brødre. Den ene Halvdel tilfaldt dog *Christian den 3die* som konfiskeret Gods, da Ambrosius Bogbinder kort efter Kjøbenhavns Overgivelse havde aflivet sig selv af Frygt for Udfaldet af en Sag, der var rejst imod ham. Senere (1552) solgte Broderen den anden Halvdel til Kongen, der, efter at han var kommen i Besiddelse af Ambrosius' Halvdel, havde taget Bestemmelse om at lade et Apothek oprette i dette „Stenhus“.

Saaledes fremstilles Sagen af flere og sidst af Dr. O. Nielsen i hans fortjenstlige Værk „Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse“ I, 146. Herved er imidlertid at bemærke, at i det Brev, som strax herefter skal meddeles, omtales ikke Ambrosius Bogbinder, men Antonius Bogbinder, som Husets hidtidige Ejer, og da Navnet, som det følgende vil vise, ikke, som man snarest

skulde antage,¹⁾ beroer paa en Navneforvexling, saa nødes man formentlig til den Antagelse, at der foruden de to nævnte Brødre, har været endnu en tredie, af Navnet Antonius, som har været Medejer af Gaarden og er bleven Apotheker. — Det Brev, hvoraf Kong Christians Bestemmelse kjendes, lyder saaledes:

„*Johan Dick*, Apotheker, fik Brev, for Troskab og villig Tjeneste, som han hidtil kgl. M. gjort og bevist haver og herefter troligen gjøre [og] bevise maa og skal, at kgl. M. har undt og givet ham og hans Arvinger Halvdelen af det Stenhus og Gaard, liggende udi Kjøbenhavn udi Højbrostræde, som *Antonius Bogbinder* tilhørte, at have, nyde, bruge og beholde til evig Tid, dog med saadan Skjel og Vilkaar, at fornævnte Johan Dick skal nu strax inden Pintsedag førstkommendes oprette her udi Kjøbenhavn et Apothek med alt, hvad som et Apothek tilhører, som han selv vil og skal udi bo. Cum inhibitione et clausulis consuetis. Datum Kjøbenhavn Mandagen næst efter vor Frue Dag conceptionis (o: 11te Decbr.) Aar 1536.“²⁾

Den her nævnte Johan Dick kan neppe have faaet noget Apothek oprettet. I alt Fald nævnes han ikke senere, og Brevet er overstreget i Kancelliregistranten, sikkert et Tegn til, at det ikke er kommet til Anvendelse, hvad saa end Grunden dertil har været. Derimod lader det til, at det er lykkedes den omtalte Antonius Bogbinder at komme i Besiddelse af Apothekerprivilegiet. Noget saadant synes nemlig at fremgaa af følgende Kongebrev, hvorved Privilegiet 10 Aar senere gik over til en ny Ejer.

„Vi (Christian III) gjøre alle vitterligt, at vi af vor synderlige Gunst og Naade have undt og tilladt — — — denne Brevviser *Willum Unno* at være vor Apotheker i vor Stad Kjøbenhavn og være kvit og fri for al Bys Tynge og bo *udi den Gaard udi Højbrostræde, som Anthonius Apotheker, nu sidst afdøde, iboede*, til saa længe vi anderledes derom tilsigendes

¹⁾ I Kr. Erslevs og W. Møllerups Udgave af Danske Kancelliregistranter 1535—1550, S. 34. er Navnet »Antonius« forandret til Ambrosius (dog med en Bemærkning i Noten). ²⁾ Kbhvns. Dipl. II, S. 250.

vorder; dog saa at forskrevne Willum skal holde et godt Apotheker med gode, forstandige Svende, Urter og andet sin Tilbehøring, og aarligen til gode Rede give til os og Kronen af forskrevne Gaard udi Højbrostræde 30 Jochimsdalere. Cum inhibitione solita. Datum Krogen Onsdagen post exaltationis crucis (d: 15. Septb.) Aar 1546.¹⁾

Den ny Apotheker synes snart at være sat i Virksomhed af Kongen, da der haves en kort Notits om en kgl. Befaling fra Efteraaret 1546 til Peder Godske, Slotsherre i Kbhvn., hvori det paalægges ham, „at tilsige Apothekeren, at han færdigt gjør, hvis som han haver at gjøre for min Herres Naade.“²⁾

Forøvrigt kan det omtales, at der er bevaret et kort Udtog af et Kongebrev fra Oktober 1547, hvori det hedder: „Apelonie, Borgerske i Kjøbenhavn, citat (d: stevner) Fru Elline, Mester Christoffers Efterleverske, for nogen Gjæld, som hun var hendes Husbonde, *Staffen Apotheker*, skyldig, at møde Karine Dag.“³⁾ Denne Apotheker, som altsaa var død paa den Tid, er os ellers ubekjendt. Man kunde jo formode, at han har været ovennævnte Antonius Apothekers Medhjælper eller Provisor; men noget sikkert lader sig ikke sige derom. Hans Enke, „de eerlicke und dogetsame Vrouwe Appolonie selligen Steffens nagelatene Wedwe“, nævnes ogsaa ved en anden Lejlighed, da det omtales, at Mester Pantaleon Apotheker boede til Leje hos hende.⁴⁾

Den Afgift, Kongen, som vi ovenfor saa, betingede sig af Willum Unna, viser, at Apothekergaarden i Højbrostræde betragtedes som en Forlening, og at Kongen var Gaardens Ejer. Det samme fremgaar ogsaa af følgende, samme Mand tildelte ny Privilegium, hvori hans Forpligtelser som Apotheker nærmere ere bestemte:

„Vi Chr. III. g. v., at vi af synderlig Gunst og Naade have undt og tilladt denne Brevviser, *Willum Unno*, at være vor

¹⁾ Kbhvns. Dipl. II S. 272. ²⁾ Danske Magazin 4 R I, 237. ³⁾ Danske Magazin 4 R. I, 336. Den nævnte Mester Christoffer var den bekjendte Christoffer Jepsen Ravensberg, der havde været Kannik i Roskilde Kapitel og en af Universitetets Konservatorer (Rørdam: Kbh. Univ. Hist. 1537—1621 I, 418—20). ⁴⁾ Archiv for Pharmaci XX, 253. M. Pantaleon omtales ndf. S. 45.

Apotheker udi vor Stad Kjøbenhavn, og være kvit og fri for al Bys Tyngge, og bo udi den Gaard udi Højbrostræde, som han nu selv udi bor, udi hans Livstid, og saa længe han lever Ligeledes have vi af samme Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at ingen maa have noget Apothekeri fal udi forskrevne Kjøbenhavn, som er gjort med Recept, eller nogen Asterdi, som er Drikke, eller som man kalder composita. Desligeste skal ikke heller nogen have Asterdi, Olie og nogen anden Apothekeri fal, som bør at findes fal udi et Apothek, dog saa at forskrevne Willum Apotheker, skal holde et godt Apothek med gode, forstandige Svende, og skal altid holde fal paa Apotheket hvis Urter og anden sin Tilbehøring, som bør at være paa et Apothek, og de Urter, som gode og ferske ere, og dem at sælge for et skjelligt Værd. Og naar han ikke haver slige Urter fal, da maa dennem have fal, hvem der lyster. Skal han og holde en god Apothekersvend, som altid daglig skal følge os efter, og ham selv belønne for sin Tjeneste, og naar han er forskaanet med samme Apothekersvend hos os at holde, da skal han aarlig give til os og Kronen af fornævnte Gaard, som han ibor, 30 Jochimsdalere, og skal han bygge og forbedre samme Gaard, og den holde ved Hævd og Magt, og naar forskrevne Willum ikke disse Artikler holdendes vorder, da skal han hermed have forbrudt dette vort aabne Brev. Datum Flensborg vor Frue Dag annunciationis (o: 25. Marts) Aar 1550.¹⁾

Om denne Willum Unno eller Vilhelm von Unna, som hans Epitaphium i Helligaandskirken rigtigere kalder ham,²⁾ maa formodes, at han var fra den gamle Hansestad Unna i den westphalske Kreds. Han var allerede en ældre Mand — født c. 1493 — da han blev Apotheker i Kjøbenhavn. Da han imidlertid opnaaede en usædvanlig høj Alder, blev han dog, som hans Gravskrift siger, „to Kongers, Chr. III.s og Fred II.s, Apotheker“. Han var tre Gange gift. Han første Kone, Marine, (eller Marie), fik følgende kgl. Tilladelse til at beholde Apotheket, dersom hun overlevede sin Mand:

¹⁾ Kbhvns. Dipl. II. S. 290—1. ²⁾ Resen: Inscriptiones Hafn. p. 141.

„Vi Chr. III. g. v., at vi af vor synderlige Gunst og Naade have tilladt og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at dersom os elsk. Marie, Apothekers Hustru, hendes Husbond Willum Apothekers Død overlevendes vorder, da maa og skal hun beholde Apotheket her udi vor Kjøbstad Kjøbenhavn udi hendes Livstid, saalænge hun lever, med slige Friheder, Ret og Rettigheder, som forskrevne hendes Husbond samme Apothek nu besidder, efter det Brevs Lydelse, som vi ham derpaa givet haver, dog saa at hun skal forsørge Apotheket med gode, forstandige Svende, og skal hun holde en forstandig Apothekersvend, som altid skal vare paa vort Liv og følge os efter. Og samme Karl skal hun selv belønne for hans Tjeneste. Ligeledes skal hun holde Apotheket ved Magt med Urter, Olie og anden Del, efter forskr. vort Brevs Lydelse, som vi haver givet hendes Husbond. Thi forbyde vi o. s. v. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 18. November Aar 1557.“¹⁾

Unnas nævnte Hustru fik, da hun døde længe før Manden, aldrig Brug for dette Privilegium. Siden (1560) ægtede Mester Willum Unna Kirstine, Datter af Professor, Dr. med. Christiern Thorkelsen Morsing, fra hvis egen Haand vi have en udførlig Fortegnelse over det Udstyr, Datteren fik ved hendes Ægteskab med Apothekeren. Brylluppet stod „udi Danske Compagni“, og Udgiften derved regnedes til mindst 50 Daler, en for den Tid anseelig Sum.²⁾ Efter at ogsaa denne Hustru var død, giftede Unno sig 3die Gang med en Kvinde, der hed Anna og som overlevede ham.

Den Gang han 1546 overtog Apotheket i Højbrostræde, var det det eneste Apothek her i Landet, som det ses af Dr. Chr. Morsings Fortale eller Approbation til Henrik Smiths „anden Urtegaard“ af samme Aar, hvori han bemærker, at det var nyttigt, at denne Bog udkom, „efterdi her er alsomeneste een Apotheke i al Danmarks Rige og Norge“. Faa Aar efter anlagde Cornelius Hamsfort ganske vist Apotheket i Odense, hvorom der senere skal tales, men dette kunde dog neppe

¹⁾ Kbhvns. Dipl. II. S. 309. ²⁾ Rørdam: Kbhvns. Universitets Historie IV. S. 106—108.

gjøre Unna noget Afbræk, hvorfor vi maa antage, at Apotheket i Højbrostræde har haft god Omsætning, hvad blandt andet ogsaa fremgaar af en Optegnelse fra hin Tid, hvori Apotheker-gaarden i Kjøbenhavn omtales som et Sted, der „bruger stor Næring.“¹⁾

Varerne til sit Apothek maatte Unna dels samle her i Landet dels hente i Udlandet. I en Skrivelse, dat. Nyborg 11te Novbr. 1554, fra Kongen til Slotsherren i Kjøbenhavn ytredes saaledes: „Paa Amager eller andensteds omkring Kjøbenhavn skal der gro nogle Urter, som kaldes Pipennela, paa dansk Quesurt, hvorom en af Willum Apothekers Svende skal undervise ham, for at han kan lade opgrave nogle af Rødderne og sende Kongen dem.“²⁾ (Da denne paa den Tid laa syg i Nyborg, er det rimeligt, at han selv har ønsket at prøve Røddernes Virkning.) Af andre Kongebreve ses det, at Unna jevnlig maatte rejse ud af Landet for at hente Medicamenter. Den 25de April 1557 udgaar saaledes kgl. Befaling til Sander Lejel (Tolder i Helsingør) om „at bestille det saaledes enten i Amsterdam eller i Antwerpen, at Willum Apotheker kunde faa 800 Daler til at købe Specerier og andre Urter for til Kongens Behov“. Pengene skulde udredes af Øresundstolden. Da han var hjemkommen „med Kongens Speceri“, fik Rente-mester Joachim Beck Befaling til at modtage det af ham og lade sig det tilveje i Pundet. Siden skulde han lade det vel forvare og aldeles intet bruge deraf, før Kongen selv kom tilstede, men derimod sende denne et klart Regnskab derpaa.³⁾

I det følgende Aar var Unna atter paa Rejse, da det i et Kongebrev af 6te Novbr 1558 til Statholderen i Kjøbenhavn, Hr. Mogens Gyldenstjerne, hedder: „Naar Willum Apotheker kommer hjem, skal han begive sig til Kongen med det, han har kjøbt“. Det samme var Tilfældet 1560, da Mogens Gyldenstjerne (10. Marts) fik Befaling om at give Willum Apotheker en Skrivelse med til Johan Falchner, Borger i Amsterdam,

¹⁾ Pontoppidan: Orig. Hafn. S. 141. ²⁾ Archiv f. Pharmaci XXIV, 53. Bricks: Kancelliets Brevbøger 1551—55, S. 351. Paa sidstnævnte Sted læses Urtens Navn »Pipemæla«. ³⁾ Bricks: Kancelliets Brevbøger 1556—60. S. 94. 128.

at denne skulde levere Willum Apotheke 1800 Daler af Kongens Penge til at købe Speceri og Urter for.¹⁾

Af andre Breve ses, at Apotheke dengang, her som andensteds, ikke alene gav sig af med at tilberede Lægemidler, men ogsaa var Konditor. I et Kongebrev af 7. Febr. 1560 befales det saaledes: „Willum Apotheke skal i god Tid for Fastelavn sende allehaande Sukkerconfect til Hove“. Da Kriegen med Sverrig var udbrudt 1563, fik han Leverancer af langt videre Omfang, da han var blandt dem, der fik Pas for sig selv eller sine Svende paa at „føre Fetalje til Lejren og sælge den der.“²⁾

Skjønt Willum v. Unna utvivlsomt har haft betydelig Omsætning, har han dog neppe holdt sit Apotheke i tilstrækkelig Orden; thi i Aaret 1569 fik Livlægerne Dr. Martin Ædituus og Dr. Johannes Bentzius Befaling til at undersøge Apotheket, der formentes ej at være forsynet med gode Varer, medens Pri-serne paa Medicamenterne vare for høje. Denne Apothekevisitats er den ældste bekjendte i Danmark; det kgl. Brev, hvorved den paabydes, fortjener derfor at meddeles:

„Frederik II. V. s. G. t. Vid, at vi ere komne ud i Forfaring, hvorledes paa vort Apotheke her udi vor Kjøbstad Kjøbenhavn skal findes stor Brøst paa de Dele, som burde at være tilkjøbs der sammesteds for dem, [som] tiltrænger og der Behov have. Sammeledes forfare vi om hvis Speceri, Urter og andet, der findes fal at være, det sælges og afhændes for et uskjelligt Værd og dobbelt eller fast tredobbelt dyrere, end det udi Nederlandene eller anden Steds kan kjøbes, saa og at en Part af samme Urter skulle være gamle og „forskalet“ og forgjemt Gods, saa det intet duer at bruges, hvorudinden vore Under-saatter og andre, der det kjøber, skulle dem haardt besvære. Thi bede vi eder og ville, at I strax begive eder paa forskrevne Apotheke og der gransker og grangivelig forfarer, hvad for Urter til Lægedom og andet paa forskrevne Apotheke findes, og om det er saa dueligt og godt, som det sig bør. Sammeledes,

¹⁾ Bricka: Kancelliets Brevbøger 1556—60, S. 219. 377.   ²⁾ Bricka Kancelliets Brevbøger 1561—65, S. 299, 314 og 338.

om der findes til Kjøbs, hvad der bør en Apotheker fal at have, eller og ej. Og at I skriftlig lader give os tilkjende, hvad Brøst og Mangel der findes, saa vi os derefter kunde vide at rette. Desligeste, at I for et skjelligt og billigt Værd sætter alle hans Urter, Speceri og anden Del, som der skal sælges og afhændes, saa at vor Apotheker, som det skulde afhænde, kunde blive vidende, og de, det behøve at købe, skulde ikke med Rette maa have at beklage dem, at det, over hvad ret og billigt er, sættes dem. Og endelig gjøre derpaa en Skik og Ordning, hvorledes der med skal holdes, og det udi Skrift under eders Segl forfatter, derefter Apothekeren og de, med ham handle, skulle dennem have at rette. Helsingør, 5. Dag Martii Aar 1569.¹⁾

Om de visiterende Læger i Henhold til denne Befaling have udarbejdet en Taxt for Apothekervarer, vides imidlertid ikke; men det maa vel antages. Kun Skade, at den ikke er bevaret. Under Krigen har Unna forøvrigt vistnok faaet et temmelig betydeligt Tilgodehavende hos Kongen for leverede Varer, hvorfor denne efter hans Begjæring paalagde Rigshofmester Peder Oxen (21. Marts 1570) at høre hans Regnskab, da den Svend, der hidtil havde ført Apothekerens Regnskaber, vilde drage bort. Der var rigtignok for Tiden ingen Penge i Kassen til Betaling af Gjælden; men Apothekeren fik dog Løfte om senere at faa, hvad han havde tilgode.²⁾

Willum v. Unna døde den 9. Febr. 1580 i sit 87de Aar og er begravet i Helligaandskirken, som alt nævnt.³⁾ Inden sin Død havde han med kgl. Tilladelse af 10. Septb. 1572 overdraget sit Privilegium til *Mathern von Wermelskerchen*, og samtidig var der tilstaaet Unna Fritagelse for alle kongelige og borgerlige Skatter, saa længe han levede.⁴⁾ Det ses altsaa, at skjønt det Willum v. Unna meddelte Privilegium oprindeligt var givet ham som et rent personligt, forandrede det dog i Tidens Løb Karakter, da han ikke alene fik Lov til, at hans

¹⁾ Herholdt og Mansa Saml. S. 242—43. ²⁾ Kancelliets Brevbøger 1566—70, S. 564. ³⁾ Se foran S. 39. Sammesteds jordes ogsaa Sønnen, Frederik v. Unna, der døde 8. Juni 1590 (Resen: Inscript. Hafn. S. 141). ⁴⁾ Herholdt og Mansa, Saml. S. 244. Kbhvns. Dipl. II, S. 335.

første Hustru maatte beholde Privilegiet, om hun overlevede ham, men ogsaa senere fik Tilladelse til at afhænde det. Efter hans Død fik „Anna Willum Apotekers efterladte Hustru“ den 15. Febr. 1580 „kgl. Majestæts aabne Brev at maatte udi dette Aar efter hendes Husbondes Død og Afgang nyde og beholde det Hus kvit og frit, som hun nu ibor udi Kjøbenhavn“. ¹⁾ Det er denne „Ane Apotekers“, som 1581 omtales som Lejer af en „Helliggejsthus Hospital tilhørende Ejendom“ ved „Avlsgaarden“ i Kjøbenhavn. ²⁾

Som det tidligere er omtalt, var der knyttet den Betingelse til det Willum v. Unna 1550 tildelte Privilegium, at han skulde holde en god Apotekersvend som altid skulde være i Kongens Omgivelser, selvfølgelig for at tilberede de Lægemidler, som der kunde blive Brug for ved Hoffet. Derved ledes Tanken hen til den senere *Hof- og Rejseapoteker*. Som saadan havde Dr. *Cornelius Hamsfort* fungeret hos Kong Christian III omtrent fra Aaret 1539 af; men da han 1549 havde faaet Privilegium paa Oprettelse af et Apotek i Odense, hvorom senere skal tales, var dette formodentlig Anledningen til, at den ovennævnte Bestemmelse indførtes i Unnas Privilegium fra det følgende Aar. 1551 nævnes *Jost* Apoteker i den kgl. Rentemesters Regnskab, i Anledning af, at han havde leveret Varer til Hoffet. ³⁾ Samme Mand betegnes udtrykkelig som Kongens Apoteker i et Brev af 25. Juli 1553, hvorved det bevidnes, at Rentemester *Jørgen Pedersen* har leveret Kongens Livlæge, Dr. *Peder Capiteyn*, og hans Apoteker, *Jost*, en stor Mængde „Urter og Specerier“, deriblandt meget, som nu er almindelige Urtekræmmervarer, men ogsaa adskilligt, der maa regnes til Medicinalvarer, og som var indkjøbt paa Apoteket i Antwerpen. ⁴⁾ I et Brev af 5te Juli 1556 bestemmer Kongen, at *Jost* Apoteker skal have Underholdning til Klæde og Føde i Em Kloster for Livstid, mod at han lader sig bruge i Abbedens og Klosterets

¹⁾ Archiv f. Pharmaci XX, 254. ²⁾ Nielsen: Kbhvns. Dipl. I, 524. ³⁾ Rordam: Hist. Kildeskrifter I, 670 Not. ⁴⁾ Kancelliets Brevbøger 1551—55, S. 212. Et lignende Indkjøb af Medicinalvarer til Kongens og Hoffets Behov omtales i et Brev fra *Sander Lejel* til Kong Christian III af 1548 (Herholdt og Mansa: Saml. S. 239—41).

Tjeneste. Tillige skal der gives ham Kammer i Klosteret, hvor han kan have en tilbørlig Bolig.¹⁾ Da Brevet imidlertid er overstreget i Registranten, er det uvist, om Planen er kommen til Udførelse. I ethvert Tilfælde har Jost Apothekers Virksomhed ved Hoffet sikkert været afsluttet fra det nævnte Tidspunkt af. Hans Efterfølger har mulig været den Apotheker *Pantaleon*, for hvem Rentemester Jochum Beck betalte Husleje, som det fremgaar af en i Rigsarchivet opbevaret udateret Revers, som nævnte Apotheker har udstedt.²⁾

Endnu kan bemærkes, at da Kong Chr. III 1554 havde henvendt sig til den churfyrstelig sachsiske Apotheker Hans von der Linde i Dresden om at faa en dygtig Apothekersvend her ind, og ovennævnte Apotheker havde svaret, at han for Tiden ikke havde nogen at sende, saa lod Kongen atter, under 19. November 1554, fra Nyborg skrive til bemeldte v. d. Linde, at han vel i Øjeblikket ikke trængte saa haardt til den omtalte Apothekersvend, men han vilde dog være v. d. Linde taknemlig, om denne ved Lejlighed kunde skaffe ham „einen feinen, jungen, ledigen Gesellen, der vornemlich mit Destilliren von Aqua Vitæ und anderen geschicht und erfaren wære.“³⁾ Om Kongen siden fik en saadan Destillerer, er os dog ubekjendt.

I Frederik II.s Tid var *Hans de Hundt* (Johannes Canis) Kongens Apotheker i det mindste fra 1561 — men maaske allerede tidligere — og var endnu 1569 i denne Stilling.⁴⁾ Under 30. Marts 1562 gav Kongen ham „for Troskab og villig Tjeneste“ Løfte om, at „naar nogen ydermere Apothek skal oprettes nogensteds her udi Riget, end her nu er, da maa og skal han fange samme Apothek, og der være næst for nogen anden; dog skal han imidlertid lade sig udi vor Tjeneste tro-ligen bruge, og uden vor Vilje og Samtykke maa han ikke be-give sig herfra.“⁵⁾

Da det trak i Langdrag med Opfyldelsen af dette Løfte, fik han 15. Sept. 1564 i sin Egenskab som „Kongens Apotheker“

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1556—60, S. 31. ²⁾ Archiv f. Pharmaci XX, S. 252—3. ³⁾ Archiv f. Pharmaci XXIII, 433—4. ⁴⁾ Joh. Grundtvig: Meddel. fra Rentekammer-Archivet 1873—76, S. 206. ⁵⁾ Archiv f. Pharmaci XVII, 253.

Forleningsbrev paa Farumgaard, som en anden Hofbetjent, Jens Køkkenskriver, sidst havde haft i Forlening, uden Forpligtelse til at yde nogen Afgift deraf. I de kongelige Skove skulde han have fri Olden til sine egne hjemmefødte Svin, fri Gjærdsel og Vogntømmer, samt nødtørfdig Brændsel af Vindfælder, dog at Kongens Skovfoged skulde anvise ham saadant. — Til ydermere Lettelse for ham udgik der desuden 16. Marts 1565 kgl. Befaling til Jens Ulfstand, Lensmand paa Kjøbenhavns Slot, om at give Bønderne i Farum og Omegn Ordre til i dette Aar at pløje Jorden til Hans Apothekers Kornsæd paa Farumgaard, og hjælpe ham med at høste, idet disse Bønder til Gjengjæld skulde forskaanes for Arbejde til Ladegaarden ved Kjøbenhavn.¹⁾

I Aaret 1569 fratraadte Hans de Hundt, saa vidt vides, Pladsen som Kongens Apotheker. Vi skulle dog senere komme tilbage til ham, da han nogle Aar efter fik den lovede Tilladelse til at oprette et fast Apothek. Hans Efterfølger som Kongens Apotheker blev *Antonius Preus* eller *Frytz*, der vides at have oppebaaret Løn af det kgl. Rentekammer i den nævnte Egenkab fra Novbr. 1569.²⁾ Det er sikkert denne Apotheker, der i Novbr. 1571 opholdt sig hos Kongen paa Nykjøbing Slot, da Fred. II. lod Bjørn Andersen, Lensmand paa Kjøbenhavns Slot, tilstille et Brev, hvori Apothekeren havde bestilt forskjellige til hans Fag hørende Varer, som Lensmanden skulde skaffe ham, sikkert fra Willum v. Unnas Apothek, og sende dem til Nykjøbing.³⁾ Rigtigheden af denne Formodning stadfæstes ved følgende Kongebrev til nævnte Unna:

„Frederik II. o. s. v. Vid, at vi have ladet annamme udi vor Tjeneste denne Brevviser, Antonius Preus, for vor Apotheker, som daglig skal vare paa os og være hos os, hvor vi ere. Da efterdi Du est pligtig efter dine Forskrivninger at besolde en Apotheker, som altid skal følge os, bede vi Dig, at Du aarlig, saalænge forskrevne Antonius Preus, er udi vor Tjeneste, fornøjer ham forskrevne Besoldning, saa han den betimelig og

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1561—65. S. 504. 575. ²⁾ Joh. Grundtvig: Meddel. fra Rentekammerarchivet 1573—76. S. 206. ³⁾ Kancelliets Brevbøger 1571—75. S. 87.

til gode Rede maa bekomme. Ligeledes, dersom han noget til vort Behov paa Apotheket æskendes vorder, at Du da det lader ham følge og holder derpaa Register og klart Regnskab. — Givet paa vort Slot Frederiksborg den 9. Februar 1570^{*)}.

Noget eget Officin havde Kongens Apotheker ikke paa denne Tid; derimod var der sikkert paa ethvert af de Slotte, hvor Kongen jevnlig opholdt sig med Hoffet, et særligt Rum, sædvanlig kaldet „Apotheket“, hvor Apothekeren tilberedte og hvorfra han dispenserede sine Lægemidler. Ialtfald omtales saadanne Rum senere udtrykkelig paa Kjøbenhavns og Frederiksborg Slotte,²⁾ og lignende har der sikkert været paa Skanderborg, Koldinghus, Antvorskov, Nykjøbing og andre Slotte, hvor Hoffet fra Tid til anden tog Bolig. Hvad Apothekeren skulde bruge, maatte han, naar hans Forraad slap op, forsynes med fra Apotheket i Kjøbenhavn eller andensteds fra, som det bl. andet fremgaar af et Kongebrev af 4. Decbr. 1580, skrevet fra Skanderborg til Rentemester Christoffer Valkendorf, hvori det hedder:

„Vi tilstille Eder indelukt en Førtegnelse paa noget, som vi paa Apotheket udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn vilde have udtaget, bødendes Eder og begjære, at I os det ville forskaffe og med det første uforsømmeligen tilsende.“³⁾

Følgende Kongebrev til Antonius Preus antyder forøvrigt, at han ved Siden af sin Bestilling ved Hoffet idetmindste har tænkt paa at øve en selvstændig Apothekervirksomhed i Kjøbenhavn samt ogsaa har faaet Tilladelse dertil:

„Vi Frederik II. g. a. v., at vi have bevilliget, at Anthonius Prys, vor Apotheker, maa bosætte sig i vor Kjøbsted Kjøbenhavn og bruge sliig Næring, som andre vore Undersaatter, og enten selv følge med vort Hof, eller og holde en god, forstandig Apothekersvend, som altid kan følge os, hvor vi drager, og vare paa, saa at vi og vores Hoffolk af hannem kunne bekomme, hvis Del Behov gjøres, og efterdi forskrevne Anthonius Prys skal holde sig selv og forskr. Apothekersvend til Kost, hvor vi

¹⁾ Archiv f. Pharmaci XXII, 50. Nielsen: Kbh. Dipl. IV, 594 f. ²⁾ J. L. Wolff: Encomion regni Daniæ. S. 147. Danske Saml. II. 229. ³⁾ Det skandin. Litteraturselsk. Skr. 1811. S. 165.

er, og ikke spises til Hove, da have vi bevilget at lade give hannem paa sig selvanden 16 Daler om Maanedn, eftersom han hertil fanget haver. Sammeledes ville vi lade give og fornøje forskr. Anthonius Prys aarligen til Besoldning 60 Daler og sædvanlig Hofklædning paa sig selvanden, hvilken forskr. Besoldning og Kostpenge forskr. Anthonius Apotheke skal nyde og beholde, medens og al den Stund han er udi vor Tjeneste. Thi forbyde vi etc. Fredriksborg den 10. December 1573.¹⁾

Om det er lykkedes Antonius Preus at faa et selvstændigt Apotheke oprettet i Kjøbenhavn, maa vi lade staa hen. Sandsynligheden taler dog ikke derfor. I alt Fald ses det, at Kongen 7. Juli 1574 befalede Christoffer Valkendorf at betale nogle Glas og Urter, som Antonius Prys havde udtaget paa Apotheke i Kjøbenhavn til Dronningens Behov.²⁾ Det Apotheke, her omtales, var aabenbart ikke Antonius's eget, men vistnok det gamle Apotheke i Højbrostræde, fra hvilket Kongens Apotheke sædvanlig forsynedes med de nødvendige Varer til Hoffets Fornødenhed. At denne Forsyning imidlertid ikke altid har været tilstrækkelig, fremgaar af følgende Kongebrev til den kgl. Rentemester Christoffer Valkendorf:

„Frederik II. (o. s. v.). Vider, eftersom Vi aarligen give Antonius Apotheke Pension, og han haver forpligtet sig derimod altid at ville holde en forstandig Apothekersvend, som med Apotheke kunde følge os og vort Hof efter, da forfare vi, at samme Svend, som han haver forordnet at følge vort Hof, ikke skal være forsørget med den Del, en Apotheke bør at have, saa at man maa skikke til Haderslev og andensteds, efter hvis Behov gjøres; thi bede Vi Eder og begjære, at I beskeder til Eder forskr. Antonium Apotheke og hannem paa vore Vegne foreholder, at han er fortænkt udi nu strax enten selv at efterfølge vort Hof og tage med sig den Del, en Apotheke skal paaholde, eller samme sin Tjener, han haver tilskikket, at følge vort Hof, saaledes udstaffet med Urter og anden Del, som det sig bør; saafremt han sig herudinden vægrenes vorder, og hans Forsømmelse herefter udi saa Maade findes, vi ikke skulde

¹⁾ Archiv for Pharmaci XX, 254. ²⁾ Kancelliets Brevbøger 1571—75. S. 476.

foraarsages, hannem at aftakke og en anden udi hans Sted antage, som udi samme Bestilling sig troligere, villigere og flittigere vilde lade forefinde. Hvilket I hannem alvorligen paa vore Vegne ville tilkjendegive, at han sig derefter kan vide at rette. Dermed etc. Datum Skanderborg 25. Juli 1578¹⁾

Det lader dog til, at det er lykkedes Antonius Preus at godtgjøre, at Fejlen ikke saa meget laa hos ham som hos Apotheket i Højbrostræde, der ikke var tilstrækkelig forsynet. I alt Fald se vi, at Kongen snart efter betroede ham Hverv, som han vel ikke havde overdraget ham, dersom han havde haft gyldig Grund til at være utilfreds med ham. I en Skrivelse til Henrik Mogensen, Tolder i Helsingør, hedder det nemlig:

„Frederik II. V. G. t. Vid, efter at vi behøve adskillige Urter og Speceri, da have vi affærdiget os elskelige Antonius Prytz, vor Apotheker, at skulle med dig udtage og købe os til bedste af hvis Skibe, der udi Sundet med Urter ankommer, hvis Urter og Speceri vi hannem have befalet, og han selv veed, til vort Behov vil fornøden gjøres. Thi bede vi dig og ville, at naar noget Skib med Urter og Speceri udi Sundet ankommer, du da tager til dig forskr. Apotheker og køber os til bedste saa mange Urter og andre adskillige Speceri, og saa meget af hver Slags, som han paa vore Vegne tilsigendes og udvisendes vorder, at vi samme Urter og Speceri med det første kunde bekomme; havende med hannem Indseende, at vi bekomme de Urter, som gode og ferske ere, og derudi rammer vort Gavn og Bedste, som vi dig naadig tiltror; annammendes til dig forskr. Antonii Prytzes Kvittans, paa hvis Urter du i saa Maade til vort Behov kjøbendes og til ham overantvordendes vorder. Actum Hald 19. August 1578²⁾

Rimeligvis har den Forsyning, Kongen kunde faa fra forbi-sejlende Skibe, ikke være tilstrækkelig til Hoffets Forbrug, da Rentemester Christoffer Valkendorf under 8. December s. A. fik kongl. Befaling om at levere Antonius Prytz 2400 gamle Daler — altsaa en meget betydelig Sum — hvormed han skulde

¹⁾ Herholdt og Mansa: Saml. S. 246—47. Archiv f. Pharmaci XXII, S. 52—3, daterer urigtig Brevet fra 30te Juli. ²⁾ Archiv f. Pharmaci XXII, S. 51—2.

begive sig til Tydskland for at indkjøbe „Speceri“ til Kongens Behov. Rejsen har, som det synes, taget en rum Tid, hvis det, som man maa antage, er dette Indkjøb, der sigtes til, naar Kongen under 16de August 1579 fra Gjedsergaard tilskrev ovennævnte Rentemester om at opgjøre Regnskabet med „Hs. Majestæts Apotheker“ over, hvad han havde købt og udtaget til Kongen.¹⁾

Nogle Maaneder senere var denne Apothekers Virksomhed afsluttet, da han 18. Nov. 1579 for sidste Gang oppebar sin Løn i det kgl. Rentekammer.²⁾ Hans senere Skjæbne er os ikke bekjendt.

Preus's Eftermand var *Caspar Castroph* (eller *Castorph*), om hvem vi vide, at han var født 1548 i Byen Ruden i Westphalen. Hans Fader, Engelbert Castroph, Borger sammesteds, er os bekjendt derved, at han under et Besøg hos Sønnen døde paa Frederiksborg Slot i Juli 1590 og blev begravet i Herløv Kirke, hvor Sønnen lagde en Gravsten over ham, hvis Indskrift er bevaret.³⁾ Fra Paaske (3. April) 1580 tiltraadte Castroph som Kongens Apotheker med en aarlig Løn af 50 Daler aarlig og 5 Daler maanedlig i Kostpenge.⁴⁾ Et Aarstid derefter udfærdigedes Bestalling for ham, hvorved hans Besoldning forbedredes noget. Bestallingen er paa Tydsk og lyder i Oversættelse og Uddrag saaledes:

„Vi Frederik II etc. gjøre herved vitterligt, at vi naadigst have beskikket og antaget Caspar Castroph til vor Hofapotheker, som vi og gjøre det vitterligt med dette vort aabne Brev. Thi skal han være forpligtet altid at følge vort Hof med sit Hofapothek og ikke være borte derfra, uden at det kan ske med vort Vidende og vor naadige Tilladelse. De Lægemedler, han maatte præparere og servere for os, vor hjærtelig elskede Gemalinde og Børn, skal han tilberede med al Troskab, Flid og Omhu, at ikke mulig nogen Fare skal opstaa derved af Uagtsomhed; ligeledes skal han trolig og flittig handle med al

¹⁾ Archiv f. Pharmaci XXII, S. 52. ²⁾ Grundtvig: Meddel. fra Rentekammerarchivet 1873—76. S. 206. ³⁾ Pontoppidan: Marmora Danica II, 305. ⁴⁾ Archiv for Pharmaci XXII, 52. J. Grundtvig: Meddel. fra Rentekammerarchivet 1873—76, S. 206.

anden Medicin, som han ellers tillaver for andre ved vort Hof, saaledes som hans Kald udkræver det. Han skal være os huld og tro og udføre alt, hvad der kan kræves af en Hofapotheker. Hans aarlige Besoldning skal være 60 Daler, samt 8 Daler maanedlig i Kostpenge og en sædvanlig Hofklædning aarlig. Uden yderligere Betaling skal han tilberede Lægemedler for os, vor Gemalinde og vore Børn; men af andre, som benytte ham, maa han tage Betaling for den leverede Medicin. Denne Bestalling skal gjælde fra næst forgangne Paaske. Datum Kolding 13. Maj 1581.¹⁾

I et Kongebrev, dat. Frederiksborg 6. Juli 1581, til Henrik Mogensén, Tolder i Helsingør, hedder det bl. a.: „Ligeledes have vi bekommet af en Hamborger Kjøbmand, ved Navn Johan Reytzenberg, tvende Papegøjer og nogle Perler, og er med hannem kommen overens at betale til ham 200 gamle Daler. Ligeledes har vor Apotheker, Caspar Castroph, af hannem annammet, efter vor Befaling, 211 Pund Peber, hvert Pund at betale med 15 Skilling lybsk.“²⁾ Dette Indkjøb, ligesom andre tidligere omtalte, vise, at Apotheren paa hin Tid ogsaa har haft Hoffets Forsyning med Specerier under sin Bestyrelse, og der er Tegn til, at Castroph senere selv har haft Leverance af slige Varer til Hoffet.³⁾ Da C. Castroph forblev i Stillingen til ind i Christian IV.s Tid, skulle vi for øvrigt senere komme tilbage til ham.

Efterat have meddelt, hvad vi vide om „Kongens Apothekere“ i det Tidsrum, som her sysselsætter os, vende vi atter tilbage til Hovedapotheket i Kjøbenhavn, i den gamle Gaard i Højbrostræde.

Det er allerede omtalt, at *Vilhelm v. Unna*, formodentlig paa Grund af sin fremrykkede Alder, 1572 solgte sit Apothek.

¹⁾ Udkast i Rigsarkivet. ²⁾ Archiv for Pharmaci XXII, 53. ³⁾ I Aaret 1584 fik Christoffer Valkendorf nemlig kgl. Befaling om at betale nogle Varer efter en medfølgende Fortegnelse over, hvad »til vort Behov er udtaget hos vor Apotheker, os elsk. Caspar Castorph« (Herholdt og Mansa: Saml. S. 248, Not.).

Det nærmere herom erfares af følgende Kongebrev, hvorved Privilegiet overdroges til hans Efterfølger:

„Vi Frederik II (o. s. v.) G. a. v., at efterdi denne Brevviser, *Mathern von Wermelskerchen*, haver underdanigst givet os tilkjende, at han haver handlet med os elsk. Vilhelm v. Unna, Apotheker udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn, saa at han haver overdraget hannem det Livsbrev, vor kjære Herre Fader, salig og højlovlig Ihukommelse, naadigst haver undt og givet ham paa Apotheket der sammesteds, og dermed bevilget, at forskr. *Mathern von Wermelskerchen* maa bekomme forskr. Apothek: Da have vi af vor synderlige Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at forskr. *Mathern von Wermelskerchen* maa være Apotheker i forskr. vor Kjøbsted Kjøbenhavn og have sin Bolig og Værelse udi den Gaard udi Højbrostræde, som forskr. Vilhelm v. Unna nu ibor. Og skal han maa være kvit og fri for al Skat og andre borgerlige og Bys Tynger og Besværinger udi hans Livstid, og saalænge han lever. Dog saa, at han skal være pligtig at holde paa forskr. Apothek gode, forstandige Svende og altid have fal gode, ferske og uforfalskede Urter, med alt, som der bør at være tilkjøbs paa et Apothek. Skal han og holde en god og forfaren Apothekersvend, som altid dagligen skal følge os efter, naar Behov gjøres, og vi ham derom lader tilsige, og denne selv belønne for sin Tjeneste. Og naar han er forskaanet med samme Apothekersvend hos os at holde, skal han aarlig give til os og Kronen af forskr. Gaard, han ibor, 30 Daler, og skal han bygge og forbedre forsk. Gaard og den holde ved god Hævd og Magt. Og naar *Mathern von Wermelskerchen* ikke holder fuldkomment forskr. Artikler, da skal han dermed have forbrudt dette vort Brev, og det ikke efter den Dag komme ham til Gode. Givet paa vort Slot Frederiksborg 10. September Aar 1572¹⁾.)

Om den nævnte ny Apotheker i den gamle Apothekergaard savne vi forøvrigt enhver nærmere Efterretning, saa vi kunde fristes til at antage, at han snart har overdraget Apotheket til

¹⁾ Herholdt og Mansa: Saml. S. 244—45.

en anden, da vi i de kongelige Rentemesters Regnskab under 27. Januar 1573 finde følgende Notits: „Betalt 24. Mark til *Johan Beridsen*, Apotheker udi Kjøbenhavn, for 4 $\frac{1}{2}$ Pund Cardemomme.“¹⁾ Noget kgl. Privilegium for en Apotheker af dette Navn er dog ikke bevaret. Men deri ligger dog formentlig ikke noget afgjørende Bevis imod den Antagelse, at Mathern von Wermelskerchen af en eller anden Grund kan have afstaaet Privilegiet kort efter dets Modtagelse.

Noget sikkert om det gamle Apotheks Ejermand erfare vi først ved følgende Kongebrev:

„Vi Frederik II (o. s. v.) bevilge og tillade, at denne Brevviser, os elsk. *Peter Ventdzke*, maa anrette og holde et Apothek udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn. Ligeledes maa og skal han bekomme vor og Kronens Gaard der sammesteds udi Højbrostræde, som Willum Apotheker tilforn udi boede, og samme Gaard, som den begreben og forefunden er, herefter have, nyde, bruge og beholde kvit og fri udi de første to Aar, næst efter dette vort aabne Brevs Datum regnendes, og naar de to Aar ere forløbne, skal han siden aarligen give til Leje af forskrevne Gaard ti gamle Dalere, og dennem aarligen betimen til gode Rede fornøje vor Rentemester paa vore Vegne, dog med saadant Vilkaar, at han skal være forpligtet til at holde et godt, ustraffeligt Apothek med forstandige Svende, nødtørftige Urter, der gode, ferske og uforfalskede ere, med al anden Tilbehøring, som bør at findes og være udi et Apothek, saa at vi hos hannem kunne bekomme til Kjøbs, hvis vi behøve, saa vel som og andre, hvad de behøendes vorder. Han skal og sælge og afhænde til hver, af hvis de Behov have og kjøbendes vorder, for et skjelligt og lideligt Kjøb, og sig derudi som i alle Maader skikke og forholde, at ingen Klagemaal med Billighed og Rette over hannem kommendes vorder. Cum inhibitione solita. Actum Frederiksborg den 29. Juli Aar 1581.“²⁾

Efter at have meddelt, hvad der er bevaret om Apotheket i Højbrostræde i Chr. III.s og Fred. II.s Tid, vende vi tilbage til den tidligere nævnte Apotheker *Hans de Hundt*.

¹⁾ Archiv f. Pharmaci XXII, 50. ²⁾ Kbhvns. Dipl. II, S. 411—12.

Det Løfte, der 1562 var givet ham om, at han skulde være den nærmeste til at faa Apothek, naar et nyt skulde oprettes nogensteds i Riget, synes til en vis Grad at være gaaet i Glemme, da det samme Løfte senere maa være givet til en anden Mand, hvis Død dog bevirkede, at Hans de Hundt alligevel blev den, hvem Apothekerprivilegiet tilfaldt. Brevet herom lyder saaledes:

„Vi Fred. II. g. a. v., at efterdi *Walther Janssen*, hvilken vi nogen Tid siden forleden have forlovet at maatte anrette et Apothek udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn, nu er død og afgangen, da have vi af vor synderlige Gunst og Naade undt og tilladt og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at denne Brevviser, *Hans de Hundt*, maa udi hans Sted være Apotheker udi forskr. vor Kjøbsted Kjøbenhavn, og der sammesteds anrette et Apothek, og være fri for al borgerlig og Bys Tyngde, dog med saadanne Vilkaar, at han skal holde et godt ustraffeligt Apothek, med gode forstandige Svende, nødtørftige Urter, der gode, ferske og uforfalskede ere, med al anden Tilbehøring, som bør at findes og være udi et Apothek. Han skal ogsaa sælge vore Undersaatter og andre afhænde, hvis de behøve og kjøbendes vorder, for et skjelligt og lideligt Kjøb, og sig der udi saa udi alle Maader skikke og forholde, at ingen Klagemaal med Billighed og Rette over hannem kommendes vorder. Dersom og saa sker, at hans Forsømmelse udi nogen Maade findes og kan bevises, da skal han have dette vort aabne Brev forbrudt, og det derefter ikke komme hannem til Bedste; thi forbyde vi o. s. v. Givet Frederiksborg 14. Maj 1572.“¹⁾

Hans de Hundts Apothek har rimeligvis ligget ved Gammelstrand. I Jordebogen for 1581 over Ejendomme i Kjøbenhavn, der betalte Afgift til Præster og Skoletjenere, nævnes nemlig Arild Hackes Gaard ved Stranden, af hvilken Hans de Hundt betalte 16 Mark i aarlig Afgift.²⁾ Dr. O. Nielsen, der har paa-peget denne Gaards Plads ved Gammelstrand, mener vistnok med Rette, at Gaarden, der var af anseeligt Omfang og strakte

¹⁾ Herholdt og Mansa: Saml. S. 245. ²⁾ Nielsen: Kjøbenhavns Dipl. I, 536.

sig ud til Læderstræde, var Hans de Hundts Ejendom, og at han havde kjøbt den af forhenværende Borgmester Arild Hacke.¹⁾

At han virkelig har faaet et Apothek oprettet, fremgaar formentlig af en Notits i de kongl. Rentemesteres Regnskab for 1575, hvor det hedder:

„Den 22. Jan. betalt Hans Hundt, Apotheker udi Kjøbenhavn, som ham rested af kgl. Maj. for adskillig Confect og Succater, kgl. Maj. havde ladet udtage af hannem den 24. Juli, der kgl. Maj. havde den churfyrstelige Gesandt til Gjæst, og til 2 Kamre hver Morgen, og udi hvert Kammer 2 Skaale, en med Confect og en med Succater, til den 10de Sept.“ — Samtidig fik han ogsaa Betaling for et ældre Tilgodehavende, der skrev sig fra den Tid, da han endnu var Kongens Apotheker. Regnskabet fortsættes nemlig med følgende Post:

„Item for Urter og Speceri, som blev forsendt med Jørgen Abbelgaardt til kgl. Maj. for Varberg Aar 1569, og adskillig Lægedom, han (o: H. de Hundt) havde beredt til kgl. Maj.s Folk.“ — Beløbet for begge Poster var „efter hans Regnskabs Lydelse 31 Dal. Mønt, som hannem betales med 46½ Mrk. Danske.“²⁾

Om Hans de Hundt vide vi forøvrigt, at han ægtede Valborg Krampe, Enke efter Peder Stub, Slotsfoged paa Skodborghus. Af sit første Ægteskab havde hun Sønnerne Iver og Oluf Stub, af hvilke den første blev Professor ved Universitetet. I sit andet Ægteskab med Hans de Hundt havde hun ogsaa flere Børn.

Konkurrencen med det ældre Apothek eller andre os ubekjendte Forhold, mulig længere Tids Svagelighed, foranledigede, at Hans de Hundt 4. November 1583 afhændede sin ovennævnte Gaard ved Stranden.³⁾ Kort efter døde han, i ethvert Tilfælde inden 17. Sept. 1584, da hans Hustru omtales som Enke.⁴⁾ Hun overlevede ham i mange Aar. Apothekervirksomheden synes hun ikke at have fortsat, derimod drev hun en Tid lang,

¹⁾ Nielsen: Kjøbenhavns Historie og Beskriv. III, 180. ²⁾ Archiv f. Pharmaci XXII, S. 50. ³⁾ Kbhvns Dipl. III, 30. ⁴⁾ Kbhvns Dipl. I, 548.

støttet af Sønnen Oluf Stub, Handel paa Narva, hvorfra hentedes Pelsværk og Osmund (Jern), af hvilke Varer en Del atter afsattes til Tydskland. Men skjønt hun synes at have været en driftig Kone, der oprindeligt havde været velhavende, gik det tilsidst tilbage for hende.¹⁾ 1603 var hun endnu i Live; men i et Skjøde af 1ste Sept. 1606 omtales „den Gaard, som afgangne Valborg Hans de Hundts nogle Aar tilforn til Byen solgt haver.“²⁾ Da var hun altsaa død.

Der er ikke overleveret os nogen sikker Efterretning om, at Hans de Hundts Apothek er blevet fortsat. I Gaarden ved Gl. Strand er det i ethvert Tilfælde ikke sket, da vi kjende de følgende Ejere, af hvilke ingen var Apotheker.³⁾ Men dermed er det dog ikke givet, at de Hundts Virksomhed — om end, som det synes, uden kgl. Privilegium — ikke kan være fortsat af en anden Apotheker. Det er nemlig sikkert — hvad ikke hidtil har været bemærket af dem, der have syslet med Pharmaciens Historie — at der i de nærmest følgende Aar, i Listen over Laugsbrødrene i det danske Broderskab i Kjøbenhavn, forekommer tvende Apothekere, nemlig *Jacob von Thunde* 1585 og *Caspar Schön* 1587,⁴⁾ om hvilke det da kan formodes, at de efter hinanden have fortsat Hans de Hundts Apothekervirksomhed. Havde de blot været „Svende“ paa Peter Vendtzkes Apothek, vare de neppe blevne optagne i det danske Kompagni, der fra første Færd havde en udpræget „bedsteborgerlig“ Karakter, og der var vist heller ikke tillagt dem Titlen „Apotheker“.

Har der end altsaa mulig ved Frederik II.s Død været to Apotheker i Virksomhed i Kjøbenhavn, saa viser dog den Omstændighed, at Hovedstaden kunde nøjes dermed, tydeligt nok, at der maa have været andre Veje for Befolkningen til Forsyningen med de nødvendigste Medicinalsager. Vi maa da tænke paa de omrejsende Medicinkræmmere eller Landfarere, som gjennem Aarhundreder havde drevet deres Haandtering og endnu ingenlunde vare gjorte overflødige, om man end søgte

¹⁾ Rordam: Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621 IV, 544 f. ²⁾ Kbhvns Dipl. II, 531—32. ³⁾ Kbhvns Dipl. III, 30. ⁴⁾ Kbhvns Dipl. VI, 47. 48.

at værne Befolkningen mod deres Bedragerier, som det fremgaar af følgende Post i de af Kong Fred. II. under 21. August 1577 udstedte Statuter for Bartskjærerlauget i Kjøbenhavn:

„For den store Falskhed og Bedrag, der almindelig findes hos de Kvaksalvere og Landfarere, skal ingen herefter udstaa og udfly (o: udlevere) deres Varer i Kjøbenhavn, førend deres Theriak, Pulver, Olie, og hvad de have at sælge, som Medicin og Lægekunst er anrørendes, bliver beseet og prøbet af en Doctor Medicinæ med Oldermænden og nogen af Embedsbrødrene (o: Medlemmer af Bartskjærlauget), og dersom deres Varer findes gode og uforfalskede, skulle de af Borgmester, Raad og Fogden efter gammel Sædvane bedes Forlov dermed at udstaa; men dersom nogen Falskhed hos samme deres Vare befindes, skal dennem forbydes den at udfly eller sælge nogen Mand. Hvo herimod gjør, skal bøde for hver Gang 6 Daler.“¹⁾

Af ovenstaaende ses, at det var tilberedte Lægemedler, Landfarerne udsolgte, hvorved de ikke blot gik Apothekerne, men ogsaa Lægerne og Bartskjærerne ind i Næringen. Men derved var jo intet at gjøre, saalænge Lægernes og Apothekernes Tal var saa utilstrækkeligt, som det endnu var. Forøvrigt ses det af private Breve fra hin Tid, at forskjellige fornemme Damer med ikke ringe Iver „laborerede“ og destillerede til bedste for dem selv og deres Omgivelser, og at de gjorde hinanden Foræring af Skjønhedsmidler, Essenser og andre „liquores“ (deriblandt særlig Aquavit), som det havde lykkedes dem at fremstille. Et udmærket Exempel i saa Henseende er Christian III.s Datter, Churfyrstinde Anna af Sachsen, der var meget ivrig i Faget.²⁾ Men iøvrigt var der ikke faa gode danske Kvinder, der havde et lille Husapothek, maaske tildels af eget Fabrikat. Jævnlig have de sikkert benyttet „de ædle Urter her i Riget“, som Henrik Smith saa stærkt anbefaler; men ofte var det Ingredienser, de havde skaffet sig udenlands fra eller indkjøbt her hjemme hos privilegerede eller uprivilegerede Medicinalhandlere.³⁾

¹⁾ Herholdt: Archiv, S. 118—9. Texten rettet efter Sjæl. Registre.

²⁾ Weber: Anna Churfürstinn zu Sachsen. Wad: Herl. Trolles og Birg. Gjoes Breve II. ³⁾ Se t. Ex. Wad, anf. Skr. II, 348.

Apotheker i Provindserne under Christian den 3die og Frederik den 2den.

Medens det her kun skal berøres, at der i 16de Aarhundrede og tildels tidligere¹⁾ fandtes Apotheker i enkelte af de betydeligere Byer i Hertugdømmet Slesvig, navnlig i *Slesvig* og *Haderslev*,²⁾ skulle vi derimod dvæle lidt udførligere ved de Apotheker, som inden Frederik II.s Død grundedes i enkelte danske Provindsbyer.

Forrest i Rækken staar uden Sammenligning *Odense*, ikke mindst fordi Apotheket her synes at have haft et fastere Grundlag at hvile paa og en betydeligere Virksomhed end noget af de andre Provindsapotheker.

Christian III.s Livlæge *Cornelius Hamsfort* fik allerede 1549 Bevilling paa at drive Apothek her.

Denne Mand var en Nederländer af Fødsel, og hans Slægt stammede sikkert oprindelig fra Byen Amersfort i Provindsen Utrecht; om hans Ungdom, Studier og Uddannelse er intet bekendt.

¹⁾ Se foran S. 27. ²⁾ I Byen Slesvig blev ubestridelig det første offentlige Apothek [i Hertugdømmet] anlagt (1500?), og det forsynede ikke blot den nærmeste Omegn med de fornødne Lægemidler, men sandsynlig begge Hertugdømmerne. Senere hen (1544) blev et Apothek anlagt i Haderslev (Schmidt: *Hist. Taschenbuch über die Entstehung der Apotheken*, 2te Ausg. III, 43). I Slesvig nævnes hos Schmidt (III S. 81) en Række Apothekere i der 16de Aarhundrede, i Haderslev var Antonius Bathe eller Battus Apotheker i en Aarrække (Danske Samlinger 2 R. IV., 252). Apotheket i Haderslev synes at have været særlig godt forsynet, da det oftere omtales, at Kongens Apotheker lod hente det fornødne derfra (se t. Ex. foran S. 48 og Kanc. Brevbøger 1571—75, S. 354).

Den første Efterretning om ham findes i Cort Axelsens Tidstavle, hvor der under Aaret 1538 læses: „Cornelius Hamsfort bliver kgl. Ms. Physicus.“ Den næste Efterretning findes i Bartholins Cista med. S. 77, hvor der meddeles følgende: „Cornelius Hamsfort, Regius Physicus, Rectore D. Johanne Bugenhagio 1539 in matriculam inscriptus.“ Med Stillingen som Chr. III.s Physicus forbandt han tillige Stillingen som Hofapotheker, hvilket fremgaar af en tydsk Bestalling, der i Oversættelse lyder, som følger:

„Vi Christian o. s. v. gjøre alle vitterligt, at vi have beskikket og antaget Cornelius Hamsfort til vor Apotheker, saaledes at han skal følge os ved vort Hof, saavel i Riget som i Fyrstendømmerne og udenlands, tjene os tro, og i Særdeleshed give flittig Agt paa vort og vor højtelskede Gemalindes og det unge Herskabs Liv og Sundhed, og i alt, hvad han veed, der tjener til Legems Sundhed, skal han, naar han bliver spurgt derom, anvende sin bedste Flid. Ligeledes skal han trolig vogte paa og i saa Maade tillave alt, hvad vi, vor Gemalinde og det unge Herskab vil tage ind af de Lægemidler, han har i Forvaring, som han kan forsvare det for Gud og os, og som det sømmer sig og vel anstaar en ærekjær Mand. Derhos skal han trolig fremme vor Nytte, Gavn og Bedste, og desuden, saavidt det staar til ham, hjælpe til at forebygge og afværge vor Skade og Fortræd. Og eftersom bemeldte Cornelius vil faa daglig Ud- og Indgang i vort Kammer, skal han, hvis han paa den Maade faar noget hemmeligt at tale, høre eller læse, ikke meddele det til nogen, men bevare det indtil sin Grav („pis in sein grubenn“). Til Gengjæld ville vi aarlig lade give og overrække bemeldte Cornelius som Løn 100 Guldgylden i Guld, en god, ærlig Klædning og en Hofklædning til hans Tjener, dertil lade ham forsyne med Spise og Drikke fra vort Kjøkken og Kjælder paa sømmelig Maade. Hvad bemeldte Cornelius maatte til Nødtørft fortære i vort Ærende eller paa Rejser, ville vi ogsaa erstatte, vederlægge og betale ham, forsaavidt nævnte Fortæring beviselig og øjensynlig har været nødvendig. Forøvrigt skal han heller ikke tjene os længer, end det behager os eller ham. Vi ville ogsaa da, naar han ikke er til Sinds at tjene længere,

og Tiden er udløben, lade gjøre Afregning med ham og naadigst give ham sin Betaling, altsammen trolig og redelig. Til Bekræftelse o. s. v. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn, Michelsdag" (1540).¹⁾

Af denne Bestalling fremgaar det, at Hamsfort altid skulde være i Kongens Omgivelser, hvilket medførte idelige Rejser, da Kongen paa hin Tid hyppig færdedes rundt omkring i Landet; men det nære Forhold til Kongen og Hoffet medførte ogsaa en lettere Adgang til forskjellige Begunstigelser, særlig Benaadningen med en Række kirkelige Len. Saaledes blev „Cornelius, kgl. Maj.s Apotheker“ 5. Sept. 1540 paa Livstid forlenet med Sct. Michels Alter og Vikarie i Roskilde Domkirke.²⁾ Senere fik han tillige Sct. Nicolai Alters Vikarie ved samme Kirke.³⁾ Den 24de Maj 1543 forlenede Kongen ham med „vor og Kronens Gaard og Residens, som Hr. Jens Jonsen sidst i Værge og Forlening havde, og hidtil haver ligget til St. Birgitte Alter i vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, vesten bag St. Peders Kirke.“⁴⁾

I det sidstnævnte Brev betegnes Hamsfort som Doctor, et Vidnesbyrd om, at han ikke længe før maa have erhvervet Graden, vistnok ved Universitetet i Rostock, ved hvilket han 1543 vides at være bleven immatrikuleret.⁵⁾ Samtidig betegner Kongen ham ogsaa som „vor Livdoctor“. — Apothekervirksomheden agtede Hamsfort dog ingenlunde at opgive; men da han vistnok følte, at den ikke kunde faa nogen ret Art, saa længe han var indskrænket til at laborere i de ufuldkomne Lokaler, som paa de kongelige Slotte kunde indrømmes ham til dette Formaal, ikke at tale om, at den idelige Omflytning med hans Apothekersager fra det ene Slot til det andet let maatte volde Forvirring og i ethvert Tilfælde havde sine store Ulemper, saa var det et stort Fremskridt for hans pharmaceutiske Virksomhed, at han ved Kong Christian III.s Gunst 1549 opnaaede at faa et fast Officin midt i Riget, hvorfra han til enhver Tid kunde lade hente, hvad han behøvede til Hoffets Fornødenhed under

¹⁾ Rørdam: Historiske Kildeskrifter I, S. 668—69. ²⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—50, udg. af Erslev og Møllerup, S. 135. ³⁾ Rørdam: Kbhvns Univ. Hist. IV, S. 232. ⁴⁾ Rørdam: Kbhvns Univ. Hist. IV, S. 131—2. ⁵⁾ Etwas von gelehrten Rostockschen Sachen 1740, S. 79.

dets skiftende Ophold, der paa hin Tid særlig vare knyttede til Slottene i Kjøbenhavn, Nyborg og Kolding. — Kongen overdrog nemlig ham og hans Efterkommere den forrige katholske Bisp Jens Andersen Beldenaks Gaard i Odense, mellem Sect. Knuds Kirkegaard og Flakhavn, paa det Vilkaar, at han der skulde oprette et Apothek, der samtidig erholdt et fordelagtigt Privilegium, som følgende Kongebrev viser:¹⁾

„Vi Christian etc. G. a. v., at efterdi vi forfare, at mærkelige Brøst findes her udi Riget for Doctores udi Medicinen og paa gode Apotheker, saa at, naar nogen af Rigens Indbyggere eller andre her udi Riget fange nogen Sygdom, da bortdø mange af Forsømmelse: Da paa det sliG Brøst her i Riget ikke findes skal, have vi forordnet en vor Gaard, liggende udi vor Kjøbsted Odense mellem Sect. Knuds Kirkegaard og Flackhafn, med et muret Hus og Gaardsrum, udi Længden og Breden, som os elsk. Dr. Cornelis Hamsfort, vor Livartz, nu udi Værge haver, som her efter altid skal blive et Apothek, og en Apotheker altid skal udi bo, som (o: hvor) kan findes fal, hvad som til Lægedom bruges og behov gjøres og er at bekomme. Og have vi af vor synderlige Gunst og Naade, saa og for Troskab og villig Tjeneste, som forn. Dr. Cornelis os og vore Under-saatter hidtil gjort og bevist haver, og herefter troligen gjøre og bevise maa og skal, undt og tilladt Dr. Cornelis, at han og hans ægte Børn og Afkomme maa og skulle have, nyde, bruge og beholde forskr. Hus, Gaard og Apothek, al den Stund og saalænge forn. Dr. C. og hans Børn og Afkomme til ere. Og skal forn. Dr. C. og hans Børn og Afkom, hvilken som samme Hus og Gaard tilkommer, være forpligtet til at holde udi samme Hus et godt Apothek med allehaande Urter og andet, som paa et Apothek bør at være, saa at naar vore Doctores in Medicinis, som vi have hos os, eller andre her udi Riget noget behøve til Lægedom, at de da kunne det der bekomme for et skjelligt Værd. Og skal det være tilladt Kjøbmænd, Kræmmere og andre der udi Odense at sælge Sukker, Ingefær, Peber og andre Urter efter gammel Sædvane. Dog skal ingen Kræmmer eller Kjøb-

¹⁾ Jvfr. Engelstoft: Odense Bys Historie, 2den Udg. S. 182 f.

mand maa sælge der udi Byen nogle tilgjorte Lægedomme, som kaldes composita, uden forn. Dr. Cornelius og hans Afkomme, forn. Apothekere udi Odense. Og skal forn. Dr. C. og ligesaa hans Børn og Afkomme, hvilken som bor paa samme Apothekergaard og Apothek opholder, være fri for Landsknægtehold og anden Odense Bys Tynge, og alligevel være ham frit for at bruge sin Næring og Bjergning med Kjøbmandshandel baade uden- og indenbys, som andre Borgere, dér boendes ere. Og dersom forn. Dr. C.s Børn og Afkomme ikke nogen af dem saa duelige ere, at kunne selv forstaa samme Apothek, da skulle de være forpligtede at holde der en god og duelig Apotheker, som kan forestaa samme Apothek, paa det at samme Apothek kan saa meget desbedre ved Magt holdes. Skete det og saa, at forn. Dr. C. og hans Børn og Afkomme ikke ved Magt holder samme Apothek, saa at Doctores og Apothekere, som da ere her udi Riget, kunde kjende, at mærkelige Brøst findes, da skal dette vort Brev dermed være forbrudt, og samme Hus forordineres til en anden Apotheker, som det vil og kan ved Magt holde, dog at forn. Dr. Cornelis og hans Børn og Afkom beholde, hvad de haver der indført. Thi forbyde vi o. s. v. Dat. Kjøbenhavn Torsdagen næst efter Paaskedag 1549.¹⁾

Skjønt Privilegiet først blev udstedt 1549, havde Hamsfort dog maaske allerede siden 1547, da Kongen købte den nævnte Gaard i Odense, været i Virksomhed her, og herfor kan den Omstændighed tale, at den 7de April 1547 var han bleven forlenet med Vingodset i Fyn,²⁾ hvilken Forlening medførte Forpligtelse for Besidderen til at forsyne Kirkerne med Vin og Brød ved Altergangen, en Forpligtelse, som passede godt for en Apotheker, da det var almindeligt, at Apothekerne ogsaa handlede med Vin.

Da Hamsfort, paa Grund af sin Stilling som Livlæge, ofte var paa Rejser, kunde han iøvrigt ikke til Stadighed selv passe Apotheket, og maatte derfor have dygtige Svende. Som saa-

¹⁾ Rørdam: Historiske Kildeskrifter I S. 674—6. ²⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—50, S. 345.

danne kan nævnes hans Fætter Johannes Hamsfort, der vistnok i mange Aar har været ham en tro Medhjælper og vel egentlig har været den, der forestod Apotheket, samt Johan Klobweck og Adam Apotheker, hvilke sidste to han dog maatte skille sig af med, fordi de havde religiøse Anskuelse, der afveg fra den i Landet herskende lutherske Lære.¹⁾ En anden af Hamsforts Medhjælpere, Clement Small, omtales i et Kongebrev fra 1561, hvori det paalægges Mogens Gyldenstjerne, Statholder paa Kjøbenhavns Slot, at give ham fri Underholdning paa Slottet i 2 Aar, da han agtede sig til Universitetet for at studere.²⁾ Navnene paa alle disse Personer synes at tyde paa, at de vare Udlændinge ligesom Hamsfort selv.

Skjønt det maa antages, at Hamsforts ydre Vilkaar vare betydelig forbedrede ved det ham tildelte Apothekerprivilegium, og han 1550 desuden var bleven forlenet med Kongetienden af af Munkebo Sogn i Fyn, og Aaret efter med 21 til Krongodset hørende Bøndergaarde i Fyn,³⁾ vedblev han dog indtil videre at oppebære den Aarsløn, som ved Bestallingen af 1540 som Hofapotheker var ham tillagt. Dette fremgaar nemlig af Rente-mesterregnskabet, hvori det hedder: „Givet Doctor Cornelius hans Besoldning, som kgl. Maj. hannem skyldig var for dette forløbne Aar 1557 — 200 Mark lybsk (o: 103 Daler 7 Sk. lybsk)“. Dertil føjes „70 Daler 8 Sk. 2 Pennig danske betalt Dr. Cornelius, som kgl. Maj. hannem skyldig var for Urter og Asterdie, efter hans Registers Lydelse.“⁴⁾ Af det samme Regnskab fremgaar for øvrigt, at Hamsfort ikke var den eneste, der forsynede Hoffet med Apothekervarer, da der nævnes følgende andre Apothekere, som modtog Betaling af den kgl. Rente-mester for leverede Varer til Hoffet: Jost Apotheker, Willum Apotheker i Kjøbenhavn og Hans Apotheker i Slesvig, samt desuden Arnt Falkam (Falenkamp) i Kolding, hvilken sidste dog neppe var oplært Apotheker, men var en Handelsmand fra Westphalen, der havde nedsat sig i Kolding og til Tider

¹⁾ Rørdam: Hist. Kildeskrifter I, S. 676—7. ²⁾ Rørdam: Kbhvns. Univ. Hist. 1537—1621 IV, S. 173—4. ³⁾ Kancelliets Brevbøger 1551—55, S. 43. ⁴⁾ Rørdam: Hist. Kildeskrifter I, S. 670 Not.

forsynede Hoffet, naar det opholdt sig paa Koldinghus, med saadanne Varer, som dengang endnu jevnlig regnedes for Apothekervarer, medens de nu vel vilde blive betragtede som almindelige Kolonialvarer.¹⁾

Af Optegnelser fra samme Tid ser man for øvrigt, at Hamsfort forestod eller gav Optegnelse paa de betydelige Indkjøb af „Specerier“, som i Udlandet gjordes til Hoffets Forbrug.²⁾

Fra Aaret 1549 (eller maaske allerede fra 1547) af maa det antages, at Hamsfort har haft fast Bolig i Odense, skjønt han endnu jevnlig færdedes paa Rejser med Hoffet og blandt andet ofte i længere Tid opholdt sig paa Koldinghus. Kong Christian III bevarede sin Yndest og Tillid for ham til det sidste. I Kongens sidste Leveaar havde Hamsfort den Ære at have Majestæten til Gjæst i sit Hus, som det fremgaar af følgende Notiits i Rentemesterregnskabet for 1558: „Den 6. Juli efter kgl. Maj.s Befaling givet Doctor Cornelii Piger udi Odense 1 Daler, som kgl. Maj. skjænkede dem den Aften, Hans Naade var udi den Urtehave hos Biskopgaarden.“³⁾ Den nævnte Gaard var netop den, Kongen havde overladt Hamsfort, og om Urtehaven tør vi sikkert antage, at den har været noget i sin Tid udmærket, hvor Lægedomsurter med Flid opelskedes,⁴⁾ ligesom Tilfældet var med den navnkundige Have, som Claus Urne havde anlagt ved sit Herresæde Beltebjerg i Skaane.

Neppe et halvt Aar efter dette Besøg stod Hamsfort ved sin Konges Dødsleje paa Koldinghus 1. Jan. 1559, og da den fangne Kong Christian II faa Uger derefter døde paa Kalundborg Slot, fik Hamsfort tillige med Mester Jacob „Wundartz“ den Opgave at balsamere Liget.⁵⁾

¹⁾ Jvfr. Danske Saml. 2. R. VI, 246. ²⁾ Kancelliets Brevbøger 1551—55. S. 27. ³⁾ Rørdam: Hist. Kildeskrifter I S. 682. ⁴⁾ I et Brev, dateret Kolding 29. Nov. 1553, skriver Hamsfort til en ung Ven, der studerede i Wittenberg, om at skaffe ham Exemplarer af en Plante (Scordeum), der voxede paa et nærmere angivet Sted i Omegnen af Byen (anf. Skr. I, S. 724). ⁵⁾ Krag og Stephanus: Chr. III.s Hist. S. 392—8. Svaning: Chr. II, Ud-gaven af 1658, S. 538—9. Ny kirkehistoriske Saml. V, 256.

Kong Christian III.s Død gjorde indtil videre ingen Forandring i Hamsforts Stilling til Hoffet, og da Enkedronning Dorothea satte megen Pris paa ham, maatte han gjentagne Gange ledsage hende, naar hun besøgte sin Datter, Churfyrstinde Anna i Sachsen. Ved et Besøg her 1561 havde han en skarp Strid med en Læge ved det chursachsiske Hof, som det lykkedes ham at faa fjernet, efter at han i en Disputats med ham i Churfyrstens Nærværelse havde godtgjort hans Løgnagtighed og Uvidenhed. Kong Frederik II viste Hamsfort sin Yndest ved i August 1561 at gjøre hans Bryllup, da han efter sin første Hustrus Død ægtede Magdalene Payens, Enke efter den kongl. Raad Bernard Wigbold Fries; samtidig gjorde Kongen ogsaa Hamsforts ældste Datters Bryllup med den kongl. Raad Hieronymus Thenner. 1563 forlenedes Hamsfort med et Kanonikat i Aarhus og et Vikariat i Kolding, som Christian III allerede 1554 havde givet ham Ventebrev paa, men som først nu var blevet ledigt ved den hidtidige Besidders Død. Efterat have faaet disse Forleninger ophørte den Oppebørsel af en fast Pengeløn, som Hamsfort hidtil havde nydt, og han trængte da heller ikke til den, da Forleningerne indbragte ikke saa lidt mere end den ham oprindelig tilsagte „Besoldning“. ¹⁾)

Eftersom Hamsfort ældedes, forblev han mere i Rolighed ved sit Apothek i Odense, til Bedste for hvilket han 1575 lod indrette et Laboratorium i en dertil opført Taarnbygning. ²⁾) Han døde den 8de Marts 1580, vistnok i høj Alder. I det oldnordiske Museum gjemmes endnu den Indskriftsplade, der i sin Tid fandtes paa hans Kiste. ³⁾)

Apothekervirksomheden i Odense fortsattes af hans Søn, den yngre *Cornelius Hamsfort*. Denne var født 6te Maj 1546 i Kolding af Faderens første Ægteskab med Mericke eller Maria Splenters fra Husum. Efter sit Fødested betegner han sig selv som „Cimber“. Hans Navn er særlig knyttet til en Række overordentlig flittige og fortjenstlige Granskninger i Danmarks Historie. Under sine Studier i Udlandet, særlig i Padua, havde

¹⁾) Rørdam: Hist. Kildeskrifter I, 679 f. ²⁾) Engelstoft: Odense Bys Hist., 2. Udg. S. 183. ³⁾) Antiquariske Annaler II, 333.

han dog ogsaa lagt sig efter Medicin og Pharmaci, og havde erhvervet Licentiatgraden i Lægevidenskaben, inden han paa Grund af Faderens Sygdom og Død maatte afslutte sine Studier udenlands for at indtræde i dennes Plads som Læge og Apotheker i Odense, i hvilken han forblev i en meget lang Aarrække. Paa Grund af hans overvejende historiske Interesser kan det betvivles, at han selv har laboreret i sit Apothek, da det vides, at han havde kyndige Medhjælpere. Saaledes kan nævnes en Apotheker Caspar Timmon, der døde i Odense 11te Sept. 1602 i den store Pestepidemi, som i dette og omgivende Aar hjemsøgte hele Landet og langt videre Kredse. I hans Gravskrift, som Hamsfort formodentlig har sat ham, hedder det: „in acie pestilentiali strenue dimicando occubuit“.¹)

Fra Apotheket i Odense vende vi os til de andre Provinsapotheker, som grundedes særlig i Kong Frederik II.s Regjerings-tid.

Da den ældre Hamsfort baade i Christian III.s og Frederik II.s Tid saa ofte opholdt sig i *Kolding* for, om end nærmest som Læge, at yde Hoffet sin Tjeneste, kan man sikkert gaa ud fra, at han ogsaa har haft et passende Rum paa Koldinghus til dér at tilberede og opbevare sine Lægemedler. Der var altsaa mindre Trang til en Apotheker i denne By, især da det synes, at den tidligere nævnte Kræmmer Arnt Falenkamp har drevet nogen Handel med Varer, der kunde finde Anvendelse i et Apothek. Men efter Hamsforts Død fik *Hermann Reiminch* under 5te Marts 1585 kongl. Privilegium paa at anlægge et Apothek i Kolding og „rejse til Markeder, eller hvor Kongen holdt Hoflager, og der uforment holde sit Apothek og Vare, tilfals“, hvorhos det bevilgedes ham at holde en Vinkjælder sammesteds, dog uden Udelukkelse af andre, hvem dette tidligere var bevilget.²) Han døde i Kolding 20. Juni 1598 og blev begravet i Kirkens Chor.³)

I *Aarhus* Bys Borgerbog omtales, at *Hans Jung*, Apotheker, 1543 tog Borgerskab der i Staden.⁴) Om han er forbleven

¹) Pontoppidan: *Marmora Danica* I p. 224. ²) *Archiv f. Pharmaci* XLII, S. 205. ³) *Fyhn*: Efterretning om Kjøbstaden Kolding, S. 283. ⁴) *Hübertz*: *Aktstykker vedk. Staden og Stiftet Aarhus* I S. 246.

der, kan dog være tvivlsomt, da en Apotheker af samme Navn netop samme Aar indtraadte som Medlem af det bekjendte Gilde „Guds Legems Lag“ i *Aalborg*. Imidlertid er der jo ogsaa Mulighed for, at han fra *Aalborg* er flyttet til *Aarhus*. Dog synes Indtrædelsen i Gildet at tyde paa, at *Aalborg* har været den By, hvor han har fæstet varigere Bolig. Noget Privilegium for ham kjendes dog ikke. I ethvert Tilfælde har Apotheket ikke været af stor Varighed i nogen af de to nævnte Byer, da Dr. Chr. Morsing, som tidligere er omtalt, jo 1546 sagde, at der kun var ét Apothek her i Landet (det i *Kjøbenhavn*), og da det senere beklagedes, at *Nørrejyllands* Beboere maatte lade Apothekervarer hente fra andre „Lande“ — hvilket sidste Ord i hin Tid sædvanlig brugtes for *Landsdele*.

Den nævnte Klage omtales som Grund til Ønsket om Oprettelsen af et Apothek i *Viborg*, da *Philippus Hanchendall* den 16de Feb. 1573 fik kgl. Tilladelse til at anlægge et saadant med det Privilegium, at han skulde være fri for al borgerlig Tynge paa den Betingelse, at han holdt „et godt og ustraffeligt Apothek med forstandige Svende“ og gode, uforfalskede Urter, og solgte sine Varer til en rimelig Pris. Kunde han overbevises om nogen Forsømmelighed, skulde det ham givne Privilegium være forbrudt.¹⁾ Denne Bevilling synes den nævnte Apotheker dog ikke at have benyttet, mulig har han overdraget den til *Jakob Wikrat* fra *Hamborg*, der dog allerede døde 1577. I den Gravskrift over sidstnævnte, der i sin Tid fandtes i *Graabrødre Kirke* i *Viborg*, betegnedes han nemlig som „Apotheker og Chirurgus“.²⁾ Privilegiet gik nu over til *Provinsiallægen* Dr. *Hans Paludan* i *Viborg*, som følgende Kongebrev viser:

„Vi Frederik II etc. G. a. v., at efterdi vi komme udi Forfaring, hvorledes udi vort Land *Nørrejylland* ikke skal findes noget Apothek at være anrettet, vore Undersaatter, menige *Landsens* Indbyggere der sammesteds, til mærkelig stor Skade og Besværing, saa at hvis de behøve at købe enten Urter eller anden Del, som paa Apotheket kunde fal holdes,

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1571—75, S. 225. (Denne Apothekers Navn skrives jævnlig urigtig: Hanchendell). ²⁾ Dansk Atlas IV, S. 625.

nødes de til at lade hente udi andre Lande; og vi for nogen Tid siden have bevilget en ved Navn Philippus Hauichendall at maatte anrette et Apothek udi vor Kjøbsted Viborg, hvilket han dog ikke haver fulddrevet, som det sig burde: Da have vi af vor synderlige Gunst og Naade, saa og menige Landsens Indbyggere til Gavn og Bedste, undt, bevilget og tilladt og nu med dette vort aabne Brev unde, bevilge og tillade, at os elskelige, højlærde Mand Dr. Johannes Paludanus, Med. Dr., maa udi forskrevne vor Kjøbsted Viborg anrette og lade holde et Apothek, og der saavel som anden Steds her udi Riget bruge hans Kjøbmandsskab, Vandel og Næring, som andre vore Undersaatter og Borgere udi Riget, og maa og skal han være kvit og fri for Skat og al anden borgerlig og Bys Tynge, og dermed ikke at skulle besværes udi nogen Maade. Dog med saadanne Vilkaar, at han skal holde et godt, ustraffeligt Apothek, med gode forstandige Svende, nødtørfelige Urter, der ferske og uforfalskede ere, med al anden Tilbehøring, som bør at findes udi et Apothek. Han skal og lade sælge og afhænde til vore Undersaatter og andre, hvad de behøve og kjøbendes vorder, for et skjelligt, billigt Kjøb, og have flittig Opseende, at dermed saa i alle Maader forholdes, at ingen Klagemaal med Billighed derover kommendes vorder. Og medens og al den Stund, han i saa Maade lader holde der et ustraffeligt Apothek, skal imidlertid ingen anden Apothek noget andet Steds udi vort Land Nørrejyland maa holdes eller indrettes. Frederiksborg den 8. December 1577.¹⁾

Hans Paludan var født 1538 i Nederlandene og Søn af Dr. med. Johannes Paludanus og Barbara van der Rone. Paa Grund af Religionsforfølgelserne maatte Familien forlade sit Hjem og søge et nyt i Lybek. Efter Faderens Død her drog Moderen til Danmark, da hendes Datter var bleven gift med M. Christoffer Knoff, tysk Hofpræst hos Frederik II. Derved fik Sønnen ogsaa sit Hjem her i Landet, og da han havde fuldendt sine medicinske Studier og taget Doctorgraden udenlands, blev han Læge hos Enkedronning Dorothea, der som

¹⁾ Herholdt: Archiv S. 69—71.

oftest boede paa Koldinghus. Efter hendes Død udnævnte Frederik II ham 5. December 1571 til Provinsiallæge i Nørrejylland med Bolig i Viborg, dog med Forpligtelse til ogsaa at tjene Kongen som Livlæge, naar det behøvedes. Som ovenfor er omtalt, fik han 1577 tillige Apothekerprivilegium; men om hans Benyttelse af samme savne vi Efterretninger. I ethvert Tilfælde har hans Virksomhed som Apotheker ikke været langvarig, da der efter 10 Aars Forløb kom en anden. Sin øvrige Levetid tilbragte Dr. Paludan som Læge og Prælat i Kapitlet i Viborg. Han døde 19. Nov. 1615. I sine to Ægteskaber havde han en meget talrig Børnesflok.

Paludans Efterfølger som Apotheker i Viborg var *Johan Hermann*, der erhvervede følgende kongl. Bevilling:

„Vi Frederik etc. Gjøre alle vitterligt, at eftersom denne Brevviser, os elsk. Johannes Hermann, haver sig underdanigst tilbødet udi vor Kjøbsted Viborg at ville begynde, anrette og holde et Apotkek af adskillige apothekiske Materia, Urter og Specerier, eftersom et fuldkomment Apothek tilhører, der udi at ville og skulle holde: Da have vi, vore Undersaatter til Gavn og Bedste, undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at forskr. Johannes Hermann maa nu strax der sammesteds lade forskr. Apothek anrette; dog skal han være forpligtet at holde slig Vare, Urter, Speceri og andet saadant, som til et Apothek med Rette hører og ustraffelig befindes; og skal han der sammesteds maa være og blive kvit og fri og forskaanet for Skat, Hold og anden kongelig eller borgerlig og Bys Tynge, som der kan komme; og skal ingen Borger eller Fremmed hannem til Forprang og Nachdel maa sælge nogen sød Vin, Luthendrank, Claret eller saadan tilberedt Vin, ej heller nogen stødte Urter eller andet apothekiske Materialia, composita eller simplicia, som bør og hører udi et Apothek at være. Desligeste skal han og derhos maa holde en offentlig Vinkjelder og uhindret sælge og udtappe Vin udi Fade, Amer og Pottertal efter Lejligheden. Og dette alt, til saa længe vi anderledes tilsigendes vorder. Og skal han samme sine Varer til vore Undersaatter og andre, som dennem behøve, sælge og afhænde for et skjelligt og lideligt Værd, og sig udi

alle Maader derudinden skikke og forholde, at ingen Klagemaal med Billighed og Ret over hannem kommandes vorder. Og skal hermed strængeligen og alvorligen være forbudt nogen andre at holde Apothek eller saadan Speceri, som til Apothek behøves, udi forskr. Viborg, forskr. Johanni Hermanno paa hans Apothek, Næring og Bjerging til Hinder og Skade udi nogen Maade, under den Pæn og Straf, som vedbør. Dog ville vi hermed ikke have ment nogen gemene Urter, som man plejer at bruge udi Kjøkken. Cum inhibitione solita. Skanderborg 3. Feb. Ao. 1587.¹⁾

Da der rimeligvis ikke har været synderlig glimrende Udsigter for en Apothekers Udkomme i Viborg, fik Johan Hermann samtidig (4. Feb. 87) Brev paa et Vikarie i Aarhus Domkirke og lidt senere (22 August samme Aar) fik han ogsaa Brev paa Kongetienden af Farsø Sogn.²⁾ Den sidste Forlening var nær bleven ham berøvet 1594, da der allerede var udstedt kgl. Befaling om at inddrage den;³⁾ men det maa være lykkedes „Johannes Apotheker“, som han kaldes, at afværge Uvejret, da han ved Brev af 14. Maj 1595 fik kgl. Bekræftelse paa fremdeles at nyde dette Beneficium, „dog saa at han skal holde et godt og forsvarligt Apothek. Saa fremt anderledes befindes, skal han have det aabne Brev forbrudt“.

Foruden Kjøbenhavn var der ingen anden By i Sjælland, der fik Apothek i denne Periode, end *Helsingør*. I Statsregnskabet for 1577 og 78 omtales *Arent thom Rade* som Apotheker her,⁴⁾ men han har dog neppe været her længe og heller ikke haft noget kongl. Privilegium. Et saadant blev derimod 1581 givet en vis *Peiter Pester*, som følgende Brev viser:

„Vi Frederik II o. s. v. G. a. v., at efterdi udi vor Kjøbsted Helsingør til des ikke haver været noget Apothek anrettet, og som Byen sig nu meget forbedrer og tiltager, og det derfor vil gjøres fornøden, at sammesteds et Apothek blev anrettet,

¹⁾ Jydske Registre Nr. 4, Fol. 176. ²⁾ Arch. for Pharmaci XVII, S. 270. ³⁾ Rordam: Danske Kirkelove II, 531. ⁴⁾ Arch. f. Pharmaci XXII, S. 51. — At der var et Apothek i Helsingør paa denne Tid, fremgaar ogsaa af Aarsberetninger fra Geh.-Arch. III, Till. S. 62.

menige Byens Indbyggere, saa vel som Fremmede, did hænder at komme, til Gavn og Bedste, paa det de der kunde bekomme tilkjøbs Urter og anden Del, som paa et Apothek hør fal at holdes, og hver Behov haver, da haver vi af vor synderlige Gunst og Naade undt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at denne Brevviser, os elsk. Peiter Pester, maa udi forskr. vor Kjøbsted Helsingør anrette et Apothek og nyde sammesteds slig Ret og Frihed, som en Apotheker udi andre velordnede Stæder haver nydt, og skal ingen andre uden han selv alene maa holde Apothek sammesteds, ham til Forprang, udi 10 samfulde Aar næst efter dette vort aabne Brevs Datum regnendes, ej heller skulle Borgerne maa holde tilkjøbs udi deres Kram nogen synderlig Speceri, som udi et Apothek bør at holdes, forskr. Peiter Pester til Forprang; dog saa at han skal være forpligtet til at holde et godt Apothek med forstandige Svende, nødtørfelige Urter, som ere gode og uforfalskede, med al anden Tilbehøring, som bør at findes og være udi et Apothek, og deraf sælge og afhænde til vore Undersaatter og andre, hvis de behøve og kjøbendes vorder, for et skjelligt og lideligt Kjøb, og sig udi alle Maader derudi skikke og forholde, at ingen Klagemaal med Billighed og Ret over ham kommandes vorder. Og skal hermed strengeligen være forbudt nogen anden at holde Apothek eller Speceri og Urter tilfals udi forskr. Helsingør, forskr. Peiter Pester paa hans Apothek, Næring og Bjærging til Hinder og Skade, under den Straf, som vedbør. Cum inhibitione solita. Actum Frederiksborg den 16de Dag Juli, Aar 1581.¹⁾

Om denne Apotheker er iøvrigt intet nærmere bekjendt. Som man ser, blev Bevillingen kun givet paa 10 Aar, men efter Udløbet af denne Tid fik han den 2den Juni 1592 Fornyelse paa Privilegiet.²⁾

Ogsaa Landet hinsides Sundet fik i Frederik II.s Tid et Apothek i *Malmø*. Under 4. April 1571 udgik der nemlig et kongl. aabent Brev om, at *Erasmus von dem Brucke* maatte bosætte sig i Malmø, oprette et Apothek der og være fri for

¹⁾ Wegener: Aarsberetning f. Geh. Archivis III, Till. S. 64—5. ²⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 264.

Skat og anden kongelig og borgerlig Tynge, saa længe han levede. Der maatte ikke oprettes noget andet Apothek i Skaane. Derimod forpligtedes han som sædvanlig til at holde forstandige Svende og gode, uforfalskede Urter og at sælge dem til en rimelig Pris. Viste han sig i nogen Maade forsømmelig, skulde dette Brev være forbrudt.¹⁾ Vi savne imidlertid Efterretning om, hvorvidt Apotheket virkelig er traadt i Virksomhed, og hvor længe den har varet. Men da Malmø var en god Handelsby, er det ikke usandsynligt, at en Apotheker har kunnet leve der, især naar han havde hele Skaane til Opland.

Ved Frederik II.s Død 1588 var der altsaa Apotheker i Kjøbenhavn, Helsingør, Odense, Viborg og Kolding, rimeligvis ogsaa i Malmø. De vistnok upriviligerede Apotheker, der til en Tid havde bestaaet i Aarhus og Aalborg, synes snart at have ophørt at virke. Derimod var der Apotheker i Haderslev og Slesvig og muligvis i enkelte andre sønderjydske Byer. At de to sidstnævnte Apotheker have været privilegerede, kan vel neppe betvivles.

Apothekerprivilegierne vare af noget forskjellig Art. De fleste af dem vare oprindelig personlige, men flere af dem havde aabenbart en Tendens til at blive reelle, saaledes som Tilfældet blev med Villum v. Unnas i Kjøbenhavn. Hamsforts Privilegium i Odense var absolut reelt, saa at hans Efterkommere havde Lov til at holde Apothek, selv om ingen af dem var Pharmaceuter, mod at lade Apotheket bestyre ved Provisor. Dr. Paludans Privilegium i Viborg var vel personligt, men det er alligevel ikke usandsynligt, at han faktisk har afhændet det til sin Efterfølger. Naar der i dette Privilegium udtales, at intet andet Apothek maatte oprettes i Nørrejylland, da blev dette ikke engang overholdt i Fred. II.s Tid, da et Apothek jo 1585 blev oprettet i Kolding, ved hvilket sidste der er at mærke, at Indehaveren af samme fik Tilladelse til at rejse om og afsætte sine Varer paa Markeder og paa Steder, hvor Kongen holdt sin

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1571—75, S 23.

Hoflejr, og hvor det altsaa kunde antages, at Folk fra forskjellige Steder kom sammen.

Hvad angaar Love og Anordninger Apothekervæsenet vedrørende, da er der neppe, Bartskjærerlaugets førømtalte Skraa undtagen, under Chr. d. 3die og Fred. d. 2den givet andre end de Bestemmelser, som findes i Privilegierne. Heraf ses det, at Apothekerne skulde være fri for Skatter og borgerlige Ombud, og foruden deres Apothekernæring havde de ogsaa Lov at drive almindelig Kjøbmandshandel, medens det var Kjøbmændene forbudt at handle med Apothekervarer. Ligeledes havde Apothekerne en Del Steder særlig Tilladelse til at drive Handel med Vin. Som tidligere omtalt, blev Unnas Apothek 1569 visiteret af to Læger, og Instruxen for disse Visitatorer er et vigtigt Aktstykke i hin Tids Historie; men forøvrigt bleve Apothekerne neppe ellers visiterede i denne Periode. — De allerfleste af de omtalte Apothekere, om ikke alle, vare Udlændinge og havde vistnok modtaget deres faglige Uddannelse i Udlandet. Ligesom Lægevidenskaben nemlig under Chr. d. 3die og Fred. d. 2den ikke gjorde betydelige Fremskridt her i Landet, saaledes gik det ogsaa med Apothekervæsenet. Under Chr. d. 4de og Fred. d. 3die lagdes derimod den Grundvold, og fastsattes eller forberedtes de Retsregler, hvorpaa vort Apothekervæsen hovedsagelig hviler den Dag i Dag.

Apotheker i Kjøbenhavn under Christian den 4de, Frederik den 3die.

Apotheket i Højbrostræde var, om ikke det eneste, saa dog det betydeligste i Kjøbenhavn ved Kong Frederik den 2dens Død (1588). Da Ejeren af samme, Peter Vendtzke, døde efter nogle Aars Forløb, fik hans Efterfølger, *Matthis Kalkouff* (eller *Kalckowen*) 17. Maj 1592 et Privilegium¹⁾ ganske enslydende med det, Peter Vendtzke i sin Tid havde faaet (s. foran S. 53). Ligesom denne skulde han aarlig give 10 gamle Dalere i Leje af Gaarden. Den 30te Novbr. 1602 fik han dog Ejendomsbrev for sig selv og sine Arvinger paa Apothekergaarden i Højbrostræde.²⁾ Foruden denne Gaard ejede han 2 Haver (der, hvor nu Rosenborg ligger), som han 1606 solgte til Kongen for 400 Daler, samt en Have udenfor Østerport og „en stor Drikkebod“ ved sit Apothek.³⁾ Ligesom flere andre bekjendte Mænd indtraadte „Matthis Kalkouff Apotheker“ 1593 ved den saakaldte „Juledrik“ i det danske Compagni eller Broderskab i Kjøbenhavn.⁴⁾

Den Formodning er ovenfor fremsat, at *Caspar Schön* har haft det andet, af Hans de Hundt oprettede Apothek, og det ligger nær at antage, at han har besiddet det, indtil han afløstes af *Hans Stein* (eller *Steen*). Denne tilligemed den ovennævnte Matthis Kalkouff erhvervede sig — aabenbart for at

¹⁾ Kbhvns Dipl. II, S. 471. ²⁾ Kbhvns Dipl. II, S. 516. ³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 259. Kbhvns Dipl. I, S. 564. 633. II, S. 556. ⁴⁾ Kbhvns Dipl. VI, S. 49.

værge sig mod Materialisternes Indgreb i deres Næring — følgende Fællesprivilegium:

„Chr. IV o. s. v. G. a. v., at eftersom vi naadigst have betænkt og for raadeligt og godt anset, at her udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn, efter denne Dag og paa videre Anordning fra os, skal aleneste holdes tvende velordnede Apotheker og ikke flere, da have vi nu naadigst tilforordnet os elsk. Matthias Kalchowen og Hans Steen at skulle være Apothekere her sammesteds, og enhver af dem bevilget og ubehindret tilladt at maa anrette og holde et fuldt Apothek; dog skulle de være forpligtet alene (efterat det de andre Materialister og Krudtkræmmere skal være forment) til forefaldende Nødtørft og Lejlighed at præparere og holde fal medicamenta, composita, opiata, purgantia og andre saadanne, desligeste de Siruper, conserva, condita, olea, unguenta et emplastra, som eneste præpareres og henhører in usum medicum, og alle bemeldte Species saa ferske og gode, at de kunne passere, naar de ex facultate medica (som paa visse Tider af Aaret ske skal) blive visiterede. Havendes derhos udi Agt, at de udaf alle Slags kunne have til Rede, som paa et velbestilt Apothek bør at findes, naar dennem noget ex medicis at componere eller præparere bliver befalet og paalagt. Dog skal det hermed ikke være forment Materialister, Krudtkræmmere, Destillatores og andre at destillere og gjøre de Slags destillata, Syruer, conserva et condita udaf Ribs, Kirsebær, Pomerants og andet saadant, som til daglig Spisning og anden gemen Brug henhører, ej heller Badskjæerner at maa gjøre hvis Plaster og unguenta, de til deres Haandværk kunne behøve, medens det at være enhver dennem frit fore, dog derhos bemeldte Apothekere uforment sligt at præparere og gjøre, og siden holde fal for dennem, der efter kunde spørge. Skal det ogsaa være forskr. Apothekere frit fore og uhindret tilladt derhos at maa holde alt, hvis de andre Krudtkræmmere her sammesteds føre ex simplicibus, adskillige Slags Banket, Confect, Candiceret og andet saadant. Skulle de maa holde en fri Vinkjælder og der udi at udtappe udi Potter og Amertal adskillige Slags Drik, eftersom tilforn hidindtil haver været brugeligt, dog vores udgangne Forordning om, rhinsk og spansk Vin udi én Kjælder

ikke maa henlægges og udtappes, hermed udi alle Maader uforkrænket. Og efterat vi naadigst kunne betænke og os til Sinføre, at hos bemeldte Apotheker rettelig vedlige at holde, som det sig bør, vil høre stor Bekostning og Besværing, ville vi endnu ydermere naadigst bevilge og tillade, at forskr. tvendetilforordnede Apothekere herefter maa være og blive forskaanede for efterskrevne borgerlige Bestillinger og Besværing, som er at de ikke skulle forordineres og udnævnes til Tingmænd, Rode-mestere, Synsmænd, Vurderingsmænd, Kæmnere, Kirkeværger, de fattiges Forstandere, Nævnsmænd, at kræve Tyrepenge eller andet saadant, paa det Apotheket ikke derover, formedelst deres Fraværelse udi andre Bestillinger, skulde forsømmes. Dog skulde de være Skat, Hold, Vagt og anden borgerlig og Bys Tyng undergoven efter deres Formue lige ved andre Borgere og Indbyggere her samme Steds. Herimod skulde de dog være forpligtede at sælge enhver, hvis han udaf dennem kunde behøve at købe, for et lideligt og billigt Værd. Thi forbyde vi o. s. v. Hafniæ 27. Juni 1609¹⁾

Som man ser, nævnes her for første Gang, at det medicinske Facultet paa visse Tider af Aaret skulde visitere Apothekerne, ligesom her er nærmere præciseret, for hvilke borgerlige Bestillinger Apothekerne skulde være fri.

Matthis Kalkouff er vistnok død inden 12. Sept. 1620, da det ham og Hans Stein 1609 givne Dobbeltprivilegium uforandret overførtes paa sidstnævnte og *Esaias Fleischer*.²⁾ Om denne skal senere tales. Her skulde vi meddele, hvad vi vide om Hans Stein.

Da Beholdningen af Theriak i hans Apothek tildels var medgaaet under den Pestepidemi, der 1619 havde hjemsøgt Kjøbenhavn, foretog Hans Stein under Kontrol af det medicinske Fakultet og Stadens øvrige Læger den højtidelige Tilberedning af en ny Beholdning. Endnu foreligger Fakultetets udførlige Bevidnelse af, at Compositionen var foregaaet efter alle Kunstens

¹⁾ Kbhvns Dipl. II, S. 551—2.   ²⁾ Kbhvns Dipl. II, S. 629—30. M. Kalkouff var i ethvert Tilfælde død før Juni 1621 (Kbhvns Dipl. I, S. 633).

Regler. Denne Attest, der er dateret Kjbhvn. 24. Maj 1620, er et interessant Dokument i vor ældre Pharmacia Historie.¹⁾

Stedet, hvor Steins Apothek laa, findes neppe nogen Steds udtrykkelig angivet. Imidlertid kan det med Grund formodes, at det har ligget i Skindergade. Ifølge Kjøbenhavns Jordebog af 1620 havde „Hans Steen Apotheker“ nemlig 4 ældre Boder og 1 ny Bod i denne Gade.²⁾ Den sidste har maaske været Apotheket. I ethvert Tilfælde er det vist, at den Mand, der maa antages at være bleven Steins Efterfølger, Johannes Woldenberg, havde sit Apothek i Skindergade.³⁾ Uden nærmere Angivelse af Gaden har Peder Resen bevaret os den Notits, at Hans Steins „Hus“ — ventelig Apotheket — var prydet med en latinsk Indskrift, af hvilken Begyndelsen lyder:

Medicinam invenit Apollo, Amplificavit Æsculapius,
Perfecit Hippocrates.

Resten af Indskriften indeholder en kraftig Opfordring til at kaste sine Bekymringer paa Gud.⁴⁾

Efter Steins Død opnaaede hans Arvinger under 15. Decbr. 1629 kongl. Bevilling paa, at „hans Søn maa nogen Tid lang ved en dygtig Apothekergeselle, som af Medicis Hafniensibus skal approberes, holde hans afgangne Faders Apothek vedlige; dog at forskr. Apothekergeselle sig udi alle Maader skal forholde efter den Ordinans, paa Apothekerne gjort er eller bliver.“⁵⁾

Steins Død synes ogsaa at have givet Anledning til følgende kongl. Reskript om, hvorledes der i Almindelighed skulde forholdes, naar en Apotheker i Kjøbenhavn døde, uden at nogen af hans Børn var i Stand til selv at fortsætte Forretningen:

„Christian IV. G. a. v., at vi naadigst have for godt anset, at naar nogen af Apothekerne i vor Kjøbsted Kjøbenhavn ved Døden afgaar, og ikke nogen deres Børn dygtige ere eller bevilges at blive ved Apotheket, skal den, som Apotheker vorder,

¹⁾ Th. Bartholin: Cista medica, Loc. XVI, S. 152 ff. I forskjellige Skrifter henføres denne Attest urigtig til Aaret 1609. ²⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 609.

³⁾ Kbhvns Dipl. VI, S. 301. ⁴⁾ Resen: Inscriptiones Hafnienses, p. 269.

⁵⁾ Kbhvns Dipl. III, S. 94.

afhandle deres Arvinger, hvis paa Apotheket findes, saa vidt af Medicis kjendes gode, dygtige Vare, og Apotheket at underholde er fornøden. Givet paa mit Slot Koldinghus den 10de Decemb. Anno 1629.¹⁾

Skjønt dette Kongebrev direkte kun angaar Apothekerne i Kjøbenhavn, er det dog sandsynligt, at det i Tiden ogsaa er kommet til at gjælde Provindsapothekerne.

Som det maa antages, har Hans Steins Død ogsaa givet Anledning til de Overvejelser angaaende en bedre Kontrol med Apothekernes Virksomhed, der fandt et afsluttende og normativt Udtryk i den kgl. Forordning af 1ste Novbr. 1629, til hvilken vi i et senere Afsnit af dette Skrift skulle komme tilbage.

Det lader til, at „den dygtige Apothekergesell“, som kom til at styre Apotheket for Steins umyndige Søn, har været der siden ret bekjendte *Johannes Woldenberg* (ell. Hans Waldenberg), og det er sandsynligt, at han ved den unge Steins Død eller Afstaaelse er kommen i selvstændig Besiddelse af Apotheket. Til Støtte for denne Antagelse skal anføres følgende. I Kjøbenhavns Jordebog for 1620 findes et Par saa lydende Poster: „Hans Stein Apotheker giver af tvende Haver, som tilforn have tilhørt Rasmus Islænder og Hans Olufsen, 16 Skilling. End giver Hans Stein af tvende andre Haver, som velb. Henning Gøye ejede, 2 Mrk. 4 Sk.“ Ord til andet den samme Antegnelse findes i Jordebogen af 1633, kun med den Forandring, at „Johannes Woldenberg, Apotheker“, nu nævnes som den, der ydede den fastsatte Afgift til Staden.²⁾ De Boder i Skindergaden, som Hans Stein 1620 havde haft, besad Johannes Woldenberg 1633,³⁾ og i en Skattebog for 1645 findes under Skindergade følgende Antegnelse: „Johannes Voldborg (o: Woldenberg) Apotheker, Jost. Gutbier, Povl Thoermøller (o: thor Mölen), Jacob Søfrin og 2 Tjenestepiger 1½ Daler.“⁴⁾ Her har han altsaa boet, og de tre nævnte (eller dog de to første) Mandpersoner have været hans Svende eller Medhjælpere i Apotheket. Siden 1633, og rimeligvis adskillige Aar før,

¹⁾ Kbhvns Dipl. III, S. 94.   ²⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 620. VI, S. 226.
³⁾ Se foran S. 78 og Kbhvns Dipl. VI, 216.   ⁴⁾ Kbhvns Dipl. VI, S. 301.

var Joh. Woldenberg altsaa Apotheker i Kjøbenhavn,¹⁾ men først 1635 fik han et eget, saa lydende Privilegium:

„Christian IV o. s. v. bevilger, Hans Woldenberg nu her udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn at maa anrette og holde et Apothek, og nyde og have Benaadningen, Bevillingen og Friheden i alle Maader, eftersom hans Formænd, Apothekere her sammesteds, før hannem nydt og haft haver; derimod skal han være forpligtet altid at holde tilstede og udi Forraad have gode friske og ustraffelige Medicamenter og andre Varer, som hos et færdigt og velforordnet Apothek bør at findes, og det at sælge og afhænde til hvem, det behøver, for billig og lidelig Værd, efter den Taxt, som efter vores naadigst Forordning gjort er eller bliver, saa og, udi hvis han til Patienter skal componere og forfærdige, lade sig finde flittig og ufortrøden. Og paa det alling kan have des bedre Skik, skal han være forpligtet til altid at holde fromme og dygtige Apothekersvende udi samme Apothek, og sig selv udi alle Maader forholde og anstille, som en god og forfaren Apotheker egner og bør, saa ingen sig over hannem eller hans Apothek med Billighed kan have at beklage, saafremt han denne vores naadigste Bevilling ikke vil have forbrudt; dog ville vi, at forskrevne Hans Woldenberg tilforn sin Ed skal aflægge. Hafniæ den 11te Sept. 1635.“²⁾

Det er, saa vidt vides, første Gang, der i et Privilegium for en kjøbenhavnsk Apotheker udtrykkelig henvises til en Apothekertaxt og en Apothekered. Men det siges ikke bestemt, om Woldenberg har oprettet et nyt Apothek eller overtaget et, der allerede havde bestaaet i længere Tid. For det første taler den Omstændighed, at han fik Bevilling paa, at „anrette“ et Apothek; for det andet derimod Henvisningen til hans „Formænd“ i Apothekervirksomheden. Som tidligere er udviklet, staa vi i den Formening, at Woldenberg har overtaget det af Stein oprettede Apothek. Nogen Begynder i Faget har han i ethvert Tilfælde neppe været, da vi se Kjøbenhavns mest ansete Læger (Dr. Thomas Fincke, Dr. Ole Worm og Dr. Joachim Scheel) 3. Oktb. 1636 samles i hans Hus for at anstille Experi-

¹⁾ Jvfr. Petersen: Kjøge Byes Hist., S. 99. ²⁾ Kbhvns Dipl. III, S. 150—1.

menter, hvorvidt det saakaldte Enhjørningshorn (Narhvalstand) kunde, som det antoges, virke som Mødgift.¹⁾ At Woldenberg senere har hørt til Hovedstadens ansete Borgere, ses deraf, at han 1648 var blandt de Mænd, der udvalgte delegerede til Kongevalget og senere til Kongehyldingen ligesom 1650 til Thronfølgervalget.²⁾ Ligeledes maa det antages, at han i Tiden er bleven en velstaaende Mand, da han 1644 købte 8 Boder og en Have i Teglgaardsstræde for den i hin Tid ikke ubetydelige Sum af 1024 Courantdaler.³⁾ Efter 1650 have vi ikke fundet ham nævnet.

Inden vi gaa videre i Omtalen af Apothekerne i Kjøbenhavn, maa vi først nævne nogle Mænd, der tjente som *Hofapothekere* i Christian IV's Tid.

Som tidligere er omtalt, indtog *Caspar Castorph* denne Stilling ved Frederik II's Død, og han forblev i den endnu i en rum Tid derefter. 1592 indtraadte han som „Laugsbroder i det Danske Kompagni“ i Kjøbenhavn.⁴⁾ Den 29. Sept. 1605 oppebar han sidste Gang sin Løn af Rentekammeret.⁵⁾ Han levede dog endnu et Par Aar derefter, og døde i Fredriksborg 11. August 1607 i sit 59. Aar. Hans Lig jordedes i Slangstrup Kirke, hvor hans Enke, Ane Hansdatter, lod lægge en Ligsten over ham med en latinsk Indskrift, hvori det bl. a. hedder, at han havde været „Pharmacopola“ i 29 Aar.⁶⁾

Castorphs Efterfølger var *Henrik Weber*, der oppebar Løn som Hofapotheker fra 29. September 1605 til samme Dato 1609, og siden atter fra 12. Febr. 1614 til sin Død 31. Marts 1637. I en Fortegnelse fra 1623 over Personer i Kongens Tjeneste, der tillige drev borgerlig Næring og maatte betale Skat deraf til Byen, nævnes Henrik Weber, Apotheker, som „holder Kjælder med Øl, Vin og Mjød“.⁷⁾ Da denne Mand saaledes for en Del var slaaet ind paa borgerlig Næringsdrift, var der, som det følgende vil vise, andre, der samtidig virkede i Kaldet som Hofapotheker, uden at Forholdet mellem dem nærmere kan oplyses.

¹⁾ Bartholin: Cista medica, Loc. XXXVII, p. 393. ²⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 663. 667. IV, S. 790. ³⁾ Kbhvns Dipl. II, S. 802. ⁴⁾ Kbhvns Dipl. VI, S. 49. ⁵⁾ Grundtvig: Meddel. fra Rentekammerarchiv. 18², S. 192. ⁶⁾ Marmora Danica II, S. 303—4. ⁷⁾ Grundtvig: anf. St. Kbhvns Dipl. V, S. 62.

Hertil har maaske bidraget, at Christian IV lod indrette Arbejdsrum for Apothekere baade ved det nyopførte Rosenborg Slot og ved Kjøbenhavns Slot. Dr. Burman Becker, der saa flittig har syslet med Pharmaciens Historie, har fundet følgende herhen hørende Notitser: I Juli 1609 omtales blandt Bygninger, der opførtes i Rosenborg Have, „et Hus, hvori Apothekeren skal have sin Bolig;“ i Decbr. s. A. omtales det Hus, hvori Destillereren skal have sine Værelser. Blandt Kongens Regnskaber anføres 22. December 1617: „Hans Wegener 18 Vindueskarme etc. til Berider-Destillere- og Apotheker-Huset i Rosenborg Lysthave“. ¹⁾ — Hvad Kjøbenhavns Slot angaar, da beretter J. L. Wolf 1654, at der mellem Riddersalen og Porten var et stort grundmuret Hus, der tidligere havde haft anden Anvendelse, men „nu er kgl. Maj.s Apotheke.“ ²⁾ — Statsregnskaberne vise, at *Galenus Vortmeyer* fra 24. Juni 1609 oppebar Løn som Hofapotheker. Hans Bestalling som saadan er udfærdiget 12. Sept. s. A. Men han døde allerede 1611. ³⁾

Efter dennes Død hengik der et Par Aar, fra hvilke vi ikke med Vished kjende Navnet paa nogen Hofapotheker, med mindre Esaias Fleischer, der 1613 nævnes som Apotheker, da han blev optaget i „Danske Compagni“, ⁴⁾ kan have fungeret som saadan, skjønt han ikke ses [at have oppebaaret Løn af Kongen paa denne Tid. Som ovenfor er bemærket, indtraadte Henrik Weber 1614 atter i Funktion som Hofapotheker. Men fra April 1618 fik han en Kollega, *Peter Gagelman* eller *Gaukelman*, der, efter i et Aar at have været paa Prøve, fik følgende Bestalling:

„Christian IV o. s. v. G. a. v., at vi have antaget og bestillet denne Brevviser, Peiter Gawkelmand, herefter at skal lade sig bruge for en Hofapotheker, og udi samme sin Bestilling og Kunst lade sig finde villig og flittig, og ellers udi alle Maader at være os og vore Riger og Lande huld og tro, vort Gavn og Bedste udi alle Maader vide at ramme, vor Skade og Fordærv af sin yderste Formue og Forstand hindre og afvende, og skal

¹⁾ Archiv for Pharmaci XX, S. 255. ²⁾ Wolf: *Enconion Regni Daniae*, S. 147. ³⁾ Grundtvig: *Meddel. fra Rentekammerarchivet 1872*, S. 193. ⁴⁾ Kbhvns Dipl. VI, S. 54.

han være forpligtet altid med hans Apothek at efterfølge vort Hof, med mindre han vores naadigste Befaling bekommer, sig paa andre Steder at skulle forholde. Skal han og være forpligtet, alt hvis Medicin og andet, som hans Haandværk vedkommer og hannem bliver befalet at præparere og færdiggjøre, med allerstørste Flid og Omsorg at tilberede, saa at ingen formedelst hans Uflittighed skulde komme for kort, og ellers sig udi alle Maader som en tro og oprigtig Apotheker forholde. For saadan hans underdanige Opvartning og Tjeneste haver vi naadigst bevilget at ville lade give ham aarlig 60 Rigsdaler og tvende sædvanlige Hofklædninger, saa og Kostpenge maanedlig paa sig selv og en Dreng, og skal samme hans Bestilling saa og Besoldning begynde og angaa fra Paaske 1618, og siden Aar for Aar forfølges, saa længe vi er tilsinds hannem udi samme vor Tjeneste og Bestilling at beholde o. s. v. Hafniae 5. April Anno 1619.¹⁾

Peter Gagelman blev, som det synes, strax sat i Virksomhed med at destillere og laborere i det dertil med Flid indrettede Lokale i Rosenborg Have, om hvilket følgende Notitser ere bevarede. 1618 Maj: „Simon Simonsen opmuret en Destilleerovn hos (for?) Peter Gagelman i Lysthaven.“ S. A. 28. August: „betalt Lorents Steenwinckel 32 Rdl. for 2 Mortere, den ene af Tufsten, den anden af Marmor, til Brug for Peter Gagelman i Lysthaven.“ S. A. „betalt Hans Wegener for et stort Skab med 72 Skuffe-Læddiker udi Apothekerens Lossement. 38 Rdl.“ S. A. „betalt Peiter de Mayer for et stort Skab med 72 Læddiker og 2 store Døre, han med eget Guld og Farve har stafferet udi Hs. Maj.s Lysthave, som Peter Gagelman, Apotheker, haver at bruge til kgl. Maj.s Behov, 33 Rdl.“²⁾ — At Apothekeren har haft sin Bolig i Haven, fremgaar formentlig af Christian IV's Bestilling for Opsynsmanden ved samme (1623), hvori det bl. a. hedder: „Urtegaardsmanden, Apotheker eller Destillerer skal han ikke tilstede nogen Lav eller Samkvem at holde i deres Lossement, eller nogen om Nattetide at herbergere.“³⁾

¹⁾ Kbhvns Dipl. II, S. 611—12. ²⁾ Archiv for Pharmaci XX, S. 255—56.

³⁾ Bricka og Fridericia: Chr. IV.s egenhændige Breve I, S. 323.

Imidlertid synes Apothekeren ogsaa at have haft Bolig andensteds, thi i en Fortegnelse fra 1620 over Personer, der vare fritagne for „Vagt og Tynge at holde med Borgerskabet“, nævnes „Peter Gagelmand, Apotheker, som tapper Vin og Øl“. ¹⁾ Udtapningen af disse Varer kan efter den Tids Forhold vel neppe antages at være foregaaet i Kongens Lysthave.

Forøvrigt vide vi om ham, at han 1622 indtraadte som „Laugsbroder“ i Danske Compagni. I Aarene 1627—30, i hvilket Tidsrum *Claus Ihns* fungerede som Hofapotheker, maa Gagelman have været fjærnet fra Bestillingen; men da Ihns døde 21. Sept. 1630, havde man atter Brug for Gagelman, der den 22. Decb. s. A. fik en ny Bestalling som Hofapotheker, ganske ligelydende med den tidligere anførte, kun med udtrykkelig Fastsættelse af, at han skulde have 9 Rdl. i Kostpenge maanedlig. Han forblev i Stillingen til Novbr. 1633, da han fratraadte. ²⁾ Siden levede han som Privatmand — han havde 1632 kjøbt et Hus i Højbrostræde og ejede et større Areal med 16 Boder, Have og „Havehus“ i den nuværende Bredgade, der da laa udenfor Byen. Formodentlig har han som tidligere „tappet Øl og Vin“, da det af en Mandtalsliste ses, at han holdt 3 Piger og 2 Karle. 1635 fik Byfogden i Kjøbenhavn kgl. Befaling om „at tilholde Peder Gagelmand, at han betaler den Svend, han havde hos sig, mens han stod for Apotkeket, efterdi han Pengene paa Regnskabet haver paa samme Svend annammet“. Han levede endnu 1645. ³⁾

Gagelmans Efterfølger som Hofapotheker var den tidligere nævnte *Esaias Fleischer*, vistnok den mest ansete Apotheker her til Lands i det 17de Aarhundrede. Han var født c. 1586 i Schlesien. Her i Landet forekommer han, saa vidt vides, første Gang 1613, da han som Apotheker blev Medlem af det „Danske Compagni“. Om han da maaske har fungeret som Hofapotheker, maa staa hen som en Formodning, der dog ikke kan støttes uden ved den Omstændighed, at der paa den Tid ikke kjendes nogen anden, der har indtaget Pladsen. Den 2den

¹⁾ Kbhvns. Dipl. IV, S. 772. ²⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 99—100. VI, S. 56. Grundtvig: Medd. f. Rentekammerarch. 1872, S. 193. ³⁾ Kbhvns. Dipl. I S. 488, Not. 12. og S. 638. V, S. 168. 788. VI, S. 211. 220. 247. 329.

April 1619 fik han kgl. Privilegium paa at oprette et Apothek i Bergen, og ved et kgl. Rescript af 12te Novb. s. A. til Lensmanden sammesteds tilsikredes der ham Eneret til Forhandling af Medicinalvarer i den nævnte By;¹⁾ men da der aabnede sig Udsigt for ham til at faa et Apothek i Kjøbenhavn, foretrak han dette. Det er allerede omtalt, at under 12. September 1620 fornyedes det Kalkouff og Stein 1609 skjænkede Dobbeltprivilegium for Stein og Fleischer. Det ligger da nær at antage, at sidstnævnte er indtraadt i Kalkouffs Plads, skjønt det er vitterligt, at i det mindste paa et senere Tidspunkt laa hans Apothek ikke i Højbrostræde, men paa Hjørnet af Amagertorv og Hyskenstræde, paa den Plads, som „Løveapotheket“ nu indtager. Den Omstændighed, at Aarstallet 1637, med Esaias Fleischers og hans Hustrus Navnemærke samt nogle Vers (paa Tydsk) at Psal. XXVIII fandtes anbragte over Indgangen til det sidst nævnte Apothek, kan tyde paa, at Flytningen er foregaaet i det nævnte Aar. Bygningen paa Amagertorv havde tidligere været benyttet som kongeligt Tøjhus. I en meget ældre Tid havde den været Compagnihus for de tyske Kjøbmænd i Kjøbenhavn.

Fra Novbr. 1633 oppebar Fleischer Løn som Hofapotheker. At det dog ikke har været Mening, at han skulde opgive sit faste Officin i Kjøbenhavn for at følge Kongen og Hoffet, ses deraf, at der samtidig lønnes en vis *Jacob Martini* som „Kongens Reisige Apotheker“.²⁾ Men maaske har denne ikke kunnet gjøre Fyldest, eller der har været andet i Vejen. Nok er det, at denne Rejseapotheker snart forsvinder, og under 6te Januar 1636 fik Esaias Fleischer en kgl. Bestalling som Hofapotheker, der i meget stemmer med Gagelmans tidligere anførte Bestalling, men hvori han bl. a. forpligtedes til at holde „en god Apothekergeselle, som hans Kunst forstaar og er bediget“, der kunde følge Kongen paa Rejser og i Vinterkvarter; dog skulde han selv være pligtig at følge, naar det begjæredes af ham. Hvert Halvaar skulde han gjøre Rede og Regnskab

¹⁾ Norske Rigsregistrarer V, S. 20. 48.   ²⁾ Resen: Inscript. Hafn., p. 277—8.   ³⁾ Grundtvig: Meddel. fra Rentekammerarchivet 1872, S. 193.

paa Rentekammeret „for hvis Speceri og Medicin, eller hvad det nævnes kan, som han til sig annammet haver og igjen udgivet. Og skal han selv ingen Kjøb med nogen maa slutte, medens det skal vore Rentemestre gjøre; han skal og alt, hvis som til vores Behov bliver forskrevet og ellers indkjøbt, paa sær Steder, som hannem skal indrømmes eller er indrømmet, udi Forvaring under hans egen Laas og Lukkelse henlægge, og ikke lade det komme udi hans Hus iblandt hans“. Der til lagdes ham en aarlig Løn af 300 Rdl., der var langt mere, end tidligere Hofapothekere havde faaet, samt 2 Hofklædninger og 12 Rdl. „i Kostpenge maanedlig paa sig selv, en Svend og en Dreng“. Denne Besoldning skulde regnes fra den 8de Novb. 1633.¹⁾ — Den af Fleischers Svende, som fik det Hverv, at følge Kongen paa Rejser, var *Daniel Calow* 1637—9,²⁾ om hvem Oplysninger senere skulde meddeles, da han derefter blev Apotheker i Aalborg.

Fleischers dobbelte Stilling som Hofapotheker og Indehaver af et fast Officin i Byen varede dog ikke længer end til Maj 1639, da han traadte tilbage fra Hofstjenesten. Den Forbindelse, hvori han i disse Aar var kommet med Christian IV, har dog vistnok været betydningsfuld for ham, da det var, medens han var Hofapotheker, at Kongen overlod ham det gamle Tøjhus til deri at indrette sit Officin; tillige fik han den fordelagtige Leverance af Medicinalvarer til Børnehuset, som han atter (1638) mistede, da Anstaltens Læge, den kgl. Botanicus, Dr. Otto Sperling, paatog sig at levere den for det halve. Herom har sidstnævnte i sin Selvbiografi³⁾ meddelt følgende:

„Ved denne Tid havde Apothekeren Esaias Fleischer indgivet sin Regning og Fordring for Børnehuset i Renteriet, og da den af Rentemestrene blev overgivet Hr. Statholderen (Corfits Ulfeld) til Underskrift, saa han den igjennem og lod sig give de to foregaaende Aars Regninger paa Apothekerens Leverancer til Børnehuset, og fandt han, at de beløb sig mesten

¹⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 156—7. ²⁾ A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg S. 104. — I Archiv f. Pharm. XX, 257 henføres Calows Virksomhed som Rejseapotheker urigtig til 1647. ³⁾ Birket Smiths Udgave, S. 91.

for hvert Aar til omtrent 2000¹⁾ eller 2500 Rdl., hvilket tyktes ham at være en stor Sum. Kom derved til at tænke paa, hvorledes han kunde gjøre en Forandring deri til Kongens Fordel, og spurgte mig, hvad jeg vel mente, at Drengene i Børnhuset kostede Kongen aarligen alene i Medicamenter. Jeg svarede dertil, at jeg mente, det kunde vel løbe op til en 1000 Rdl. Han svarede: „til en Gang saa meget og derover“. Jeg undrede derpaa, thi jeg vidste vel, hvad for Medicamenter jeg forordnede. Da spurgte han mig: „Efterdi I skatterer Medicamenterne til 1000 Rdl., vilde I saa selv levere dem til den Pris?“ Jeg svarede, at dersom Drengenes Antal ikke blev større, end det for Tiden var, turde jeg vel driste mig til at gjøre det og vilde endda faa noget tilovers for min Møje. Dette tog han ad Notam og ved en Lejlighed, da Kongen talte med ham om Bekostningerne ved Børnhuset, sagde han, at Medicamenterne alene beløb sig til 2000 og 2500 Rdl. om Aaret; men dersom det behagede Kongen, vilde han søge at overtale Husets Medicus til i Fremtiden at levere Medicamenterne. Altsaa bragte Statholderen det paa Tale med mig, om jeg vilde paatage mig Leveringen af disse Medicamenter for 1000 Rdl. Jeg svarede: ja, dersom det maa tilstedes mig at rejse til Holland for selv at indkjøbe de nødvendige Species. Han refererede det altsammen for Kongen, og var Kongen vel tilfreds, og blev der gjort mig en særdeles Bestalling for den Sags Skyld.²⁾ Derpaa rejste jeg til Amsterdam og indkjøbte de nødvendige Specerier og gjorde fornemlig Bekjendtskab med to Droguister, som siden hvert Aar sendte mig, hvad jeg havde nødig.“

Det er jo ret sandsynligt, at Fleischer ikke har syntes om, at Sperling, hvem han tidligere havde vist megen Opmærksomhed,³⁾ saaledes gik ham ind i Næringen. Men forøvrigt gav hans Apothek paa Amagertorv saa godt et Overskud, at han efterhaanden blev en meget velstaaende Mand, der foruden Apothekegaarden, der var en af Byens anseeligste Bygninger,

¹⁾ I Haandskriftet staar 3000, der maa være en Fejlskrift. ²⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 185. ³⁾ Sperlings Selvbiografi, udg. af Birket Smith, S. 80.

havde forskjellige andre Ejendomme, som han lejede ud, og Haver udenfor Byen.¹⁾ I hans Apothek arbejdede 5—6 Svende, og hans Husstand var stor.²⁾ 1626 havde han skyldt Kongen 300 Rdl.; men 1653 havde Forholdet saaledes forandret sig, at han havde over 10,000 Rdl. til gode for leverede Varer til Hoffets Fornødenhed.³⁾

Under 1ste Febr. 1650 fik Fleischer kgl. Stadfæstelse paa det udstrakte Privilegium, han i sin Tid (12. Sept. 1620) havde faaet, med det Tillæg, at han skulde være fri for Indkvartering i sit Hus. Samtidig tilstodes det ham, at hans Hustru, hvis hun overlevede ham, maatte beholde Apotheket, indtil en af hans Sønner „efter foregaaende tilbørlig Examen af Medicis eragtes udi Apothekerkunst saa skikkelig og dygtig, at han Apotheket kan forvalte og forestaa“. Selvfølgelig skulde Enken, indtil Sønnen kunde overtage Forretningen, sørge for, at Apotheket holdtes forsvarlig vedlige med gode og sunde Varer, samt dygtige og erfarne Svende.⁴⁾ — Om det af Fleischer anlagte Filialapothek i Roskilde skal senere tales. — Hans ovennævnte Hustru, Maren Hansdatter, var en Søster til den bekjendte Borgmester Hans Nansens Hustru. Dette Svogerskab maatte støtte Fleischers sociale Stilling. Vi se da ogsaa, at hans Navn staar forrest blandt de Borgere, som 30. Oktober 1658 under Kjøbenhavns Belejring androg om, at Byen maatte blive en fri Rigsstad og „en fri Rigens Stand“. ⁵⁾ Efter at have oplevet Indførslen af den ny Statsskik, der blev ikke saa lidt forskjellig fra den, Borgerne havde tænkt paa, da de indgav det ovennævnte Andragende, døde Esaias Fleischer den 13de Januar 1663 i sit 77de Aar. Bircherod betegner ham i sine Dagbøger som „en af Gravitet og store Midler anseelig Mand“.

¹⁾ Kbhvns. Dipl. I 611. 735. II 839. III 316—7. VI. 211. 333. Jvfr. Arch. for Pharm. XX, S. 260. ²⁾ Kbhvns. Dipl. VI, 245. Svendenes Navne 1645 (Henrick Berners, Petter Jerendorff, Henrick Krudtzfeldt, Nicolaus Scharffenberg, Bendix Kampen, Maties Hansen) tyde paa, at de næsten alle vare Udlændinge. ³⁾ Kbhvns. Dipl. V, 93. Archiv for Pharmaci XX, S. 257. ⁴⁾ Kbhvns. Dipl. III, 319—22. ⁵⁾ Kbhvns. Dipl. I. 699 ff. Andre Vidnesbyrd om Fleischers ansete borgerlige Stilling smst. I, 663. 697. 705. IV, 790.

Sønnen Gregorius Fleischer blev hans Efterfølger, med kongl. Privilegium af 16de Jan. 1665.

Da Esaias Fleischer 1639 fratraadte Pladsen som Hofapotheker, afløstes han af *Samuel Mejer*, en Præstesøn fra Husum og Broder til den bekjendte Mathematiker og Kaarttegner, Johannes Mejer. Han var født 1609 og var maaske tidlig kommen til Kjøbenhavn, hvor hans Farbroder, Mag. Bernt Mejer, var Præst ved Petri tyske Kirke, og hvor hans Broder Werner døde som pharmaceutisk Medhjælper ved et af Apothekerne, medens en ældre Broder, Albert Mejer, blev Professor i Sorø.¹⁾ — Samuel Mejers Bestalling som Hofapotheker er dateret 18de Juni 1639 og er i det væsentlige ligelydende med Es. Fleischers. Dog er det at mærke, at medens sidstnævnte, naar Kongen ikke udtrykkelig forlangte hans Nærværelse, kunde lade sig repræsentere af en dygtig Svend, saa var denne Bestemmelse udeladt i Mejers Bestalling, ligesom Lønnen (der begyndte fra 14. Maj 1639) var noget mindre.²⁾ Senere blev han tillige Feltapotheker, og endelig fik han den 29. Maj 1644 kongl. Privilegium paa at oprette det 3die faste Apothek i Kjøbenhavn. Tilladelsen motiveres ved, at Staden var tiltaget saa meget, at der kunde trænges til et nyt Apothek ved Siden af de to bestaaende.³⁾ Stillingen som Hofapotheker beholdt han dog fremdeles, som det bl. a. fremgaar af Dr. O. Worms Breve til Dr. Otto Sperling, hvoraf man ser, at Samuel Mejer i Febr. 1648 var paa Frederiksborg og beredte Lægemidler til Christian IV under dennes sidste Sygdom.⁴⁾ Under Frederik III vedblev Mejer at være Hofapotheker, og 23. Maj 1650 gav Kongen ham Skjøde paa „vor og Kronens Huse og fri Ejendomme i Kjøbenhavn, kaldet Tugthuset“, et stort Komplex af Bygninger, der strakte sig omtrent fra den nuværende Walkendorffsgade og indtil Løvstræde.⁵⁾ Kjøbesum-

¹⁾ Hist. Tidsskrift 6 R. I. 242—3. ²⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 201—2. ³⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 249—50. Dette Privilegium er for øvrigt i det væsentlige ligelydende med det ovf. S. 75 f. meddelte Privilegium af 27. Juni 1609 og det af 12. Sept. 1620. Under 7. Febr. 1650 stadfæstedes Privilegiet af Kong Fred. III (Kbhvns. Dipl. III, 322—3). ⁴⁾ Wormii Epistolæ, p. 392. ⁵⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 325—7.

men, der var 16,000 Rdl. for Grund og Bygninger og 1000 Rdl. for Boskab, blev afskrevet paa hans Tilgodehavende hos Kongen.¹⁾ Dette maa altsaa have været meget stort — et Vidnesbyrd om, at han ikke blot har haft Leverancer til Hoffet af Medicinalvarer, men ogsaa af mange andre Specerier, der anvendtes i Hofholdningen. — Et Kongebrev af 20 Novb. 1650 fritog ham fra at besværes med „al borgerlig og Bys Tyng.“²⁾ Af Mandtalslisten for 1645 ses, at „kongl. Majestæts Apotheker Samuel Mejer“ da boede paa Østergade³⁾. 1650 afkjøbte han Byen nogle Vaaninger, der strakte sig fra Østergade til Nicolaj Kirkestræde.⁴⁾ Af disse Bygninger blev dog en Del, efter at være vurderet, nedreven under Hovedstadens Belejring, for at Stolperne og Bjælkerne deraf kunde anvendes til Pallisader ved Byens Forsvar.⁵⁾ „Borgestuen i det gamle Tugthus“ laante Kongen 16de August 1658 af Samuel Mejer for indtil videre der „at forvare de svenske Fanger.“⁶⁾

Ikke længe efter, at Belejringen var begyndt, døde Mejer den 25de Sept. 1658. Hans Enke, Magdalene Friis, fik kort efter hans Død kgl. Bevilling (af 3die Okt. s. A.) paa at maatte fortsætte Forretningen, med Forpligtelse til „at holde ferske, tjenlige og fornøden Vare, saa og gode, dygtige og erfarne Svende.“⁷⁾ En Optegnelse omtrent fra samme Tid viser, at hun havde ikke mindre end 4 Svende, Adam Rosse, Jacob Gottfried Becker (siden Apotheker i Odense), Henrik Brinckmann og Henrik Fahrenholtz, saa alt tyder paa, at Samuel Mejers Forretning har været af betydeligt Omfang.⁸⁾ — En Søn af ham var den bekjendte Diplomat Henning Meyerocrone, hvis Enkestiftelse endnu findes i Roskilde.⁹⁾

I Virksomheden som Hofapotheker afløstes Mejer c. 1655 af *Diderik Strube*, der nedenfor skal omtales. Først skulle vi dog berøre, at der i Christian IV.s Tid ved Siden af Hofapothekeren var ansat en Destillerer eller Hofkemiker med Laboratorium i Rosenborghave. I denne Stilling stod i en lang

¹⁾ Kbhvns. Dipl. V, S. 333. ²⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 354. ³⁾ Kbhvns. Dipl. VI, S. 309. ⁴⁾ Kbhvns. Dipl. I, S. 483, Not. ⁵⁾ Kbhvns. Dipl. V, S. 511. ⁶⁾ Kbhvns. Dipl. V, S. 465. ⁷⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 483. ⁸⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 261. ⁹⁾ Dansk biograf. Lex. XI, S. 300 ff.

Aarrække (1609—45) den bekjendte *Dr. Peter Payngk*, om hvem vi dog nøjes med at henvise til Werlauffs Oplysninger i Herholdt og Mansas Samlinger til Medicinalhist., S. 154 fl., og Brickas i Dansk biogr. Lexikon XII, S. 600. Han efterfulgtes af *Niels Jensen Holst*, hvis Bestalling er af 17de Juni 1645,¹⁾ og som betjente Stillingen som „Destillerer“ i den største Del af Fred. III.s Tid.

Som kgl. Rejseapotheker beskikkedes *Herman Müller* 21de Marts 1655 med en aarlig Løn af 100 Rdl. samt 6 Rdl. i Kostpenge maanedlig.²⁾ Men han afløstes allerede Aaret efter af *Johan Adolf Møller*, hvis Bestalling af 9de April 1656 tilstaar ham de samme Vilkaar, mod at „han skal i samme Tjeneste være os, vore Riger og Lande huld og tro, dessen Gavn og Bedste af yderste Magt og Formue fordre og fremme, Skade og Fordærv derimod hindre og afværge, og sig ellers i alle Maader rette og forholde, som en ærlig Rejseapotheker eigner og vel anstaar.“³⁾ Han nævnes under Kjøbenhavns Belejring i „Rullen over de Personer, som i denne farlige Tid skulle være til Tjeneste under Hofkompagniet.“⁴⁾ 1659 blev han Apotheker i Kolding (s. ndf.). Senere indtog *Bendix Campen*, der havde arbejdet i Esaias Fleischers Officin, Pladsen som Rejseapotheker, indtil han 1664 blev Apotheker i Fredericia.

Hvad ovennævnte *Diderik Strube* angaar, da viser Navnet, at han var en Udlænding. Hans Forbindelse med en Kvinde, der havde været Kammerpige hos Dronning Sofie Amalie, synes at have banet Vej for ham. Nok er det, at han ved Siden af sin Stilling som Hofapotheker tillige 30te Marts 1655 fik kongl. Bevilling paa Oprettelsen af det 4de Apothek i Kjøbenhavu, som fik sin Plads „ved Stranden“.⁵⁾ Det ham til-delte Privilegium er væsentlig i samme Form, som det tidligere omtalte fra Christian IV.s Tid; dog nævnes intet om hans Fri-

¹⁾ Grundtvig: Meddel. fra Rentekammerarchivet 1872, S. 193. Det er vistnok denne, som O. Sperling, der attraaede Pladsen som Hofkemiker, spottende kalder »Dr. Peter Payngks Kudsk« (Sperlings Selvbiografi, S. 137).
²⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 438. ³⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 456—7. ⁴⁾ Løvenskjold: Et Bidrag til Oplysning om Forhold ved det danske Hof under Kjøbenhavns Belejring. ⁵⁾ Kbhvns. Dipl. I, S. 735, II, S. 812, III, S. 438—9.

tagelse for allehaande borgerlige Ombud og Paalæg. Den Omstændighed, at Strube under den Finantsnød, hvori Staten befandt sig, særlig efter at Krigen med Sverrig var udbrudt, kun med stor Vanskelighed kunde faa sin Løn og sine Leverancer til Hoffet betalte, bragte ham imidlertid i en meget vanskelig Stilling, saa han endog 1659 ved Kongebrev maatte sikres mod sine Kreditorers Efterstræbelser.¹⁾ Det lykkedes ham derfor ikke at arbejde sit Officin op i Linie med de ældre Apotheker, hvad blandt andet fremgaar af, at han 1658 kun havde to Svende,²⁾ medens de andre havde 4—5. Da han døde, vistnok i Slutningen af Aaret 1667, vare hans Omstændigheder kun ringe, hvorfor hans Enke, Clara Sicker, i en Ansøgning af 8. Jan. 1670 klagede sin Nød for Kongen, da hun sad med flere Børn og udsat for, at Kreditorerne tog hendes Ejendom. Idet hun derfor mindede om sin tidligere Tjeneste hos Dronningen, bad hun om at faa, hvad Kongen skyldte hendes afdøde Mand.³⁾

Diderik Strube efterfulgtes af *Johan Gottfried Becker* (født 1639 i Husum), der efter vidtløftige Udenlandsrejser, paa hvilke han havde gjort Bekjendtskab med Kemikeren og Guldmageren Borri, paa dennes Anbefaling hjemkaldtes af Frederik III fra Wien, hvor han havde arbejdet i et Apothek, og 1ste Maj 1668 udnævntes til Hof- og Rejseapotheker med en aarlig Løn af 200 Rdl. Ikke længe efter indrettede han tillige, med kgl. Privilegium af 15 Maj 1669, sig et fast Apothek paa Kjøbmagergade (aabnedes 21de Marts 1670), der siden under Navn af „*Elefantapotheket*“ i over 170 Aar er drevet af hans Slægt. Ved grundige pharmaceutiske og kemiske Kundskaber indtog han en fremragende Plads blandt sin Tids Apothekere. Men da hans Hovedvirksomhed ligger udenfor den Periode, som her sysselsætter os, skal det endnu kun bemærkes, at han døde 1711 som en meget rig og anset Mand.⁴⁾

¹⁾ Kbhvns. Dipl. V, S. 663. Jvfr. Archiv f. Pharm. XX, S. 257. ²⁾ Cyriacus Cathe og Anders Wolmann, siden Apotheker i Trondhjem. ³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 261. ⁴⁾ Burman Becker: J. G. Beckers Levnet. 1864. Dansk biograf. Lex. II S. 24. Kbhvns. Dipl. VI S. 503—4. Nyt hist. Tidsskrift V, S. 252 ff.

Som tidligere er omtalt, forekommer Apotheker Johannes Woldenberg ikke efter 1650 i de os tilgjængelige Kilder. Imidlertid er det dog rimeligt, at han har levet en Del Aar efter den Tid, og at det er hans Død, der har givet Anledning til, at *Johannes Kirckhoff* den 11. Maj 1658 fik et Apothekerprivilegium i den sædvanlige Form.¹⁾ Det siges, at han anlagde „*Kong Salomons Apothek*“ paa Østergade. Dette er dog neppe sket før efter Freden 1660. Maaske har han først haft sit *Officin* i Skindergade, hvor Woldenbergs Apothek laa, og har siden, efter Samuel Mejers Død, tilforhandlet sig dennes Grund paa Østergade. Ejendommen her udvidede Kirckhoff senere ved Kjøb af „Oxekoppen“, et bekjendt Herberge, der i den ældre Tid ofte var benyttet til „Indlager“ for uvederhæftige Skyldnere.²⁾ Johannes Kirckhoff var som de fleste af den Tids kjøbenhavnske Apothekere en Tydsker af Fødsel; det lykkedes ham at vinde Rigdom og Anseelse i hans ny Fædreland. Han døde ved Nytaarstid 1693.³⁾

I ældre Meddelelser om Apothekervæsenet i Kjøbenhavn i det 17de Aarhundrede siges almindelig, at Samuel Mejer havde sit Apothek i Højbrostræde,⁴⁾ altsaa vel der, hvor den fra gammel Tid bekjendte Apothekergaard stod. Herved er dog at bemærke, at i Skattelisten for 1645 nævnes Mejer ikke som boende her, men paa Østergade. Derimod boede den tidligere nævnte Peter Gagelman samtidig i Højbrostræde, uden dog at drive Apothekernæring.⁵⁾ Fra Aaret 1660 fandtes dog atter et Apothek i det nævnte Stræde, og som det vel maa antages, paa den gamle Plads. Besidderen af dette var *Christoffer Heerfort*, der tidligere havde været Apotheker ved Hoffet i Nykjøbing paa Falster og i Nakskov (hvorom mere ndf.). Den 6te Sept. 1660 fik han kgl. Bevilling paa „at anrette og udi hans Livstid at holde et fuldkomment Apothek“ i Kjøbenhavn. Privilegiet er efter den sædvanlige Form. Samtidig fik han

¹⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 476—7. ²⁾ Nielsen: Kbhvns. Hist. og Beskrivelse III, S. 273 IV, 332 f. 464. Arch. f. Pharm. XXIII, S. 147—52. ³⁾ Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevæsen I, S. 574—5. Personallhist. Tidsskrift 2. R. III, S. 287. IV, S. 3. ⁴⁾ Arch. f. Pharm. XX, S. 261. Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevæsen I, S. 573. ⁵⁾ Kbhvns. Dipl. VI, S. 247. 309.

ogsaa Bevilling paa, at en af hans Sønner, „som befindes at være kommen til den Alder og Erfarenhed, at han efter foregaaende Examen af Medicis udi Apothekerkunsten dygtig eragtes, maa efter hans Faders dødelige Afgang nyde og beholde det Apothek her i Kjøbenhavn, som vi Christoffer Heerfort nu privilegeret haver“. ¹⁾

Sit Officin, der fik Navnet „*Svaneapotheket*“, indrettede Christoffer Heerfort altsaa i Højbrostræde, som det fremgaar af den i Juni 1661 optagne Grundtaxt over alle Ejendomme i Kjøbenhavn. ²⁾ Her afløste hans Søn af samme Navn ham i 1673, der formodentlig er Faderens Dødsaar. I Slutningen af sin Levetid bekostede den ældre Heerfort Udgivelsen af Præsten og Digteren Anders Arrebos efterladte Prædikensamling „*Torcular Christi*“, som Forfatterens Søn, Præsten Christen Arrebo i Nebbelunde, der besørgede Skriftet i Trykken, derfor tilegnede denne sin „højtærede, kjære Svoger, Christoffer Heerfort, kongl. Hofapotheker i Kjøbenhavn“. Naar Heerfort her kaldes „Hofapotheker“, kan det jo være, fordi han havde beholdt denne Titel fra den Tid, han fungerede som saadan ved Hoffet i Nykjøbing, skjønt det jo ogsaa kan tænkes, at Diderik Strube har frasagt sig den tvivlsomme Herlighed ved at være Leverandør til Hoffet, paa Grund af de Vanskeligheder, han havde ved at faa sine Udlæg betalte, og at Heerfort er indtraadt i hans Plads. ³⁾ Den omtalte Tilegnelse er for øvrigt ikke uden Interesse ved de Oplysninger, den giver, om det Syn, man dengang havde paa Apothekervæsenet, hvis Betydning udvikles med stor Udførlighed, ligesom samme Tilegnelse ogsaa viser, at en Mængde af den Tids Apothekere vare beslægtede eller besvogrede med Christoffer Heerfort, saasom Peiter Schön, Raadsherre og Apotheker i Nakskov, Christoffer Hartmann, kgl. Hofapotheker i Nykjøbing, Henrik Rothe, Apotheker i Helsingør, Jacob Gottfried Becker, Raadsherre og Apotheker i Odense, Johannes Becker, kgl. Rejseapotheker, Johannes

¹⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 504—5. ²⁾ Kbhvns. Dipl. I, S. 736. ³⁾ For den sidste Antagelse kunde den Omstændighed tale, at Chr. Arrebo i Dedicationen betegner den yngre Christoffer Heerfort, der var Faderens Medhjælper, som »Provisor i kongl. Hof-Apothek«.

Friedenreich, Apotheker i Aalborg. Julius Frederik Friedenreich, Apotheker i Viborg, og Daniel Friedenreich, Pharmac. Studiosus, hvilke i den Anledning alle faa Del i Tilegnelsen, ikke at tale om Heerforts egne Sønner, som ogsaa opregnes. Denne Dedikation er dateret 22. Sept. 1670.¹⁾

Det er forhen omtalt, at Apotheket paa Amagertorv, „Løveapotheket“, efter Esaias Fleischers Død (1663) i et Par Aar ejedes af hans Enke, indtil Sønnen *Gregorius Fleischer* under 16de Juni 1665 fik Privilegium derpaa. Efter at have nydt privat Undervisning i Hjemmet havde han deponeret ved Universitetet i Maj 1657,²⁾ siden havde han arbejdet i Faderens Officin.³⁾ Rimeligvis har han ogsaa opholdt sig udenlands en Tid. Under 6. Maj 1665 søgte han om at blive Hofapotheker. Dette opnaaede han dog ikke, derimod fik han, som sagt, kort efter et selvstændigt Privilegium, ganske efter den sædvanlige Form,⁴⁾ hvorpaa han overtog det Apothek, hans Fader i saa mange Aar havde forestaaet, og beholdt det til sin Død 1715.

Om de fire Apothekere, som 1672 fandtes i Kjøbenhavn, har et vittigt Hoved indført følgende Vers i et Exemplar af Apothekertaxten fra samme Aar:

Und wenn man ihn, *Heerfort*, einmahl nach *Kirchhoff* tragen,
So wird er nimmermehr nach *Fleisch-* und *Becker* fragen.⁵⁾

¹⁾ Rørdam: And. Chr. Arrebo's Levnet og Skrifter II, S. 268. ²⁾ Smith: Univ. Matrikel I, S. 269. ³⁾ I en Liste over Esaias Fleischers Svende, optagen under Kjøbenhavns Belejring, nævnes 5 Personer og deriblandt som Nr. 1: *Gregorius Fleischer* (Arch. f. Pharm. XX, S. 261). ⁴⁾ Kbhvns. Dipl. III, S. 630—2. ⁵⁾ Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevesen II, S. 118.

Apotheker i Provindserne i Christian IV.s og Frederik III.s Tid.

En Tilvæxt, svarende til den, Apothekerne i Kjøbenhavn fik i Christian IV.s og Frederik III.s Tid, blev ogsaa Provinds-apothekerne til Del. For lettere Oversigts Skyld gaa vi frem i samme Orden, som fulgtes i forrige Tidsrum, idet vi begynde med *Fyns Stift*.

Apotheket i *Odense* indtog fra ældre Tid en fremragende Stilling. Men da den yngre *Cornelius Hamsfort*, der 1580 havde arvet det efter Faderen, blev gammel og svag, saa han neppe mere selv kunde tage sig af Forretningerne, synes det at være gaaet temmelig meget tilbage dermed. I alt Fald fik to ansete kjøbenhavnske Læger 10 Apr. 1621 kgl. Befaling om at undersøge Apothekets Varebeholdning,¹⁾ og under 7de September 1625 udgik der kgl. Befaling til Dr. Jens Mule og Dr. Bernt Harden Oldemand i Odense om at visitere Apotheket sammesteds, „der skal være helt ilde forsynet med allehaande Speceri, Landet og Byen til mærkelig stor Skade“. De skulde derfor undersøge, hvorledes det var bestilt med Materialier, om disse vare saa ferske og gode, som det sig burde, og om Apotheket var forsynet med gode og dygtige Personer. Herom skulde de indgive Beretning til Kancelliet. Lægernes Erklæring er neppe bevaret, men nogen Tid efter (16. Decb. 1625) udgik der Brev fra den udvalgte Prins Christian, som i Christian IV.s Fraværelse i Krigen forestod Regjeringen, til „Medicus i Odense“ (ovennævnte Dr. Jens Mule), som følger: „Vi bede eder og

¹⁾ Kongebrevet skal meddeles nedenfor i næste Afsnit.

ville, at I med Apotheket udi Odense flittig hæver Indseende, at dermed sammesteds lige efter vores kjære Hr. Faders Forordning, om Apothekerne udi Kjøbenhavn gjort, bliver forholdet, baade med aarlig Visitation, Taxt og i andre Maade¹⁾

Den Forordning, som der her henvises til, maa være den af 10de Januar 1619, med tilhørende Apothekertaxt. Begge Dele ville senere finde nærmere Omtale. Da den yngre Hamsfort døde den 13de Maj 1627 i en Alder af 81 Aar, arvede hans Enke, *Catharina Jers*, og Sønnen *Cornelius Hamsfort* Apotheket. Under de Besværinger, som Christian IV.s Deltagelse i Trediveaarskrigen forvoldte, søgte de at gjøre gjældende, at de ikke vare forpligtede til at deltage i disse Byrder med Byens øvrige Borgere; dette vilde Borgmestre og Raad imidlertid ikke gaa ind paa, skjønt det unægtelig aldeles klart fremgik af det Privilegium, Christian III i sin Tid havde givet Stamfaderen tilligemed „hans Børn og Afkom“ (se foran S. 61 f.). Sagen indkom derfor til Kongens Afgjørelse, der uden Hensyn til det gamle Privilegium, der, som det synes, ikke har været ham forelagt, afgav følgende Resolution, dat. Nyborg 16. Okt. 1628, og stilet til Borgmestre og Raad i Odense:

„Eftersom os underdanigst andraget er, hvorledes afg. Cornelii von der Hamsfort, fordum Apothekers udi vor Kjøbstad Odense, efterladte Hustru og Søn, som nu Apotheket underholde, sig vægre, med de andre vore Undersaatter og Borgere sammesteds at sustinere og udstaa hvis Tyngte og Bekostninger, Byen i denne besværlige Tids Tilstand paakommer: da efterdi vi dennem saadant ved ingen særdeles Privilegium haver indulgeret, billigt ogsaa er, at enhver Borger in tali rerum statu den anden sucurrer, Besværinger at udstaa, deres Haandtering og Næring ej heller til anden end borgerlig Stat kan henregnes, bede vi eder og ville, at I dennem saa vel som andre tilholder al borgerlig Tyngte efter Evne og Formue at udgive, i hvis dennem til Byens Udgifter paalægges og paa-bydes²⁾“

¹⁾ Secher: Forordninger, Recesser o. s. v. IV, S. 332. ²⁾ Fynske Tegnelser. Jvfr. Saml. til Fyns Hist. og Topografi VI, 108.

Den yngste Hamsfort havde ligesom Faderen studeret i Udlandet. Det ser næsten ud, som han har gaaet og gjældt for Adelsmand, da han under sit Ophold i Strasburg 1619 sammen med 11 unge danske Adelsmænd, der samtidig studerede her, modtog Tilegnelse af et Skrift (Idolum Lauretanum) af den berømte Matthias Bernegger, Professor i Historie og Veltalenhed ved Universitetet sammesteds.¹⁾ I ethvert Tilfælde var han eneste Søn af den rige Odense Patricier, der som Læge og Historiker havde bævet sig betydelig over det sædvanlige Apotheker-Niveau. Intet Under derfor, om den unge Mand ikke fandt noget tiltrækkende ved en ordinær Apothekers beskædne Virksomhed. Da hans Moder paa Grund af Svagelighed 1636 ønskede at trække sig tilbage fra Apotheket, brød Sønnen sig derfor ikke om at fortsætte Forretningen, men indgav et Andragende til Regjeringen om, at det maatte tillades Moderen at afstaa Privilegiet (sikkert ved Salg), da han selv agtede sig udenlands.²⁾ Tilladelsen er vistnok given. Sønnen, der allerede døde 1640 og var den sidste af Hamsforternes Mandstamme, havde ligesom sin Fader og flere af sin Slægt inden sin Død sørget for sin Ihukommelse af Efterslægten ved at stifte et Legat til bedste for fattige i Odense.³⁾ Hans Moder og Søster forblev boende i Gaarden paa Flakhaven, der dog ikke mere anvendtes til Apothek.

Da den yngste Hamsfort neppe havde uddannet sig som praktisk Pharmaceut, er det rimeligt, at Apotheket i hans og Moderens Tid væsentlig har været betjent af dertil egnede Svende. Blandt saadanne kjendes en Laurits Lauritsen fra Vejle, der dog egentlig kun var Vinkyper,⁴⁾ et Vidnesbyrd blandt flere om, at Vinhandelen her som andensteds udgjorde en vigtig Side af Apothekernæringen.

Maaske har den Mand, som efter 1636 kom i Besiddelse af Apothekerprivilegiet i Odense, *Christoffer Jacobsen*, ogsaa været en af Hamsforternes Svende. Hans Apothek var nær ved Hjørnet af Overgade og Nørregade. Men han tilfredsstillede

¹⁾ Øst: Arch. for Psychologi og Historie III, S. 98. ²⁾ Arch. f. Pharm. XX, S. 277. ³⁾ Hofman: Fundationer V, S. 130. ⁴⁾ Saml. til jydsk Hist. og Topogr. I, S. 321.

kun i ringe Grad Byens Behov, saa Magistraten klagede over, at der var Mangel paa Medicamenter, og „hvad der findes, sælges alt for dyrt“. Maaske er hans Privilegium endog blevet ham frataget, da det i Original findes i Odense Raadstuearchiv.¹⁾ Den 20de April 1645 fik Dr. med. Provindsialmedicus *Christoffer Schultz* Tilladelse til at „anrette og maatte udi Odense holde et Apothek og have de Benaadninger, som Apothekere før ham have nydt“. Senere erholdt han Toldfrihed for de Medicamenter, som han indførte her i Riget, Svedsker og Gewürz undtagen. Han indrettede Apotheket i sin egen Gaard ved Raadhuset (Vestergade 4 og 6), som han havde faaet med sin Hustru, Dr. med. Jens Mules Enke, Anna Willumsdatter, der overlevede ham og fortsatte Driften af Apotheket. Hun døde den 6te Oktober 1652.²⁾

Faa Dage efter fik *Georg Bilhardt*, som havde indgivet Ansøgning om Privilegiet, Tilsagn fra Kongen om at maatte erholde det, naar han kunde komme overens med den afdødes Arvinger, og efter at dette var ordnet, fik han den 17de Novbr. 1653 Privilegiet. Da Kongen Aaret efter gjæstede Dalum Kloster, gaves der Apothekeren fri Indførsel af 10 Ahmer Malvoisiervin, 3 Ahmer spansk Vin, og 3 Ahmer Rhinskvin.³⁾ Men allerede i samme Aar, 1654, overtog Dr. med. *Stephan Ram*, der tillige var Provindsialmedicus, Apotheket i Odense og beholdt det til sin Død 1658. Denne Mand var født 1625 i Marne i Ditmarsken og havde studeret ved forskjellige udenlandske Universiteter. Efter 1651 at have taget den medicinske Doktorgrad i Strasburg blev han Provindsialmedicus i Odense, hvor han ægtede Karen, Datter af Borgmester Thomas Brodersen Riisbrigh.⁴⁾ Efter Rams tidlige Død beholdt hans Enke Apotheket, indtil hun overførte det til sin nye Ægtefælle, Dr. *Christoffer Pedersen Balsløv*, som den 14. Juni 1661 fik Privilegium derpaa. Han var født 16. Januar 1628 i Odense, hvor hans Fader, Peder Rasmussen, var Stiftsskriver. Efter Skole-

¹⁾ Arch. f. Pharm. XX, S. 277. Engelstoft: Odense Bys Historie. 2 Udg. S. 335. ²⁾ Van Deurs: Bibl. f. Læger IV R. 14 B. S. 192. ³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 277. Engelstoft: Odense Bys Hist. 2 Udg. S. 335. ⁴⁾ Ingers'ev: Danmarks Læger og Lægevesen I, S. 532.

gang i sin Fødeby blev han 1647 Student, foretog derpaa en længere Udenlandsrejse, studerede først Theologi, derpaa Medicin, blev 1658 Dr. med. i Utrecht, vendte hjem 1660. Han blev senere Ejer af Fraugdegaard, fik 1680 Titel af Kancelli-assessor og døde 6te Sept. 1693 paa sin nævnte Gaard.¹⁾ Apotheket havde han dog allerede 1664 solgt til *Jacob Gottfried Becker*, en Broder til den tidligere nævnte Hofapotheker Johan Gottfried Becker. Han var født den 24. Juli 1638 i Husum, hvor hans Fader var Skolens Rektor. Efter at være uddannet som Pharmaceut, dels i Kjøbenhavn hos Samuel Mejer, dels i Udlandet, fik han 9. August 1664 Privilegium som Apotheker i Odense, hvor han snart kom til at indtage en anset Stilling. 1667—72 havde han saaledes Sæde i Byens Raad. Ikke tilfreds med sin Apothekerforretning, drev han stor Studehandel paa Hamborg og Holland, og tilforhandlede sig baade Kjøbstadejendomme og Bøndergods. Men da han i disse Forretninger havde lidt saa store Tab, at han stod paa Fallittens Rand, maatte han for en Tid (1695) overdrage Apotheket til *Claus Oldenborg*, Apotheker i Nyborg, men fik det dog atter tilbage og beholdt det til 1700, da han afstod det til sin Svingerson *Peter v. Westen*. Nogle Aar efter døde han, 29. Maj 1707. Han var 3 Gange gift. 1. 1667 med Cathrina, Datter af den tidligere nævnte Hofapotheker Christoffer Heerfort. 2. 1673 med Kirstine, Datter af ovennævnte Dr. Stephan Ram. 3. 1692 med Susanne Hahne, Enke efter Assessor Peder Vinding til Lammehave, hvilken Ejendom hun bragte sin anden Mand, der dog maatte afhænde den 1696.²⁾

Indtil 1668 havde Apotheket i Odense været det eneste i Fyen. Men i det nævnte Aar fik *Diderik Jebbe* Privilegium paa at anrette et Apothek i *Nyborg* tilligemed Ret til Handel med „fransk og hed Vin“. Men han havde kun ringe Held med sit Foretagende, og da han „formedelst sine Midlers Ringheds Skyld maatte overgive sit Apothek og sig der fra Stedet

¹⁾ Dansk biografisk Lexicon I, S. 469. ²⁾ Burman Becker: En Borger i Odense, 1880. Dansk biogrf. Lex. II, S. 23. Arch. f. Pharm. XX, S. 277.

forføje“, fik *Abraham Rüdiger* under 20. Maj 1670 Privilegium paa „at anrette og holde et Apothek i Nyborg“. ¹⁾

Til Fyns Stift hørte i ældre Tid ogsaa Laaland og Falster samt Als, hvorfor vi skulle meddele, hvad der er os bekjendt om Apothervæsenet paa disse Øer i den Periode, der her selsætter os.

I *Nykjøbing* paa Falster har der rimeligvis været en Apotheker fra den Tid af, da Enkedronning Sofie 1594 tog fast Bolig paa Slottet her. Den første Hofapotheker i Nykjøbing, *Martinus Binus*, forekommer dog først ved Aaret 1600. ²⁾ Men det er os ikke bekjendt, hvor længe han har virket. Senere forekommer en vis *Valentin* i samme Egenskab, da Rektoren i Vordingborg, Søren Povlsen Judichær, 1629 hos ham lod hente venedisk Theriak (Finedisch Theriach) for at give Skolebørnene under den grasserende Epidemi. ³⁾ (Under en lignende Farsot 1625 havde en tidligere Rektor ved samme Skole ladet hente „Aquavitæ pestilentialis“ hos Apotheker Hans Stheen (Stein) i Kjøbenhavn til Hjælp for syge Skolepeblinger).

Da Enkedronning Sofie døde 1631, opløstes hendes Hofstat, og Apothekeren er maaske ogsaa bleven afskediget. Men efter at den udvalgte Prins Christian 1634 havde ægtet Prinsesse Magdalene Sibylle af Sachsen, fik dette Fyrstepar Residens paa Nykjøbing Slot, hvad der atter førte til Ansættelse af en Hofapotheker. En saadan omtales 1638, uden at hans Navn dog angives. Dr. Henrik Küster, som var Prinsens Livlæge, klager nemlig i et Brev til Dr. Oluf Worm over alle de Ubehageligheder, han havde af „Medico-Chirurgen“ Dr. Helwig Dieterich, der var indkaldt her til Landet i Anledning af en kronisk Benskade, Prins Christian led af. Det var ikke alene Livlægen, hvem Dieterich gjorde Livet surt, men ogsaa „Prinsens Apotheker“ behandlede han paa en yderst grov og ufor-skammet Maade. ⁴⁾ Apothekerens Navn angives ikke; men det

¹⁾ Arch. f. Pharm. XX, S. 278. ²⁾ Danske Saml. 2. R. IV, 252. ³⁾ Kirkehist. Saml. 3 R. III, S. 13 Not. I Suhrs Smaaskrifter II, S. 55 og derfra hos Ingerslev I. S. 431—2 Not. omtales Lægemedlet urigtig som »chinesisk Theriak«. ⁴⁾ Brev af 4. April 1638 (Wormii Epistolæ, p. 486). Jvfr. Dansk biograf. Lex. IV, 266.

er sandsynligst, at det var den siden velbekjendte *Christoffer Heerfort*, der i mange Aar var Hofapotheker i Nykjøbing. Han var født i Greiffenberg i Schlesien.¹⁾ I sine to Ægteskaber, med Dorothea Dohse og Margrethe Bentsen, blev han Fader til en stor Børneflokk — en hel Apothekerslægt nedstammede fra ham (s. foran S. 93). Hvorledes han med sin store Familie har slaaet sig igjennem i Nykjøbing, er ikke godt at sige, da Hoffet, som det synes, lod alt skrive paa Regning, og Almuen, som ovennævnte Küster siger, ikke havde Raad til at søge Læge, og derfor ikke brugte anden Medicin end Rostockerøl.²⁾

Efterat Hoffet paa Nykjøbing Slot var opløst ved Prins Christians Død og hans Enkes Bortflytning, fik Heerfort under 10. Marts 1651 en Forskrivning fra Kong Frederik III paa 11,220 Rdl. 19 Sk. 2 Penning, der var den Sum, Apothekeren havde tilgode for Varer leverede til Prinsens og Prinsessens Hof siden Aaret 1643. Kongen lovede at forrente og betale Heerfort eller hans Arvinger denne store Sum. Om det er sket, kan med Føje betvivles, da Rigets Finantser vare i en alt andet end god Tilstand. Imidlertid søgte Heerfort at holde sig i Erindring ved 1656 at forære Kong Frederik og Dronning Sofie Amalie et elegant „Herbarium Danicum sempervivum,“ som han efter allerhøjeste Befaling havde samlet.³⁾ Det var maaske en Slags Afbetaling paa det nævnte Tilgodehavende, at Heerfort (dog uden at opgive Apotheket i Nykjøbing) 1657 fik Privilegium paa at drive Apotheket i Nakskov. Efter at have gjennemgaaet Krigens Ødelæggelser flyttede han 1660 til Kjøbenhavn, hvor han, som det tidligere (S. 93) er omtalt, oprettede „Svaneapotheket“ i Højbrostræde. Apothekerne i Nykjøbing og Nakskov afstod han samtidig til to unge Mænd, der vare eller snart bleve hans Svigersønner.

Kort før Christoffer Heerfort forlod Nykjøbing, havde han, rimeligvis ogsaa som et Afdrag paa det gamle Tilgodehavende hos Kongen, erhvervet et Kongebrev af 25de August 1660, hvorved der tilsikredes ham, hans Efterkommere eller Arvinger

¹⁾ Archiv for Pharmaci XX, S. 555.   ²⁾ O. Wormii Epistola, p. 482.
³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 279—80.

i Apotheket i Nykjøbing Frihed for borgerlig og Byens Tyngte samt en aarlig Udvisning af 70 Læs Ved, 1 Læst Kul og 50 Bønderlæs Tørv til Apothekets Fornødenhed og desuden Rettighed til at holde Vinkjælder. I Brevet betegnes han som „vor Hofapotheker,“ skjønt Hoffet paa Nykjøbing Slot egentlig var opløst (Prins Christian var død 1647, og hans Enke, Magdalene Sibylle, var 1652 bleven gift i Tydskland). Den omtalte Benaadning begrundedes paa, at Heerfort havde forpligtet sig, „til Vor og Vort Hofs Fornødenhed, et godt og ustraffeligt Apothek at holde i Nykjøbing.“ — Alt dette kom nu til at gjælde hans Efterfølger „Hofapotheker“ *Christoffer Hartmann*, der blev gift med sin Forgjængers Datter, Magdalene Sibylle Heerfort. Om denne Apotheker, der tiltraadte 1660, er forøvrigt kun at bemærke, at han forblev i Stillingen til sin Død 1685.¹⁾

Som ovenfor er omtalt, havde Christoffer Heerfort faaet kgl. Bevilling paa at holde Apothek i *Nakskov*. I denne By havde der dog allerede tidligere været en Apotheker. I en Fortegnelse fra 1618 over Borgere her nævnes nemlig „Apotheket“ som en Lokalitet der.²⁾ Men det er os ikke bekjendt, hvem der var Indehaver deraf. Rimeligvis har det ikke været privilegeret. Det første Apothekerprivilegium for denne By, som vi kjende, er af 27. September 1645, udstedt af Christian IV for *Christian Suerus*. Heri hedder det, at:

„Eftersom udi vort Land Laaland, formedelst udi Kjøbstæderne sammesteds ingen Apotheke haver været eller er, stor Trang og Brøst ofte lides for Medicamenter til syges Curering og anden Fornødenhed, som ikke er tilkjøbs uden alene hos Christian Suerus, som for nogen Tid siden er til vor Kjøbstad Nakskov henkommen, i den Mening sligt at ville for enhver, det behøve kunde, til Kjøbs holde. Da efterdi forbemeldte Christian Suerus sig endnu videre underdanigst erbyder, et fuldkomment og ulasteligt Apothek at ville sammesteds anrette og holde,“ saa meddeltes ham Privilegium i sædvanlig Form — ogsaa Ret til Handel med Vin samt Krydderier og Gewürtz.³⁾

¹⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 279—80. ²⁾ Nyt hist. Tidsskrift V, S. 192.

³⁾ Smaalandske Registre Nr. 5.

Da dén nævnte Chr. Suerus døde nogle Aar efter, fik *Jeremias Gleisberg* den 19. Oktober 1649 kgl. Privilegium paa Apotheket i Nakskov. Han afstod det til fornævnte *Christoffer Heerfort*, hvis Privilegium af 1ste Maj 1657 ikke blot lød paa ham selv, men ogsaa paa hans Arvinger. Da Krigen, i hvilken Nakskov blev ilde medtaget, snart efter udbrød, har Heerfort dog neppe selv haft nogen Fordel af denne Erhvervelse. Den blev dog senere af Betydning for ham, da han samtidigt med, at han selv 1660 flyttede til Kjøbenhavn, kunde give det til en af sine Døtre, som ægtede *Peiter Schön*, der siden i en Række Aar var Apotheker i Nakskov og synes at have indtaget en ret anset Stilling, da han nævnes som en af Byens Raadmænd.¹⁾ I Ligtalen over Rigens Kansler Hr. Christoffer Urne til Aasmark (nu Knuthenborg) fortælles, at da han i August 1663 blev angreben af sin sidste Sygdom, „lod han skikke Bud til velvise, agtede og velfornemme Mand Peter Schön, velforordnet Apotheker i Nakskov, som og med det snarest kom til ham.“²⁾ Det fremgaar altsaa heraf, at denne Apotheker har øvet Lægepraxis, hvad sikkert paa den Tid ogsaa har været Tilfældet med adskillige andre Apothekere, særlig paa Steder, hvor der ingen Læger fandtes i Nærheden.

Da Øen Als, som tidligere er bemærket, i ældre Tid laa under Fyns Stift, kunde der maaske være Anledning til at omtale Apotheket i *Sønderborg*, hvis Oprettelse tilhører nærværende Periode, men da vi ikke kjende andet til dets Historie, end hvad den derværende Apotheker D. T. H. Schmidt har meddelt i sit fortjenstlige Skrift, „Historisches Taschenbuch über die Entstehung der Apotheken sowol im allgemeinen, als insonderheit der in dem Königreich Dänemark und den Herzogthümern Schleswig-Holstein-Lauenburg,“ 2te Aufl. Flensburg 1835, III, S. 107 ff., saa indskrænker jeg mig til en Henvisning til dette Skrift, især da det ligger udenfor min Plan her at gaa nærmere ind paa Apothekervæsenet i Hertugdømmerne.³⁾

¹⁾ Se foran S. 93. Archiv f. Pharm. XX, S. 279. ²⁾ Bricka og Gjellerup: Den danske Adel, S. 39. ³⁾ Som en Mærkelighed kan det dog anføres, at det kgl. Privilegium af 10. Juni 1669 for Georgius von der Wehlenberg

I *Viborg* var ved Christian IV.s Tronbestigelse den tidligere omtalte *Johan Hermann* Apoteker. Han er formodentlig død 1603, thi den 16. Febr. 1604 fik *Hugo Frandsen* Brev paa at maatte anrette et Apotek i *Viborg*; men han blev her ikke længe, thi den 10de Oktbr. 1607 fik *Bartholomæus Wilpe*, „hvem den forrige Apoteker i *Viborg* for nogen Tid siden har overgivet sit Apotek,“ Privilegiet. Heller ikke denne Mand har haft Apoteket ret længe, thi hans Eftermand *Jørgen Wernicke* fik den 2. Febr. 1609 Privilegiet, og her hedder det ligeledes, „at den forrige Apoteker havde overgivet ham sit Apotek.“ Efter *Wernickes* Død fik den hidtilværende Apoteker i *Aalborg*, *Johannes Hoberus*, under 22de Juli 1622 Ret til at drive Forretningen i *Viborg*. Han maa imidlertid have betænkt sig, thi ikke blot finde vi ham senere virkende i *Aalborg*, men allerede d. 10. Oktbr. 1622 fik *Bartholdt Jung-Johann* Privilegium paa at være Apoteker i *Viborg* i afgangne *Jørgen Wernickes* Sted og med Forpligtelse til at rette sig efter den sidst udgangne Apotekertaxt.¹⁾ Heller ikke denne har faaet Apoteket i Drift, thi ved et Kongebrev, givet *Frederiksborg* den 12te April 1623, fik *Johannes Paludan* „som tilforn har været Apoteker i *Helsingør*,“ Bevilling paa at drive Apotek i *Viborg*, og atter her hedder det „i afgangne *Jørgen Wernickes* Sted.“

Al denne Omvexling kan tyde paa, at *Viborg* kun har ydet ringe Udsigt til Fortjeneste for en Apoteker, og at vedkommende Privilegiehaver derfor, efter at være bleven bekendt med Forholdene, har søgt snarest mulig at faa en Afløser.

Den nævnte *Johannes Paludan*, der formodentlig var en Søn af *Dr. Hans Paludan*, som var Læge og Apoteker i *Viborg* i *Frederik II.s* Tid, synes ikke at have tilfredsstillet de Fordringer, der med Rette kunde stilles til en Apoteker — i det mindste efter *Lensmanden Knud Gyldenstjernes* Anskuelser. Den 4de Marts 1626 udgik der nemlig kgl. Befaling om, at

som Apoteker i *Haderslev* er paa *Dansk* og indført i *Jydske* Registre. Det er ganske efter samme Form som de Privilegier, *Provindsapotekerne* i *Kongeriget* samtidig plejede at faa.

¹⁾ *Jydske* Registre Nr. 7, Fol. 433. I *Archiv f. Pharmaci* XX, S. 271, er Navnet urigtig gjengivet.

„Medici“ i Viborg aarlig to Gange skulde visitere Apotheket og anordne det saaledes, at det al Tid var vel forsørget med Speceri og Medicin af gode, ferske og uforfalskede Varer, efter den Taxt og Anordning, som senest (1619) var givet herom efter kgl. Befaling af det medicinske Facultet i Kjøbenhavn. En skriftlig Beretning om Visitationens Udfald skulde tilstilles ovennævnte Lensmand. Samtidig fik denne Mand Befaling om at føre Tilsyn med, at Apotheket i Viborg al Tid var vel forsørget med god Medicin og andet Speceri til billigt Kjøb, og, hvis Apothekeren ikke forholdt sig herefter, „hænde Døm over ham, om han ikke bør have sin Benaadning til at holde Apothek forbrudt og desuden staa til Rette“. Rimeligvis har det ogsaa til dels gjældt Apothekeren, naar Lensmanden samtidig fik kgl. Befaling om at føre Tilsyn med, at de, som forhandlede Vin i Viborg, holdt god og uforfalsket Vin for billigt Kjøb, efter Forordningen (af 2. Aug. 1615) om Vinhandlere og Vinhandel, hvis de ikke derfor vilde tiltales og straffes tilbørligen.¹⁾

Johannes Paludan har vistnok været Apotheker i Viborg til 1630, thi den 25. Juli dette Aar fik *Johannes Borchsenius* Bevilling paa at anrette og holde Apothek her, og han beholdt det til 1656, da Dr. med. *Johan Christoffer Creutzhaver* den 11. Septbr. fik Privilegiet.

Denne Mand var, som saa mange andre af den Tids Læger og Apothekere, tysk af Fødsel. 1646 forekommer han som Læge i Aarhus, og ved et Kongebrev af 7. December 1649 fik han Tilladelse til at holde Apothek sammesteds, dog skulde han for en passende Pris afkjøbe den forrige Apothekers Enke hendes Inventarium. Dette Arrangement kom dog ikke istand. Derimod blev Creutzhaver senere Provindsialmedicus i Viborg og, som nævnt, 1656 tillige Apotheker. I sidst nævnte Egenkab laa han i Strid med Kræmmere og andre, som udsolgte Apothekervarer og vilde nægte ham Ret til at handle med Conditorsager og Urtekram. I den Anledning udvirkede han et kongl. aabent Brev af 4. Decbr. 1660, hvori det hedder, at Kræmmere, Medici og Badskjærere ikke maa gjøre Apothekeren

¹⁾ Secher: Forordninger, Recesser o. s. v. IV, S. 336.

Dr. Johan Christoffer Creutzhaber i Viborg Indpas og ikke handle med Condita og Confect, medens det skulde være ham uforment at sælge Specerier. Ved et Kongebrev af 12. April 1662 blev det desuden fastslaaet, at Apothekeren maatte „falholde de Varer, der i den algemene Husholdning til Værtskaber og Haandværkers Fornødenhed bruges.“ Under 10de Marts 1669 fik han kgl. Stadfæstelse paa sit Privilegium af 11. September 1656.

Samme Aar afstod Creutzhaber sit Apothek til *Julius Frederik Friedenreich*, hvis Privilegium er af 25. Sept. 1669. Siden levede Creutzhaber endnu en Del Aar som „residerende Medicus“. Et Epitaphium over ham fandtes i sin Tid i Viborg Domkirke.¹⁾

I Aarhus var *Anders Caspersen* den første Apotheker i dette Tidsrum. Han flyttede 1589 hid fra Kolding og svor Borgered den 23. Juli.²⁾ Men Privilegium fik han først 6te Januar 1596, idet der samtidig bemærkes, at han allerede før nogle Aar siden havde anrettet et Apothek i Aarhus.³⁾ Forøvrigt vides intet nærmere om ham. Hans Efterfølger var *Bernt Jung*, en Tydsker født i Lippe, der 5. Juli 1604 aflagde Borgereden og ydede den sædvanlige Afgift af 6 Dlr. til Byens Kæmner. Kongeligt Privilegium fik han dog først 5te Juli 1609 med den Bemærkning, at han „en Tid lang paa egen Bekostning Apotheket i Aarhus med al Tilbehøring nødtørftigen haver forseet og ved Magt holden.“³⁾

Den næste Apotheker var *Folmer Thomesen*. Han var født i Kolding og købte Apotheket af sin Forgjængers Arvinger. Den 28. Juni 1627 gjorde han sin Borgered i Aarhus. Det var en vanskelig Tid, hvori han tiltraadte Forretningen, da de kejserlige Hære snart efter oversvømmede Jylland, som de holdt besat i henved to Aar. Da der atter var kommet Fred i Landet, henvendte han sig til Regjeringen med Forestilling om, at hans Apothek var bleven „meget besvækket udi Fjendens Tid,“ men at han „nu paany agtede at bringe det paa Fode,“ hvorfor han

¹⁾ Ursin: Stiftsstadn Viborg, S. 237. ²⁾ Hübertz: Aktstykker om Aarhus I, S. 250. ³⁾ Hübertz: Aktstykker om Aarhus II, S. 328. Archiv f. Pharm. XX, S. 269.

bad om Bistand. I den Anledning udgik den 30. Juli 1630 kongl. Befaling til Lensmand Laurits Lindenov om at „forfare Lejligheden og indgive Beretning derom.“¹⁾ Vi vide dog ikke, om Folmer Thomesen har opnaaet andet, end at han under 17. Jan. 1631 fik et Apothekerprivilegium i den sædvanlige Form.²⁾ Formodentlig havde han paa Grund af Fjendens Indfald ikke tidligere kunnet skaffe sig et saadant Værn, der vel kunde gjøres fornøden, da Aarhus havde driftige Handelsmænd, der nok kunde falde paa at gjøre Indgreb i, hvad Apothekeren med eller uden Føje ansaa for at være sin Rettighed, medens han paa den anden Side ikke selv var tilbøjelig til at strække sine Enemærker et godt Stykke ud over, hvad man ellers plejede at regne til Apothekernæring. Herom foreligger følgende i Akter fra hin Tid:

Den 9. Novbr. 1637 tiltalte Apothekeren paa Bythinget forskellige Borgere, der formentlig handlede med Varer, som vare ham forbeholdte. De fleste af dem faldt tilføje og erklærede, at de gjerne vilde overlade Folmer Thomesen de Krydderier, som de havde; kun Vintapper Jens Basballe svarede, at han selv vilde handle med Speceri og Vin.³⁾

Den 6te Maj 1638 udgik der kgl. Befaling til Lensmanden paa Aarhusgaard, Erik Grubbe, om at tilholde Wolff Baltzersen i Aarhus ikke at befatte sig med at sælge Speceri, da det stred mod Apothekerens Privilegium; derimod skulde det paalægges sidstnævnte ikke at give sig af med anden Kjøbmandshandel.⁴⁾

Den 29. November 1638 tiltalte Apothekeren adskillige Borgere, deriblandt Jens Jensen, Vintapper, fordi de handlede med Vin, Sukker, Rosiner og Speceri.⁵⁾

I Stadens Retsprotokol læses under 15. August 1639: „Jens Jensen, Vintapper, tilspurgte Apotheker Folmer Thomesen, om han ikke havde udskibet Korn her for Byen og i Randers? Svar: Det behøvede han ikke at svare paa. Om han ikke havde solgt tysk Øl i Tønder og Kander, og holdt Vin fal? Svar: Ja efter kgl. Maj.s Breve. Han lod oplæse et kgl. Maj.s Brev,

¹⁾ Hübertz: Aktstykker om Aarhus II, S. 58 f. 329. ²⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 269. ³⁾ Hübertz: Aktstyk. om Aarhus II, 207—8. ⁴⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 76—77. ⁵⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 211.

hvorved det var Wolff Baltzersen forbudt at handle med Speceri, men Apothekeren med Kornvarer. Folmer Thomesen æskede af Jens Jensen, Vintapper, at han enten til S. Michelsdag efter kgl. Maj.s Brev afskaffer sin Vinhandel, Salg af Danskøl, Tydskøl, Mumme og anden Tapperi, samt aflader at udskibe Korn, Smør o. s. v., eller ogsaa afskaffer Specerihandlen.¹⁾

Da de to Konkurrenter ikke kunde blive enige, indankede de, som det synes, Sagen for Kongen, i hvilken Anledning der udgik følgende Reskript til Lensmand Erik Grubbe:

„Christian 4de. V. G. t. Vid, eftersom Du vores naadigste Missive haver bekommet, dateret paa vort Slot Flensborghus den 6. Maj 1638, formeldende, at du skulde tilholde Apothekeren udi vor Kjøbsted Aars sig ikke at befatte med anden Kjøbmandsskab, men alene at leve af sit Apothekeri; og Apothekeren sammesteds, Folmer Thomesen, underd. os lader tilkjendegive, at han derfor forbydes imod sine Privilegier at sælge Vin, Brændevin og anden fremmed Drik, som hos et Apothek altid plejer at holdes: saa var vores naadigste Mening, at forskr. Apotheker ikke skulde befatte sig med anden Kjøbmandsskab, Korn, Smør og andet desligeste at købe eller sælge. Bedendes Dig og ville, at Du hannem tilholder, sig fra saadant Kjøbmandsskab at entholde, saa og ikke tilsteder hannem at forbydes Brændevin, Vin og anden fremmed Drik at falholde, som paa andre Apotheker sker. Dermed etc. Hafniæ 7. Juni 1640.“²⁾

Det kunde maaske synes, at Apothekeren havde klaret sig, skjønt hans Forsøg paa at agere Korn- og Smørexportør var forpurret — en virkelig Vinding for ham maatte det i alt Fald være, at han ved Kongebrev af 30. Oktbr. 1641 fritoges for „Byens Bestilling“ og for Indkvartering³⁾ —; men snart trak det op til Uvejr for ham. Borgerne vilde ikke lade sig gaa paa. Vel lod Apothekeren 1641 sit Privilegium af 17. Januar 1631 oplæse paa Bytinget for at hævde sine Rettigheder, men samtidig fremstod 24 Mænd og vidnede, at han som Regel var saa slet forsynet, at de ofte maatte hente deres Medicamenter i

¹⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 214. ²⁾ Jydske Tegnelser X, Fol. 247—48.
³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 269.

Viborg og andre Steder, og at han var saa dyr, at de hos andre kunde kjøbe Urter og Kryderi meget billigere.¹⁾ Da disse Klager senere gjentoges, udgik der den 15. April 1647 Kongebrev om, at da det var andraget, at Apotheket i Aars ikke var forsynet med saa gode Medicamenter, som man kunde fordre, saa blev det befalet Dr. Johan Christoffer (Creutzhaver), Medicus i Aarhus, og Dr. Egidius (Jensen) i Randers i Overværelse af Borgmester og nogle Raadmænd at visitere Apotheket. Under samme Dato udgik der derhos Befaling til Lensmand Erik Grubbe om at tiltale Apothekeren til hans Privilegiums Forbrydelse, dersom Undersøgelsen viste, at han ikke havde gjort sin Pligt.²⁾

Folmer Thomesen maa dog have beholdt sit Apothek til sin Død i Okt. 1649; under 7. Decbr. s. A. fik Lensmand Niels Krag Brev, at da Hs. Maj. fandt det betænkeligt at forunde Apothekerenken, som et Fruentimmer, at bestyre Apotheket i Aars, saa havde han forundt Dr. Johan Christoffer Creutzhaver at holde Apothek samme Steds, dog, for at Enken ikke skulde tabe for meget, skulde Lensmanden med Borgmester og Raad handle dem imellem, saa at han afkjøbte hende hendes Varer, Instrumenter etc. for hvad billigt kunde være. Naar dette var i Rigtighed, skulde det betydes Dr. Creutzhaver, at han skulde indkomme med Andragende om Privilegiet, ligesom hans Formænd.³⁾ Som det tidligere er fortalt, blev der dog ikke noget heraf, da Creutzhaver samme Aar flyttede til Viborg.

Den 28de Februar 1650 fik Niels Krag Befaling, at lade *Cathrine Jørgensdatter* nyde Apotheker-Privilegiet efter hendes Mand, mod at hun holdt Apotheket ved Magt ved Hjælp af en duelig Svend, som Doctores i Aars i Overværelse af Borgmester og Raad skulde tage i Ed.⁴⁾ Denne Svend har vistnok været *Johan Steuer*, der nævnes som „Apotheker“, da han i April 1652 erhvervede et Stolestade i Domkirken. Muligvis har han for en Tid haft Apotheket i Forpagtning, da det ses, at han i eget Navn har leveret Vin til Domkirkens Fornødenhed; men

¹⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 241.   ²⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 121.

³⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 138.   ⁴⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 139.

1657 synes Enken paany at have overtaget Apoteket, da hun i det nævnte Aar selv leverede Vin til Kirken.¹⁾ Senere (1668) forekommer den omtalte Apotekersvend som „velb. Erik Rosenkrantz's Apoteker paa Rosenholm,“²⁾ saavidt vides det eneste Exempel, der kjendes paa, at en Privatmand har holdt en saadan.

Apoteket i Aarhus har vistnok stadig i dette Tidsrum været daarligt, thi den 29de Oktbr. 1654 fik Dr. Johan Creutzhaber og Dr. Christen Henrik (Luja) Befaling at visitere Apotekerne i Viborg og Aars, hvorover der var klaget, og at indsende Visitatsforretningen under deres Hænder.³⁾

Folmer Thomesens Enke, der rimeligvis var kommen meget tilbage under Krigen, kom siden i stor Nød, som det fremgaar af Optegnelser om Almisse uddelt af Biskoppen i Aarhus: „Cathrine Folmers, der før haver været en fornemme Kvinde i Aarhus, sl. Folmer Apotekers Hustru, men nu sidder i stor Armod,“ fik 1668 2 Mark af Else Marsvins Penge. Hun boede dengang i Enkeboderne „paa Graven“ og er formodentlig død 1676.⁴⁾

Den 14. Oktb. 1661 fik *Jacob Gesius*, efter bemeldte Enkes Afstaaelse, Privilegium som Apoteker i Aarhus og forblev i denne Stilling til sin Død 1711.⁵⁾

Som tidligere (S. 70) er omtalt, var *Herman Reiminch* Apoteker i *Kolding* til sin Død 1598. Ved Privilegium, dat. Kjøbenhavn den 14. Sept. 1599, fik hans Enke, *Margrethe Skomagers*, Bevilling til at holde Apotek i Kolding. Hun fik tillige Eneret til Handel med Speceri og Vin; men da andre gjorde Indgreb heri, udgik følgende Kongebrev til Lensmanden paa Koldinghus, Caspar Markdaner:

„Christian IV o. s. v. Vid, at denne Brevviserske, Herman Apotekers Efterleverske, underdanigst til os har suppliceret, givendes tilkjende, hvorledes hun skal have forhvervet vor naadigste Tilladelses Brev paa Apoteket der udi vor Kjøbsted

¹⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 189.   ²⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 219.

³⁾ Hübertz: Aktstyk. om Aarhus II, S. 147.   ⁴⁾ Hübertz: anf. Skr. II, S. 193.   ⁵⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 270. En Sag vedrørende Apoteket i hans Tid omtales hos Hübertz II, S. 219.

Kolding, saa at ingen Udlændinge eller og af Borgerne der udi Byen maatte holde nogen Speceri eller og have nogen Vin fal, eftersom vort aabne Brev, vi hende derpaa givet haver, videre indeholder, og vi nu naadigst erfare, ikke alene Udlændiske, men ogsaa af Borgerne, at understaa dem at holde og sælge adskillige Slags Vin og Speceri, imod samme vort Brev og Benaadning, hende til ikke ringe Skade og Afbræk: thi bede vi Dig og ville, at naar Du hermed besøges, Du da alvorligen over samme vort aabne Brev og Benaadning, hende derpaa undt og bevilget, lader holde, saa at Borgerne eller Udlændinge der imod at gjøre herefter dem ikke skulde fordriste. Dermed o. s. v. Kjøbenhavn 30te Juni 1603.¹⁾

Ovennævnte Enkes Svigersøn, *Gert Grave*, bestyrede, som det synes, en Tid Apotheket for hende; men da han døde 1619,²⁾ er der vist kommen Uorden i Sagerne, da det 1621 paalagdes to ansete Læger at undersøge Varebeholdningen i Kolding Apothek (det nærmere herom i næste Afsnit). Ikke længe efter forekommer *Baltzer Brabandt* som Besidder af Apotheket; hans Privilegium er dat. Frederiksborg den 17. Oktbr. 1622. Indtil videre tilsagdes ham Frihed for borgerlig og Bys Tynge, hvortil føjedes: „Skal hannem og være frit fore og ubehindret tilladt med sit Apothek at begive sig til hvilken Kjøbsted, hannem lyster, her udi Riget, hvor almindelige Markeder ere, eller vi holde vor Hoflejr, og der uforment holde sin Apotheke og Vare tilkjøbs,“ en Bevilling, der aabenbart stammer fra det Herman Reimnck 1585 tildelte Privilegium (s. foran S. 66) og er af kulturhistorisk Interesse, da den viser, at Apothekere (ligesom den Tids Boghandlere) fandt deres Regning ved at holde Markedsboder, vistnok især paa Steder, hvor der ingen faste Apotheker fandtes. Privilegiet gav ogsaa Baltzer Brabandt Ret (men ikke Eneret) til at holde Vinkjelder³⁾. Da han senere paa Grund af Krigen havde forladt Kolding, fik han 1628 Bevilling til at drive Apothek i Christiania. Han var der endnu 1632⁴⁾. Men

¹⁾ Danske Magazin V, S. 157. ²⁾ Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevæsen I, S. 439. ³⁾ Jydske Registre Nr. 4 Fol. 434. ⁴⁾ Yngv. Nielsen: Norsk Magazin for Lægevidenskab, 1875, S. 60. Af Saml. til Fyens Hist. og Topografi VI, 109 ses, at Apothekeren fra Kolding i Slutningen af November 1628 passerede Odense paa Rejsen til Norge.

den 19. Juli 1633 fik han sit tidligere Privilegium som Apotheker i Kolding Ord til andet fornyet. Han døde 1644 og blev begravet i Kolding Kirke.¹⁾

Hans Enke, *Cathrine Frandsdatter*, fik 21. Jan. 1646 kgl. Bevilling paa at holde Apothek, Vinkjælder og Specerihandel ligesom hendes afd. Mand, Baltasar Apotheker; men hun skulde „holde gode og ustraffelige Varer, saa og dygtige Folk og Svende, saa og Varerne for billigt Værd at afhænde.“ Efter Thronskiftet blev denne Bevilling stadfæstet af Fred. III ved et kgl. aabent Brev, dat. Kjøbenhavn den 17. April 1649.²⁾ Provisor hos hende var maaske *Laurentz Langhorst*, der betegnes som Apotheker i Kolding, da han 1656 erholdt Bevilling til at drive Apothek i den nyanlagte Stad Frederiksdodde.

Ved et Kongebrev, dat. Kjøbenhavn den 10. August 1659, fik *Johan Adolf Møller* Privilegium som Apotheker i Kolding. Han havde, som alt tidligere omtalt, været kgl. Rejseapotheker. Ved kgl. Bevilling af 14. Januar 1688 fik han paa Grund af Svagelighed og Alderdom Tilladelse til at lade Apotheket bestyre ved en Provisor.³⁾

Efter den svage Antydning, der haves om en Apotheker i *Aalborg* i Christian III's Tid (s. S. 67) høres intet om nogen saadan før 1614, da *Johannes Hoberus* forekommer.⁴⁾ Det er allerede omtalt, at han 1622 fik Bevilling paa at holde Apothek i Viborg, men ogsaa at han strax opgav Planen, og at en anden traadte i hans Sted. I Aalborg fortsatte han derimod Virksomheden, som det fremgaar af følgende Kongebrev, han erhvervede for at sikre sig mod Indgreb i Næringen:

„Vi Chr. IV g. a. v. At eftersom os elsk. Johannes Hoberus, som for nogen Tid siden haver bekommet vor naadigste Bevilling et Apothek at holde udi vor Kjøbsted Aalborg, underdanigst giver os tilkjende, hvorledes der udi Byen skal findes dem, som fordrister sig til at falholde det, som Apotheket alene tilhører, underdanigst begjærendes, saadant maa blive forbuden og afskaffes, da ville vi hermed strængeligen have

¹⁾ Jydske Registre Nr. 8, Fol. 438-9. Fyhn, Efterretninger om Kolding, S. 284 Anmrk. ²⁾ Jydske Registre. Archiv f. Pharm. XX, S. 273. ³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 273. ⁴⁾ Dansk Atlas V, S. 173.

forbudt, at ingen maa fal holde de Varer, som Apotheket alene tilhører, dog hermed ikke ment Speceri. Saafremt nogen kan betrædes derimod at gjøre, da skal vor Lensmand der sammesteds og Borgmester og Raad lade derover straffe, som vedbør. Givet Odense den 9de April 1632.¹⁾

Johannes Hoberus — efter Navnet at dømme en Udlænding — var gift med Maren Mortensdatter, sikkert en dansk Kvinde. Det lader til, at han har solgt eller afstaaet Apotheket, og at han derpaa er draget anden Steds hen, da de aalborgske Kirkebøger og Skifteprotokoller fra hin Tid ikke indeholde noget om hans Død.²⁾

Hans Efterfølger var *Daniel Calow*. Han var født 27. Okt. 1614 i Morungen i Prøjsen og var en Broder til den navkundige lutherske Theolog Abraham Calovius. I sit 15de Aar kom han til Thorn, hvor han lærte Apothekerkunsten. Siden færdedes han vidt om paa sin Profession. 1634—6 var han paa Apotheket i Viborg, senere en Tid lang hos Hofapotheker Esaias Fleischer i Kjøbenhavn, der fyldestgjorde sin Forpligtelse til at lønne en dygtig Apothersvend, der kunde følge med Kongen, naar han var paa Rejse, ved at overdrage Calow dette Hverv, som han maa antages at have røgtet paa en tilfredsstillende Maade, eftersom Kongen 1639 gav ham Privilegium som Apotheker i Aalborg. Herom indeholder Stadens Tingbog følgende Antegnelse, der tyder paa, at den ny Apotheker har forstaaet at hævde sine Rettigheder:

„1639, 26de August. Jens Jensen Slotsfoged lod læse og paaskrive et kgl. Maj.s naadigst aabent Brev, sub dato Haderslev den 12te Februar næstforleden, i sin Mening, anlangende at k. Maj.s Rejseapotheker Daniel Calow er bevilget og tilladt at maa paa sin egen Bekostning lade anrette og holde et Apothek her i Aalborg, dog saa at han sig skal beflitte og være forpligtet at holde tilstede og i Forraad gode, ferske og ustraffelige Varer og slige Materialier, Urter, Specerier og andet saadant, som hos et færdigt og velforordnet Apothek bør at findes, og

¹⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 554—55.   ²⁾ A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg, S. 342—43, nævner deres 4 i Aalborg fødte Børn.

det sælge og afhænde til hvem, det behøver og begjærer at købe, for en billig og lidelig Værd, saa ingen sig med Billighed derover kan have at beklage, og har Hs. Maj. naadigst bevilget ham at være fri og forskaanet for al kongelig og Byens Tyng og Besværing, indtil anderledes tilsigendes vorder, eftersom samme Brev i sig selv vidtløftig bemelder. Hvorfor bemeldte Jens Jensen nu her idag paa højbemeldte k. Maj.s og sin velb. Husbonds Vegne forbød og lod forbyde alle og enhver her udi Aalborg Bys Menighed, som kan have handlet med eller holdt nogle slige Materialier, som hos et færdigt og veforordnet Apothek bør at findes, at holde, sælge eller afhænde, imod højbemeldte k. M.s naadigste Brevs Formelding; saafremt det befindes nogen at gjøre eller sig understaa, de da ikke derfor ville lide Tiltale og stande til Rette som hans k. M.s Mandats Overtrædere og Foragtere. Hvorefter alle, som vedkommer, kan vide sig at rette.¹⁾

Den Omhu, hvormed Daniel Calow saaledes søgte at værne om sine Rettigheder, var ikke efter Aalborg „Krydenerers“ og Destillererers Hoved, hvorfor de 1640 lod optage Tingsvidne om, at i Johannes Hoberus's Tid havde de haft friere Raaderum. Men om de opnaaede noget ved dette Skridt, er os ikke bekjendt. Derimod er det vist, at Calow hævdede sin Stilling med ikke ringe Anseelse og efterhaanden blev en velhavende Mand. 1647 blev han en af Stadens Raadmænd og senere Borgmester. Efter Enevældens Indførelse erhvervede han en kgl. Stadfæstelse af 20de Decbr. 1661 paa sit Apothekerprivilegium, hvorved hans Fritagelse for kongelig og Byens Tyng og Besværing, der sikkert ikke havde kunnet hævdes i Krigstiden, fornyedes. Efter at have levet i Aalborg i 43 Aar, flyttede han 1682 fra Byen til sin Gaard Kragelund, hvor han døde 1. Novb. 1686. Han var 3 Gange gift og havde 9 Børn.²⁾

Apotheket havde Calow allerede 1665 afstaaet til sin Svigersøn, Holsteneren *Johannes Frederik Friedenreich*,³⁾ der 1670 indrettede det i „Jens Bangs Stenhus“, en meget anseelig

¹⁾ A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg, S. 343.

²⁾ A. H. Nielsen: anf. Skr., S. 101—6. 343—4. Archiv f. Pharm. XX, S. 554.

³⁾ Hans Privilegium er dat. 6. Juli 1665 (Jydske Registre).

Bygning ved Østeraa, ligeoverfor Raadhuset, hvor han fortsatte Forretningen til sin Død 1690. Denne Mand havde tre Brødre, der ogsaa vare Apothekere, og „Svaneapotheket“ i Aalborg er siden hans Død gaaet uafbrudt i Arv i hans Efterslægt indtil denne Dag.

I *Ribe* oprettedes Apotheket, saavidt vides, 1612.¹⁾ I det nævnte Aar udstedte i alt Fald Lensmanden i Ribe i Forening med Borgmester og Raad under 28de November et aabent Brev, der i Kinchs Udtog lyder saaledes:

„Ærlig og forstandig Karl, Johan Puck (Pouch), som havde tjent Cornelius von der Hamsfort,²⁾ Apotheker i Odense, havde 11te September forrige Aar paa Riber Raadhus faaet deres Bevilling og Samtykke paa at maatte nedsætte sig i Ribe og holde Apotheket³⁾ ved Magt. Da han nu havde bosat sig her og begyndt at holde samme Apothek, tilsagde de ham efter Løfte ved dette deres aabne Brev, at ingen andre her i Byen skulde falholde Sukker, Confect eller andet Sukker, Kanel eller andre Kryderier, Mandler, Figen, Rosiner, Svedsker, Spisekommen, Kapers, Oliven, Lemoner, Agurker, Salpeter, Vitriol, alle Slags Olier m. m., som burde holdes og kjøbes paa et frit Apothek, deriblandt alle indsyltede og destillerede Sager. Enhver maatte dog indkjøbe udenlands til sit eget Huses Behov. Han har derimod lovet at være stadig og vel forsynet med saadanne Varer og sælge dem for en billig Pris. Hans Begjæring om Frihed for Kongens og Byens Skat og Tyngde stod det ikke til dem, men til Kongen, at bevilge.“

Der er, siger Kinch, to Ting, der synes paafaldende ved dette Privilegium, dels at hverken Eneretten eller Forpligtelsen til at holde og tilberede egentlige Lægemidler nævnes, dels at der tilstaas Apothekeren Eneret til at handle med mange Varer,

¹⁾ I Archiv f. Pharm. XX, S. 272, omtales et kgl. Privilegium for Johan Pouch af 26. December 1611; men et saadant findes ikke i Jydske Registre.

²⁾ Hos Kinch (*Ribe Bys Historie* II, S. 267) betegnes Hamsfort som »afdode«, men dette er en Misforstaaelse. Originalkopien i Jydske Registre har: »Johan Puch, forrige ærlig og velagt Mand C. v. d. Hamsfort, Apotheker udi Odense, hans Tjener.« Forrige gaar her ikke paa Hamsfort, men paa Tjener. ³⁾ Af denne Betegnelse kunde det synes at fremgaa, at der allerede tidligere har været et Apothek i Ribe; men noget sikkert vides dog ikke derom.

som tidligere havde udgjort en Del af flere Kjøbmænds Handel der i Byen. Imidlertid fik dette aabne Brev under 15. Februar 1614 kongl. Stadfæstelse. Men Skattefrihed blev ikke tilsagt Apothekeren.

Johan Pouch var født i Byen Laer i Westphalen 1583, og havde, som omtalt, serveret hos den yngre Cornelius Hamsfort i Odense, førend han nedsatte sig i Ribe. Han blev en velhavende Mand; men sin Eneret til Handel med Speceri havde han ondt ved at faa respekteret. Han førte flere Sager herom, og 1643 klagede han endelig til Kongen, som den 24. Novbr. paany stadfæstede hans Privilegium og paalagde Lensmanden at haandhæve det. 1639 var han Raadmand. Han døde 16. Juli 1659 af den da grasserende Pest. I et Mindedigt over ham hedder det, at „hans livlige Tale ofte, til de syges Forbavelse, virkede ligesaa meget som 100 Doses Medicin.“¹⁾

Apotheket overtoges ved Pouchs Død af hans Svigersøn *Tobias Franck*, hvis Privilegium er dat. 15. Juni 1660. Han blev ligeledes Raadmand, og efter hans Død 1683 fik hans Enke, Lene Johansdatter Pouch, kgl. Bevilling af 19. Februar 1684 til at drive Apotheket ved en Provisor.²⁾

I *Randers* oprettedes et Apothek 1634. Her fik i alt Fald *Johan Jørgensen Odendal* Privilegium ved kongl. Brev, dat. Kjøbenhavn den 17. September 1634. Han afløstes af *Christian Lemman* (ell. Lemand), der den 23. April 1646 fik Privilegiet. Efter hans Død fik hans Enke *Anna Johansdatter* Bevilling paa at drive Apotheket ved en Provisor, rimeligvis *Johan Chur*, der siden nævnes som Apotheker,³⁾ og som vistnok har ægtet Enken, noget der i sin Tid var den slagne Landevej for en fattig Pharmaceut til at komme i Besiddelse af et Apothek.

Ikke længe efter, at Fæstningen Frederiksodde — siden *Fredericia* — var anlagt, fik *Laurentz Langhorst* under 4de December 1656 kgl. Bevilling paa, at han „indtil videre“ maatte holde Apothek i den nævnte By, med Eneret til Forhandling af Medicinalvarer.⁴⁾ I Kongebrevet betegnes han som Apotheker

¹⁾ Kinch: Ribe Bys Historie, II, S. 267 f.   ²⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 272.   ³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 274.   Staffeldt: Beskr. over Randers Kjøbstad, S. 354.   ⁴⁾ Jydske Registre.

i Kolding. Men hverken her eller i Frederiksodde har hans Virksomhed efterladt sig blivende Spor. Fæstningens Erobring af Svenskerne ved Storm 1657, og hvad derpaa fulgte — særlig en forfærdelig Ødelæggelse af hele Omegnen — kunde umulig være gunstig for en Apothekers fredelige Virksomhed.

Den 14. Maj 1664 fik kgl. Rejseapotheker *Bendix* (ell. Benedicht) *Campen* Bevilling paa „at anrette et privilegeret Apothek udi vor Fæstning og Stabelstad Fredericia.“ Det paa-lagdes ham at sørge for at have „Medicamenta, composita og simplicia, samt Aquavitæ og andre destillerede Vande, item Confect og Speceri med alt, hvad der hører til et godt Apo-thek,“ i gode, friske og forsvarlige Varer. Medens han fik Eneret paa Salget af Medicinalvarer, maatte andre Handlende konkurrere med ham i Salget af Kjøkkenspeceri, Brændevin og anden Slags Drik, der ej særdeles vedkom Apotheket. For alle Byens Bestillinger maatte han være forskaanet.¹⁾ Bemeldte Campen, der tidligere (S. 90) er omtalt, gjorde sig bemærket ved samme Aar, han var kommen til Fredericia, at tilegne Kong Frederik III et af ham udarbejdet Manuskript, der endnu bevares i det kgl. Bibliothek, og hvis Indhold fremgaar af Titlen: „Tractatus, was von lapide philosophorum admirabili zu halten, und wie derselbe mit der heiligen Biblischen Schrift, als dem wahren Eckstein Christo Jesu, so wohl auch dem grossen Welt-Buch der Natur concordire, entgegen gesetzt allen denen, so denselben ex rebus seu materiis vulgaribus und nicht antimonio magico seu chao universali zu erlangen sich unternehmen wollen.“

Bendix Campen, der saaledes synes at have hørt til de lærde Apothekere, afløstes efter faa Aars Forløb af *Jørgen Beyer*, hvis Privilegium er af 28de August 1667, og som virkede i Fredericia til 1693.²⁾ Om hans tidligere Forsøg paa at etablere et Apothek i Horsens skal tales nedenfor.

Det er os ikke bekjendt, naar Apotheket i *Horsens* først er oprettet. Rimeligvis er det fra Slutningen af Christian IV.s Tid. Men 1666 omtales det som „næsten øde,“ da „den forrige

¹⁾ Jydske Registre. ²⁾ Skandin. Literatur-Selsk. Skr. 1811, S. 197.

³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 274.

Apothekers Kvinde“ afhændede det til Jørgen Beyer, der under 8. September s. A. fik et kongl. Privilegium, som han dog neppe har benyttet,¹⁾ da han snart efter blev Apotheker i Fredericia (s. ovf.). Derimod findes antegnet i en Borgerskabs-Bog fra Horsens, at *Michel Brether* Apotheker, født i Chursachsen, 1667 tog Borgerskab der i Byen. Det er ikke bekjendt, hvorlænge han har været her, men 1677 omtales *Ernst Stammer* som Apotheker i Horsens og Ejer af en Gaard paa Søndergade, som det synes netop paa det Sted, hvor Apotheket endnu findes.²⁾

Fra Jylland vende vi os til Sjælland, hvor der udenfor Kjøbenhavn i det 16de Aarhundrede kun i Helsingør fandtes noget Apothek. Besidderen af dette var ved Periodens Begyndelse den tidligere nævnte *Peiter Pester*; men det er ikke bekjendt, hvorlænge han er bleven i Bestillingen. Senere var *Johannes Paludan* en Tid Apotheker i Helsingør, men flyttede 1623 til Viborg. En af hans Efterfølgere var *Sylvester Hogenwalt*, der solgte Apotheket til *Henrik Roth* (eller *Rothe*), som 1670 nævnes blandt Hofapotheker *Christoffer Heerforts* „for nemme Børn og Svogre“ (se foran S. 93). Den kgl. Bevilling for *Henrik Roth* til at drive Apothek, „eftersom *Sylvester Hogenwalt*, forrige Apotheker i Helsingør, samme Apothek til ham afstanden haver,“ er dat. 27. Juli 1663. Det paalægges ham heri at „lade sig flittig og ufortrædelig finde med hvis til Patienter skal componeres og forfærdiges, og det udi Doctoris Medicinæ udi Helsingør hans Nærværelse præparere.“ Han fik Eneret til Handel med Medicinalvarer; Urtekram og Vin maatte han sælge, „dog andre Vintappere og Kjøbmænd hermed ikke være forment deres Næring hermed at søge.“³⁾

Apotheket i *Roskilde*, der oprettedes midt i det 17de Aarhundrede, var oprindeligt en Filial af et større Apothek i Kjøbenhavn. Den 22de Juli 1650 udstedtes nemlig kgl. Bevilling for den bekjendte kjøbenhavnske Apotheker *Esaias Fleischer* paa,

¹⁾ Privilegiet er ikke indført i Jydske Registre, men findes kun i en Concept i Rigsarchivet, der har Paategning om at være kasseret. Hos *Fabricius*, Horsens Kjøbstads Hist. og Beskr., S. 296—7, hvor Indholdet af Bevillingen for *J. Beyer* refereres, henføres den urigtig til 1669. ²⁾ *Fabricius*: anf. Skr. S. 297. ³⁾ Sjællandske Registre.

at han „paa egen Bekostning“ maatte anlægge et Apothek i Roskilde. Som Bestyrer deraf skulde han holde „en god og forfaren Provisor“. Forøvrigt vare Betingelserne de sædvanlige: Fleischer skulde have Eneret til Handel med Medicinalvarer. Allehaande Speceri samt Vin maatte han ogsaa sælge, „dog andre Urtekræmmere og Vinhandlere deres Næring dermed uforment.“ Han fritoges for kongelig og Bys Tyng.¹⁾

Fleischers første Provisor — hans Fornavn var Baltazar — kom i en slem Forlegenhed. Da der nemlig 1651 rejstes Anklage mod Dr. Henrik Preussmann, Læge i Roskilde, for ved urigtig Behandling at have voldt Borgmester Christen Steensens Barns Død, skjød han Skylden paa Apothekersvenden, „Præpositus pharmacopolii,“ der formentlig havde misforstaaet Recepten. Efter at Ulykken var sket, sendte Provisoren en skriftlig Forklaring til Esaias Fleischer; men forøvrigt unddrog han sig ved Flugt den frygtede Straf. Af Referater, der gives af Samtaler mellem Lægen og Apothekersvenden, ses, at begge vare Tydskere.²⁾ Senere blev *Johannes Berthesius* Apotheker i Roskilde. Privilegiet for ham er af 11te Maj 1658. I sin Hustru, Catharina Wüst, der døde 1668, synes han at have haft en dygtig Medhjælper; i alt Fald betegnes hun paa hendes Ligsten i Domkirken som „pudicissimæ conjugis et dispensatricis non minus providæ quam sedulæ exemplum.“³⁾ Manden overlevede hende.

I Sorø var der i det forrige Kloster 1586 af Fred. II oprettet en Skole for 30 adelige og 30 uadelige Disciple. Som Forstander for denne Skole med tilhørende Gods ansattes 1602 den bekendte Professor i Medicinen, Dr. *Anders Christensen*, der da tillige fungerede som Læge ved Skolen. For at afhjælpe Savnet af Medicinalvarer erhvervede han følgende kgl. Tilladelse til at oprette et Apothek i Sorø:

„Christian IV. V. s. G. t. Vider, eftersom I underdanigst giver tilkjende, tidt og ofte adskillige Sygdomme Ungdommen der udi vor kgl. Skole udi Soer at paakomme, hvilke og vare

¹⁾ Sjællandske Registre. I Archiv f. Pharm. XX, S. 265, henføres Bevillingen urigtig til 1680, da Fleischer forlængst var død. ²⁾ Bartholin: Cista medica, p. 524—56. ³⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 264. Löffler: Gravstene i Roskilde, S. 59.

des længere og blive des farligere, at man ikke haver Medicin til Rede, hvorved de kan hjælpes og cures, underdanigst begjærendes, vi eder naadigst vilde bevilge paa eders egen Omkostning at anrette et Apothek, og en Apothekersvend til dets Behov at maatte antage: Thi ere vi naadigst tilfreds, at samme Apothek paa eders egen Bekostning maa anrettes, og en Apothekersvend til dets Behov maa antages. Kjøbenhavn den 20. Marts 1606.¹⁾

Da Dr. Anders Christensen allerede døde i November 1606, er det tvivlsomt, om Apotheket er kommet i Stand. Nogen Efterretning derom er i ethvert Tilfælde ikke bevaret.

Ved Fundats af 30te November 1623 oprettede Christian IV Sorø Academi, og som Professor medicinæ ved samme ansattes 1625 Botanikeren Dr. *Joachim Burser*. Han havde et aarligt Tillæg af 100 Rdl. for at holde Apothek, hvilken Sum vedblivende skal være udbetalt Apothekeren i Sorø ligetil 1785.²⁾

Det er os ikke bekjendt, hvorledes det er gaaet med Apotheket i de nærmeste Aar efter Dr. J. Bursers Død (1639), men den 25. August 1645 fik Esaias Burser, der vistnok var en Søn af ham, kgl. Privilegium som Apotheker ved Sorø Academi samt Eneret til at sælge Speceri og Krydderi i Sorø. Han forpligtedes til at føre gode Varer og holde en dygtig Apothekersvend. Rhinsk og spansk Vin maatte han handle med samt Mjød og Brændevin. 5 Ahmer Rhinskvin og i „Stykke“ Spanskvin tillodes det ham aarlig at indføre sisebrit. Hans daværende Hustru, maatte, om hun overlevede ham, beholde Apotheket paa de samme Vilkaar, „eller det oplade til hvem hun lyster.“ Dette af Chr. IV udstedte Privilegium modtog under 12. Decbr. 1652 og atter under 27de Juli 1663 Stadfæstelse af Frederik III.³⁾ Ikke længe efter den sidste Stadfæstelse er Esaias Burser vistnok død, hvorpaa hans Enke, Anna Schielderup, overtog Apotheket, men afstod det nogle Aar efter til Sønnen *Johannes Burser*, hvis Privilegium er dat. Kjøbenhavn den 14de Februar 1668.⁴⁾ Da Academiet imidlertid omtrent samtidig nedlagdes, var der neppe noget for en Apotheker at fortjene i Sorø, hvor-

¹⁾ Archiv f. Pharm. XXII, S. 54. ²⁾ Dansk biogr. Lex. III, S. 262. Bibliothek f. Læger 4. R. XIV, S. 184. ³⁾ Sjællandske Registre. ⁴⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 264.

for Joh. Burser flyttede til *Slagelse*, hvor han oprettede et Apothek med Privilegium af 30. April 1673.¹⁾

Den første os bekendte Apotheker i *Kjøge* var *Jørgen Berendsen*, der under 30te August 1646 fik kgl. Bevilling „at maa oprette et Apothek i Kjøge og at være fri for al borgerlig Skat og Tynge.“ Han fortsatte Virksomheden i en lang Aarrække indtil sin Død 1682.²⁾

I *Næstved* forekommer 1649 en Apotheker ved Navn *Christoffer Muht*, der dog neppe har haft noget Privilegium, og som senere synes at have opgivet Forretningen og at være flyttet til *Kjøbenhavn*, hvor han ernærede sig som Kvaksalver, til stor Harme for Lægen Dr. Christian Fabricius, hvis Patienter han tog fra ham, hvorfor det 1654 kom til en skarp Strid imellem dem, der nær havde ført til Haandgribeligheder.³⁾ Først i Christian V.s Tids fik *Næstved* et privilegeret Apothek.

I de danske Provindsbyer hinsides Sundet fandtes der i denne Periode Apotheker i *Lund* og *Malmö*. Den 24. Novbr. 1635 fik *Baltazar Stobæus* saaledes kgl. Bevilling paa at oprette et Apothek i *Lund* og nyde de Friheder, „som hans Formænd, Apothekere sammesteds, for hannem nydt og haft have.“⁴⁾ 1644 flyttede han sit *Officin* til *Malmö*, hvor der allerede siden *Frederik II.s* Tid havde været Apothek.⁵⁾

Resultatet af denne Undersøgelse er altsaa, at Apothekernes Tal er blevet fordoblet i Tidsrummet 1588—1670. Rimeligvis er det ambulante Medicinsalg i samme Grad aftaget. Endnu fra Aaret 1649 have vi dog et af Kong *Frederik III* udstedt aabent Brev, hvorved „der kunstreiche, unser lieber besonder *Martin Petzold*, *Oculist*, *Stein- und Bruchschneider*, auch *Medicus und Wundarzt*,“ bemyndiges til med sine tre i *Kunsten* oplærte Sønner at drage rundt i Landet „mit bei sich habenden Wagen, Pferden, Gesinde, Mobilien und Sachen“ og øve sin Kunst paa alle, der trængte til hans Hjælp, og samtidig „*Medicamenten feil haben*, den *Patienten adhibiren und verkaufen*.“⁶⁾

¹⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 265—6.   ²⁾ Sjællandske Registre. A. Petersen: *Kjøge Bys Hist.*, S. 261.   ³⁾ Danske Magazin 5. R. II, S. 148, 230—2.
⁴⁾ Skaanske Registre.   ⁵⁾ Ingerslev: *Danmarks Læger og Lægevæsen I*, S. 444.
⁶⁾ Archiv f. Pharm. XXI, S. 202—4.

Oversigt over Apothekervæsenet i Christian IV's og Frederik III's Tid, særlig Lovgivningen.

Undersøger man Apothekerprivilegierne nærmere, saa viser det sig, at de ere af noget forskjellig Art: nogle bleve givne som mere personlige, andre som absolut reelle; men selv de Privilegier, der vare rent personlige fra Begyndelsen af, fik vedkommendes Enke eller Arvinger næsten altid Lov til at beholde. Om egentlige *Salg* af Apotheker og Privilegier er der forholdsvis sjældent Tale. Den langt overvejende Overdragelsesmaade var ved Arv, idet Enken, Sønnen eller Svigersønnen overtog den ledige Forretning og saa paa Ansøgning fik Privilegium. I mange Tilfælde giftede Provisoren sig med Apothekeren og fik med hende Privilegiet. Hverken ved den ene eller den anden Overtagelsesmaade have der Exempler paa, at det er nægtet den, der ønskede det, at overtage Apotheket, naar han da ellers besad de fornødne Kvalificationer. — Spørgsmaalet, om Apothekerprivilegierne fra Begyndelsen af ere skjænkede Vedkommende med Ejendomsret, maa derfor nærmest besvares bekræftende. I flere Tilfælde er det direkte nævnet og fremhævet i Privilegiet, i andre Tilfælde, hvor det ikke direkte er nævnet, viser det sig, at vedkommende Apotheker i enhver Henseende handlede med sit Privilegium, som om det var givet ham til Ejendom. Direkte Tilladelse til at sælge Privilegiet findes vel omtalt i nogle af Privilegierne, men dog sjældnere. Ved Apothekerens Død fortsatte hans Enke som oftest Driften; kun i et enkelt Tilfælde udtales det, at Kongen nærrede Betænkeligheder herved; men ogsaa denne Enke, Folmer Thomesens

i Aarhus, fik dog Lov at drive Apotheket ved Hjælp af Provisor.

Hvad Apothekernes sociale Stilling angaar, da var den vistnok i det hele ret god; nogle af dem blev rige Mænd; men paa den anden Side er det klart, at paa en Tid, hvor der var saa faa og spredte Læger i Landet, kunde Medicinforbruget ikke være stort, hvorfor man søgte at lette Apothekerne, saa vidt muligt, for alle borgerlige Byrder og Besværinger, og undertiden støttede dem ved direkte Lønninger og Ydelser. — At selve Apothekergjæringen, i ethvert Fald i Provindserne, ikke har optaget dem alle lige stærkt, ses ikke blot deraf, at de undertiden beklædte Øvrighedsposter som Borgmestere og Raadmænd i Byerne, men ogsaa af de mange Bierhverv, de jævnlig drev, som Læger, Kjøbmænd, Landmænd, Studehandlere o. s. v., ikke at tale om, at Vinhandlen spillede en vigtig Rolle i Apothekernes Erhvervsliv. Tiltrods for, at den Tids Apothekere saaledes vare ret alsidige og gav sig af med forskjellig Handel, vaagede de dog meget strængt over, at ingen andre Handlende gik ind i deres særlige Næring, og dette medførte, som den Dag i Dag, stadig Stridigheder mellem dem og andre Kjøbmænd.

Lovgivning paa Apothekervæsenets Omraade existerede egentlig ikke før Christian IV's Tid, udover hvad der var givet gennem selve Privilegierne, og hvad der i de københavnske Bartskjæreres tidligere omtalte Statutter af 21. August 1577 var bestemt med Hensyn til Kvaksalveres og Landfareres Salg af Medicamenter. Under Chr. IV kom alt, hvad Apothekervæsenet angaar, paa en fastere Fod. Bestemmelsen om Landfareres og Kvaksalveres Medicamenthandel kom ikke til at gjælde København alene, men udstræktes videre. I det helsingørske Bartskjæreraugs Skraa af 8. Aug. 1603, der under 15. Aug. 1605 fik kgl. Stadfæstelse, hedder det saaledes i § 18:

„Skal ingen herefter udstaa og udfly deres Varer i Helsingør, førend deres Theriak, Pulver, Olie og hvis de have at sælge, som Medicin og Lægekunst er anrørendes, bliver beset og proberet af Oldermænd og Embedsbrødre, og dersom deres Varer findes gode og uforskedede, skulle de af Borgmester og

Raad og Fogden efter gammel Sædvane og Vis bedes Forlovedermed at udstaa; medens dersom nogen Falskhed hos samme Vare findes, da skal dennem forbydes den at fly eller sælge nogen Mand. Hvo derimod gjør, skal bøde for hver Gang 6 Daler¹⁾).

Lignende Bestemmelser blev vistnok ogsaa truffene i andre Byer, hvor der var Bartskjærerlaug, og hvor man ligesaa vel som i Helsingør kjendte „den store Falskhed og Bedrag, som er hos de Kvaksalvere og Landfarer, her udi Riget omstripper“.

Den 12. Oktbr. 1617 udstædte Chr. IV en Forordning, hvorved der blev sat meget strænge Straffe for dem, som befattede sig med hemmelige Troldomskunster, „som ere Signen, Manen, Maalen, Characteres eller Malen (o: Tegn, Mærker), vise igjen, visse Dages udi Ugen Udvælgelse“ etc. Og den 10. Jan. 1619 udkom Forordningen „om Medici, Apothekere og Chirurgi, fornemmelig om Medicorum Salarium og Kvaksalvernes Straffebøder“, saa lydende:

„Vi Christian IV osv. gjøre alle vitterligt, at saasom en stor Uorden daglig bemærkes i Forholdet mellem Læger, Bartskjærere, Kvaksalvere og Apothekere, har saadant givet os Anledning til ved følgende vor allernaadigste Forordning at forebygge samme med Guds Bistand. Eftersom vi altsaa have bragt i Erfaring, hvorlunde Apothekere i vor Stad Kjøbenhavn, skjønt benaadede med vort Privilegium, dog alt for ofte utilstrækkeligen forsyne deres Apotheker med de Ting, som burde have til de syges Tarv, samt at deres Lægemedler ere saa forældede, at de kun lidet kunne gavne de syge, og de desuden vurdere og taxere deres Varer over al Billighed, saa ville vi herved strængeligen have vort Universitets medicinske Facultet og øvrige approberede Medici, som udøve medicinsk Praxis, paalagt og indskærpet, at de tvende Gange om Aaret, nemlig ved Paaske og Mikkelsdag²⁾, uopholdeligen visiterere og efterse alle denne Stads Apotheker, strax bortskaffe det uduelige og drage

¹⁾ Aarsberetning fra Geheimearchivet III, Till. S. 82. ²⁾ I den latinske Oversættelse af Forordningen i Cista medica staar Pintse istedenfor Mikkelsdag, som Apothekertexten fra 1619 har.

Omsorg for, at Apothekerne forsyne sig med gode, forsvarlige Varer og Lægemidler, og forsyne sig med saa mange Slags, som nødvendig behøves i et velindrettet Apothek, samt at de for samme fastsætte en bestemt Pris eller Taxt, som udi dette Rige skal trykkes og udsælges¹⁾, hvilken Apothekerne skulle tilholdes at følge, og efter samme Forskrift deres Varer falholde og distribuere, dog saaledes, at i samme Taxt beregnes deres Risiko og Omkostninger ved at lade deres Varer fra fremmede Steder udi dette Rige hidbringe. Desuden, for at forebygge andre Misbrug, ville og befale vi allernaadigst, at hvilke som helst Composita her udi Apothekerne tilberedes, i Fremtiden skulle tilberedes i Overværelse af en eller to praktiserende Læger, som skulle drage Omsorg for, at passende og gode Midler (Species) anvendes i vedkommende Composition. Fremdeles skulle Apothekerne have i deres egen Forvaring alle Gifte og lignende farlige Lægemidler, ej tillade nogen at komme til samme, ej heller sælge samme til ubekjendte, med mindre det ved en bosiddende, paalidelig Mand i Forvejen bliver anmeldt, i hvad Hensigt samme maatte kjøbes. Dernæst i Henseende til destillerede Vande skulle de saavidt muligt destillere disse i Glaskar. Endelig skulle de være de approberede Læger lydige, og ikke tilberede nogen Formel eller Recept, som ej er skreven eller attesteret af en approberet Læge, og derfor skulle de gemme alle saadanne Recepter, at enhver kan gjøre Regnskab for sit Forhold, ifald nogen Fejltagelse skulde opdages. Og eftersom vi allernaadigst have bragt i Erfaring, at forskjellige Kvaksalvere (Empirici) vove at forordne de syge indvortes Lægemidler, saa ville vi for Fremtiden allernaadigst have saadant forbudt, dog saaledes, at de kunne forordne Saardrikke for et Fald, Stød eller Saar. Dog skal saavel i dette som i andre farlige Tilfælde en Læge raadspørges, med mindre Bartskjærereren (Chirurgus) selv vil lide Skam og Skade, for hvad der maatte indtræffe. Derfor skal det alene tillades promoverede

¹⁾ Heri ligger formodentlig en Antydning om, at Taxten ikke blot skulde gjælde Apothekerne i Kjøbenhavn. Jvfr. Bemærkninger om den 1625 anordnede Apothekvisitats i Odense, foran S. 94—5.

og approberede Læger at anvende og forordne indvortes Lægemidler. Alle andre, det være sig Barberer, Apothekere, Chymister, Oculister, Brokskjærere, Landfarere (circumforanci), skulle aldeles afholde sig derfra, og enhver af dem røgte sin egen Kunst og øve sig i samme. Og hvo som helst, der ejer et eget Arcanum eller Recept, som han ikke vil gjøre bekjendt for alle, kan ogsaa overlevere den til et Apothek, for at udsælges til en bestemt Pris, og skal da Apothekeren tilholdes under Ed ikke at røbe denne Recept eller dens Sammensætning, eller componere samme uden Ejerens Tilladelse. Eftersom vi ligeledes have bragt i Erfaring, at Læger undertiden nægte fattige og trængende deres Hjælp, samt at mange syge frygte for at kalde Læger til sig, fordi de ej ere istand til at tilfredsstille dem, saa paalægge vi og befale Lægerne allernaadigst, at de (Pest og Blodgangs Tid undtagen) skulle være forbundne til at besøge de syge, første Gang mod Betaling af $\frac{1}{2}$ Rigsdaler, siden for hvert Besøg uden Forordning af Lægemeddel $\frac{1}{4}$ Rdl., og naar de gjøre Besøg og tillige foreskrive et Lægemeddel, $1\frac{1}{2}$ Rigsort; naar de ej besøge, men blot skrive en Recept, $\frac{1}{8}$ Rdl. De Medici, som besøge syge uden for Staden, skulle for hver Mils Vej have i Betaling $\frac{3}{4}$ Rdl., og desuden skal der sørges for Vogn til dem, og for hver Dag, de opholde sig hos den syge, 2 Rdl. Da de, naar Pest eller smitsom Syge graserer, ikke ere forpligtede til at besøge syge, med mindre de kunne overtales dertil, skulle de foreskrive og bestemme en Kur og saadanne Lægemedler, som ere gavnlige i den Slags Sygdom og kan anvendes med Fordel af den syge. Mod fattige, der ikke kunne betale det, som er forordnet, skulle de opføre sig, som deres Pligt og Ed kræver. Altsaa byde og befale vi bemeldte Læger, saavel som Bartskjærere, Apothekere og øvrige fornævnte i vor Stad Kjøbenhavn, at de skulle rette sig her efter, og hvo, som befindes Overtræder, skal hver Gang bøde 100 Rdl., og Apothekere, Bartskjærere og andre deslige Folk skulle desuden miste det dem forundte Privilegium til at aabne deres Officin, indtil de siden paany maatte erholde vor allernaadigste Tilladelse. Fremdeles skulle de, ligesom Lægerne, undgjælde for den Skade, der maatte være forvoldt ved saa-

dan Forseelse. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 10. Jan. 1619¹⁾.

Det var i denne Forordning bestemt, at der skulde udgives en trykt Apothekertaxt; denne udkom da ogsaa samme Aar under Tittel:

„Apotheker Taxt: Huorledis Medicamenta, simplicia oc composita, som hos begge Privilegerede Apothekere her i Kiøbenhaffn tilkiøbs findis, effter denne Tids og Steds leilighed selges etc. Efter Kongelig Majest. Naadigste Befaling aff Medicis sammesteds forfattet. Samt nogle Medicinalordnings Articler, aff Kongelige Majestæts derom vdgangne Breffve aff samme Medicis vddragne. Prentet i Kiøbenhaffn aff Salomone Sartorio, B. Ao. M. D. C. XIX.“

Taxten begynder med et Uddrag i 6 Artikler af ovenanførte Forordning af 10. Jan. 1619, hvortil er føjet en 7de Artikel, der tildels er et Uddrag af Apothekerprivilegierne.

Disse Artikler ere saa lydende:

- I. Ingen skal herefter tilstedes de syge noget at indgive eller Medicin indvortes at adhibere, uden dem alene, som ere promoti og approbati Medici. De andre, være sig Apothekere, Bartskjærere, Chymister, Oculister, Brokskjærere, Kvaksalvere og adskillige Empirici, skulle sig derfra entholde, uden hvis Vunddrik for Fald, Stikken og Huggen kan indgives; dog skal da, saavel som i andre udvortes farlige Skader, Medicus consuleres.
- II. Apothekerne skulle være Medicis approbatis lydige, og ikke gjøre eller gjøre lade nogen Recept, uden Medicus approbatus den haver skrevet eller samtykket, og derfor alle saadanne Recepter forvare, paa det enhver til sin Gjærning, om Forseelse findes, kan svare.
- III. Universitets Facultas Medica og de andre her practiserende approbati Medici skulle om Paaske og Mikkelsdag samt-

¹⁾ Bartholins Cista medica S. 641—7 indeholder en latinsk Oversættelse af den oprindelige danske Text, der forgjæves er efterspurgt i Rigsarchivet. Den danske Oversættelse af ovennævnte latinske, som Herholdt har givet i Skand. Lit. Selsk. Skr. 1811, S. 169 fl., er her benyttet, dog med nogle Ændringer.

ligen Apothekerne her i Kjøbenhavn visitere og bese, det, som udygtig er, strax afskaffe, og anordne, at Apothekerne med saa mange Slags gode dygtige Varer sig forsyner, som paa et velbestilt Apothek kan kræves, og derhos en vis Taxt anordne, som skal trykkes her i Riget og falholdes, hvilken Apothekerne have at følge: Item i grasserende Pest og Blodsot en vis curam og remedia forordne paa Apothekerne, som dertil tjenlige ere.

- IV. Paa Apothekerne skulle de fornemste composita dispenseres i en eller to af de practiserende Medicorums Nærværelse, at bekvemme Species der til maa bruges.
- V. Apothekerne skulle selv have i deres egen Gjemme alle Venena og farlige Medicamenta, og ingen tilstede at gaa der over, ej nogen ubekjendt dem sælge, med mindre de forskaffer Besked af en, som er vederhæftig og bosat, hvortil det skal bruges.
- VI. Og hvis destillerede Vande belanger, dennem skulle de, saa vidt muligt, udi glasserede Kar destillere.
- VII. Ingen Materialister og Krudkræmmere, men alene begge privilegerede Apothekere, Mathias Kalckhofen og Hans Sten, maa præparere og falholde Medicamenta, composita, opiata, purgantia og andre saadanne, desligeste de Syruer, Conservas, Condita, Olea, Ungventa et Emplastra, som eneste præpareres og henhører in usum medicum. Dog de Slags Syruer, Conservas et Condita af Ribs, Kirsebær, Pomerants og andet saadant, som til daglig Spisning og anden gemen Brug henhør, maa Materialisterne, Krudkræmmere, Destillatores og andre destillere og gjøre. Desligeste maa Bartskjærere og gjøre hvis Plastre og Ungventa, de til deres Haandværk kunde behøve. Desimellem have Apothekerne Magt til at holde Vinkjælder, sælge Banket og andet, hvad Materialister have at sælge, efter som deres Benaadningsbrev lyder derom videre.

Efter nogle korte Bemærkninger, om hvorledes Taxten skal forstaas og benyttes, følger denne selv, 62 Kvartsider stor,

hvori Medicamenterne, i et Antal af 1585, ere anførte i alfabetisk Orden, efter deres latinske Navne, hvortil for en stor Del de danske Navne ere føjede¹⁾).

Til Slutning følger en Bemærkning „om Foræringer til praktiserende approbatis Medicis“, ganske i Overensstemmelse med Forordningen af 10. Jan. 1619, med det Tillæg: „Dog hvis Godtfolk Medici Flid og Villighed ydermere med betænke ville, er deres gode Villie og Discretion frit hjemstillet og uforment“.

Ved Udarbejdelsen af denne Taxt maa Professorerne Thomas Fincke og Caspar Bartholin, som udgjorde det medicinske Facultet, have været virksomme, ligesom Matthis Jacobsen, der var Kongens Livlæge og vistnok, lige saa vel som Dr. Oluf Worm, der paa den Tid var Professor i Græsk, maatte henregnes til „Medici approbati“ i Kjøbenhavn, af hvilke iøvrigt kun Dankert Lejel og Esben Nielsen med Sikkerhed vides at kunne have deltaget i Arbejdet²⁾).

Som ovenfor er nævnt, var det ved Forordningen bestemt, at Apothekerne i Kjøbenhavn skulde visiteres 2 Gange aarlig; men dette er neppe blevet overholdt ret længe, saa fornøden et saadant Eftersyn end kunde være. Derimod høre vi af og til om Visitats af Provindsapotheker. Den 10. April 1621 fik Dr. Henning Arnisæus og Dr. O. Worm saaledes Ordre til at rejse til Odense og Kolding „Apothekerne sammesteds at besigtige, om der udi findes den Del, der bør at være hos et oprigtigt Apothek, og ville vi, at Apothekerne skulle gjengive eder, hvis I billigen paa samme Rejse fortærendes vorder“³⁾).

Nogle Aar derefter var der atter Anledning til at undersøge Apotheket i Odense ved en indgaaende Visitats⁴⁾). Om den regelmæssige Visitation af Apotheket i Viborg, som 1626 anordnedes, er tidligere (S. 105) talt.

¹⁾ Herholdt har i Skandin. Lit. Selsk. Skr. 1811, S. 175 f., meddelt nærmere Oplysning om de i Taxten nævnte Lægemidler, hvoriblandt der findes en Del meget besynderlige, der vidne om, at man endnu ikke var kommen ud over det middelalderlige Stade. ²⁾ Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen I, S. 411. ³⁾ Mansa, Bidr. til Folkesygdommenes og Sundhedsplejens Hist. i Danmark, S. 350. ⁴⁾ Se foran S. 95 - 6.

Den 27. Febr. 1622 skrev Chr. IV til „menige praktiserende Læger i Kjøbenhavn“: „Da Vi forfare, at vort Paalæg om at visitere Apothekerne i Kjøbenhavn ikke efterkommes, befale Vi eder saadant endelig at efterkomme, saafremt I enhver ikke vil have forbrudt 100 Daler, hver Gang eders Forsømmelse findes, havendes tillige Indseende, at aarlig ny Taxt bliver gjort og trykt, synderlig efterdi Vi forfare, i den forrige Taxt en Del saaledes at være anslaget, at det Halvparten bedre Kjøb i det ringeste kan have til Hamborg og andensteds. Og kan til saadan Taxtsættelse og Apothekers Besigtelse vor Hofmedicus bruges, saafremt han ellers ikke i vor Tjeneste er forhindret¹⁾).

Da Klager over daarlige Varer og høje Priser stadig vedblev, medens Apothekerne fra deres Side ankede over, at der i Taxten ikke var taget Hensyn til den Fluktuation, der fandt Sted i Priserne paa Medicinalvarer, søgte Regjeringen at afhjælpe Ulemperne ved følgende Anordning:

„Vi Christian IV. Gjøre alle vitterligt, at eftersom vi naadigst forfare, adskillig Uorden paa Apothekerne udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn at forløbe, da paa det saadant maa først afskaffes og siden forekommes, ville vi vores Professoribus, Archiatro (naar han tilstede er) og de kjøbenhavnske Læger, de som nu ere eller herefter kommendes vorder, naadigst paalagt og befale have, Apothekerne der sammesteds aarligen tvende Gange at besøge, der forfare, om de med gode og ferske Varer af al Slags saa ere forsynede, som gode velbestilte Apotheker med Rette bør at være, saa og om de sig lader nøje med Betaling efter den Taxt, der enten er gjort, eller [som de] paa de Tider, de Apothekerne besøge, gjørende vorder, hvilken Prisens Forandring under samme Medicorum Haand og Segl, saa ofte fornøden, skal gjøres og til Efterretning udi Universitetets Forvaring indlægges. For det sidste, naar Brøst og Mangel paa noget forbemeldte findes, da skulle de Læger, som Apothekerne besøge, saadant udi vort Cancelli indlægge. Udi lige Maader skulle og Lægerne med Badskjæerne have Indseende, at de sig med Medicin at indgive ikke forgribe, og vores derom, saa

¹⁾ Mansa, anf. Skr. S. 349. Not.

og om Apothekerne, udgangne Forordning holder og efterkommer, eller og derom give tilkjende, saa vidt de erfare kunde, der imod at foretages. Hvor efter forskrevne Læger, Apothekere, saa og deres Efterkommere, sig have at forholde, saafremt de saa vel som deres Efterkommere os ikke derfor ville stande til Rette som de, der vores Befalinger ej efterkommer. Ladendes det ingenlunde. Givet paa vort Slot Frederiksborg den 1ste November 1629¹⁾.

Da Anordningen samtidig meddeltes til de medicinske Professorer, Livlægen og de københavnske Læger med et alvorligt Paalæg til dem om at holde sig den efterrettelige, fik de tillige Befaling om at „forene sig om en Ed, som Apothekerne saa vel som deres Svende, som Medicamenta præparere, kan foreholdes, belangendes blandt andet, intet at bruge uden det, som foreskrives, ej heller andre end gode, dygtige Species, med hvis videre I eragte kunne, som med Rette derudi bør at indføres“²⁾.

Kort efter udstedtes det tidligere (S. 77 f.) anførte Kongebrev af 10. Decb. 1629, hvorved der sikredes københavnske Apothekeres Arvinger Ret til Godtgjørelse af Efterfølgerne for de brugbare Varer, der fandtes i Apotheket.

Det er om disse forskellige i Apothekervæsenet indgribende Bestemmelser, at den kongelige Livlæge Dr. Henning Arnisæus udtaler sig i et Brev, dat. Greve 18. Nov. 1629, til Dr. Thomas Fincke, Decanus i det medicinske Facultet. Heri hedder det bl. a.:

„Impetrarunt nuper ambo Pharmacopæi privilegium regium, quo tota supellex, quæ ad officinam pertinet, ut et copia medicamentorum, quæ præsto esse posset in articulo mortis, allodialibus et hæreditariis bonis, unâ cum annexo jure aperiendæ officinæ, accenseretur, eâ tamen lege, ut Regi jus esset, per Medicos examini subicere, et si dignus visus fuerit, ut is non prius pleno jure uti posset, quam a Rege confirmationem obtinuisset“³⁾.

Disse Originalens Ord ere af J. D. Herholdt i hans „Bidrag

¹⁾ Københavns Dipl. III, S. 92. ²⁾ *Ibd.* V, S. 114—5. ³⁾ Bartholin, *Cista medica*, p. 311.

til Apotherkonstens og Medicinaltaxtens Historie i de danske Stater“ oversatte saaledes: „Begge Apothekerne have nyligen erholdt kongeligt Privilegium: at alle deres Redskaber og alle deres Lægemedler skulle, naar Dødsfald mellem dem indtræffer, gaa i Arv til deres Afkom, tillige med Tilladelsen at aabne Officinerne; dog paa det Vilkaar, at Kongen forbeholder sig at lade den, der skal modtage Apotheket, prøve af Medici, og, naar han er befunden at være duelig, da allernaadigst at stadfæste hans Privilegium, førend han maa gjøre Brug af det“¹⁾.

Herved er nu at mærke, at Arnisæus's Brev, der er dateret 18. Novb., altsaa før det omtalte Kongebrev af 10. Decb. 1629, indeholder mere end Kongebrevet i dets nu foreliggende Form, idet alt, hvad Arnisæus har, fra „unâ cum annexo jure“ („tillige med Tilladelsen til at aabne Officinerne“) mangler i den kongelige Udfærdigelse.

Det noget gaadefulde i dette Forhold kan maaske forklares derved, at Arnisæus hos Kansler Christian Friis (med hvem han stod i nærmere Forbindelse) har set et Udkast til Kongebrevet, som dog senere er blevet ændret. At imidlertid baade Privilegiernes Overgang fra personlige til reelle og en Prøvelse af vordende Apothekere stod paa Dagsordenen, er dog sikkert nok. Men naar vore fortjente Medicinalhistorikere Mansa og Ingerslev udelukkende have holdt sig til Livlægens Beretning, have de dog maaske foregrebet Udviklingen²⁾.

Af de øvrige Dele af Arnisæus's Brev ses for øvrigt, at Kansleren havde sin Opmærksomhed henvendt paa at faa Apothekervæsenet bragt paa en god Fod, noget, der vel kunde behøves, da Hovedstaden netop paa den Tid hærgedes af en farlig Smitsot. For sit eget Vedkommende udtalte Arnisæus, at han ansaa én aarlig Apothekvisitats for tilstrækkelig, og at han vilde tale med Kongen derom. Selv var han villig til at deltage i den, naar han opholdt sig i Kjøbenhavn. En Revision af Apothekertaxten ansaa han for nødvendig, da de Priser, der i Udlandet betaltes for Varerne, varierede og

¹⁾ Skandin. Lit. Selsk. Skr. 1811, S. 184.   ²⁾ Nyt hist. Tidsskrift I, S. 250. Ingerslev, Danm. Læger og Lægevæsen I, S. 422.

jævnlig forhøjedes. Tillige gjør han den rigtige Bemærkning, at Taxten var mangelfuld, eftersom faa kemiske Midler vare anførte i den, skjønt Brugen af saadanne tiltog fra Dag til Dag. Hvad Eden angik, var Esaias Fleischer for sit eget og sin Svends Vedkommende villig til at aflægge den, medens den Pharmaceut, der bestyrede det Stein'ske Apothek under Arvingens Mindreaarighed, havde gjort Indvendinger, som Arnisæus dog mente, der ikke burde tages Hensyn til.

Det lader ikke til, at de kjøbenhavnske Læger have haft megen Lyst til at fordybe sig i Apothekernes Mysterier, da de den ene Gang efter den anden ved kongelige Befalinger saa at sige maatte drives til at visitere.

Herom vidner følgende Kongebrev til de medicinske Professorer, Hofmedicus og andre „residerende Medici“ i Kjøbenhavn:

„Christian IV. V. s. G. t. Vider, eftersom vi Eder naadigst haver ladet befale, at I Apothekerne her udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn skulle visitere og besøge, og derudi forfare, om de med nøjagtige, gode, friske og fornødelige Varer ere forsynede, saa og med saa dygtige Svende og saaledes forfarne, som det sig bør; og eftersom vi forfare, saadant ikke endnu at være efterkommet, forundre vi os alvorligen, og ville vi, at I derfor her efter, to Gange om Aaret eller én i det ringeste, forskrevne Apotheker her i Kjøbenhavn visiterer og forskrevne Lejlighed med Flid forfarer; og saa fremt nogen af Eder, enten af de ældste eller yngste, forhindrede ere, naar samme Visitats forrettes skal, at I da, som tilstede ere, uden Forsømmelse det forretter, saa og hvis Mangler, som I der udi befinde, strax Apothekerne låder remedere og forbedre, og strax derefter derom forfarer, om det sket er, saa og derforuden Eders skriftlige Forretning derom udi vores Cancelli indlægger. Kjøbenhavn den 11. Sept. 1635¹⁾).

I et Brev af 6. Febr. 1636 omtaler Professor Oluf Worm, at han var optagen af den Visitation af Apothekerne, som ved Kongens ovenstaaende Brev strængeligen var paalagt Lægerne

¹⁾ Kbhvns. Dipl. V, S. 172.

i Kjøbenhavn¹⁾. Ligeledes berører han, at han i Maj 1638 efter kgl. Befaling visiterede Apotheket i Helsingør²⁾. Men i Længden synes dog heller ikke ovennævnte Befaling at have formaaet at overvinde Lægernes Ulyst til at visitere Apothekerne. I alt Fald beretter Thomas Bartholin, at den tidligere Forordning (af 1. Novb. 1629) under 11. Maj 1639 blev fornyet, og at Collegium medicum ligesom forrige Gang (se foran S. 131) samtidig fik Befaling om at udarbejde Formularer, efter hvilke Apothekerne og deres Svende skulde edfæstes, idet Lægerne samtidig alvorlig skulde formane dem til nøje at rette deres Forhold efter Edens Forskrift³⁾.

Da de i Henhold til denne Befaling affattede Edsformularer ere bevarede, skal en dansk Oversættelse af den i *Cista medica* meddelte latinske Text af Apothekereden hidsættes.

„Jeg N. N., der ifølge hans kgl. Majestæts naadigste Vilje er udset til Apotheker i Staden Kjøbenhavn, sværger ved Gud og hans hellige Ord, at ville være flittig, tro og stadig i denne min Bestilling, og lyde hans kgl. Majestæts Forordninger om Apothekere efter alle deres Ord og Artikler, at holde Apotheket saaledes ved Magt, at intet unyttigt, forældet eller forfalsket Medicament bliver anvendt, præpareret eller solgt af mig, ej heller tillade at det sker, og ikke sælge de gode Varer, „vel species ipsas vel labores“, til en højere Pris, end den, som den udstedte Taxt foreskriver, eller som i Fremtiden vil blive fastsat efter de forandrede Tidsforhold. Alle Composita vil jeg trolig tilberede af de rette Bestanddele, og ikke sælge saadanne, som ere opriskede eller opspædte med en eller anden Tilsætning. Og naar en Læge foreskriver noget, og deriblandt findes Species eller composita, som jeg ikke haver, skal det ikke være mig tilladt at tage noget Erstatningsmiddel uden Raadførelse med Lægen, for at han selv kan ordinere, hvad der helst skal bruges i Stedet. Jeg lover ogsaa at holde dygtige,

¹⁾ O. Wormii Epistolæ, p. 480. ²⁾ O. Wormii Epistolæ, p. 489.

³⁾ Bartholin, *Cista medica*, p. 314. At Apothekerne forevrigt allerede tidligere vare edfæstede, ses af det ovf. S. 79 omtalte Privilegium for Apotheker Woldenberg af 1635, hvori der udtrykkelig henvises til den af ham aflagte Ed.

tilstrækkelige og erfarne Svende, og have god Opsigt med dem, at alle Medicamenter tilberedes trolig og redelig og ikke af ukyndige og uvidende Dreng (famulis). Ligeledes, at baade jeg og de, naar Visitationer finde Sted, vil og skal fremvise alle Varer i Apotheket, at det kan skjønnes, om de due noget og bør bevares, eller om de strax skulle kasseres; og i det hele, tilligemed mine Svende og Dreng, udføre alt med den Troskab, der sømmer sig for en hæderlig Mand og tro Apotheker, og som jeg med en god Samvittighed haaber at kunne forsvare det for den almægtige Gud og den høje Øvrighed¹.

Svenden lover i sin Ed at være omhyggelig og flittig i sin Tjeneste, at være sin Mester og Lægerne tro og lydige og ikke tilberede noget farligt eller unyttigt Lægemiddel, eller tilsætte noget, at holde sig Taxten efterrettelig og tilberede Lægemidlerne alene efter Lægens Recept, samt forespørge Lægerne, naar noget manglede, aabent fremvise alt ved Visitationerne, og i alle Maader opføre sig, som det sømmer sig for en ærlig og tro Apothekersvend.

Disse Formularer bleve af Fakultetets Decanus, Dr. Thomas Fincke, tilstillede Hofmedicus, Dr. Jac. Fabricius, der i et Brev, dat. af det kgl. Slot 8. Nov. 1639, gav dem sit fulde Bifald og ganske henstillede til Decanus, naar og hvor Eden skulde aflægges af Apothekerne og deres Svende¹).

Det er allerede berørt, at baade Apothekerne og Publicum — hvorvel af meget forskellige Grunde — ønskede Apothekertaxten revideret. I et Brev af 6. Febr. 1636 omtaler Dr. Oluf Worm, at han og hans Kolleger i Kjøbenhavn vare optagne af Revision af Taxten, „da baade Apothekerne daglig klage over, at de under de nuværende Konjunkturer ikke kunne sælge Varerne saa billig, og de syge over, at de nødes til at betale Lægemidlerne dyrere, end det er foreskrevet²). Ogsaa blandt Lægerne var Ønsket om en Revision levende, som det ses af et Brev af 12. Jan. 1638 fra Dr. Henrik Küster i Nykjøbing p. F. til Worm, hvori han skriver: „Vi længes her højlig efter en ny Udgave af Medicinaltaxten; ved en saadan ville I i høj Grad kunne gavne

¹) Cista medica, Locul. XXVII. ²) O. Wormii Epistolæ, p. 480.

Almenheden, saa at Apothekerne, disse Pengeravne, ikke skulle faa yderligere Lejlighed til at udsuge Befolkningen“ (ne ansa major detur Pharmacopæis, istis pecuniarum accipitibus, deglubere vulgus¹⁾). Hertil svarede Worm: „En Medicinaltaxt i den Skikkelse, som Apothekerne ønske den, er vel færdig; men da vi synes, at de under Henviſning til Tidernes Vanskelighed, den høje Told og den store Risiko²⁾, have været temlig ubillige i Ansættelse af Priserne, saa ere vi endnu i Tvivl, om det ikke er bedre at udsætte Udgivelsen til bedre Tider“³⁾).

Tvivilene maa have faaet Overvægten, da den nye Taxt først udkom 6 Aar senere. Den Formodning er udtalt, at dens endelige Fremkomst er bleven fremskyndet ved den ondartede, smitsomme Epidem, som udbrød i Slutningen af 1644 i Kjøbenhavn, og som gav Anledning til Gjennemsyn af de 1619 publicerede Regler og Forskrifter angaaende pestagtige Sygdommes Behandling, hvorpaa trykte Receptformler med tilføjede Taxtpriser paa de brugelige Pestmidler bleve offentlig bekjendtgjorte og desuden henlagdes paa Apothekerne til Underretning for Pest-Chirurgerne (Bartskjæerner) og for Folket⁴⁾. Saa meget er i alt Fald vist, at en ny Apothekertaxt udkom snart efter. Den bærer følgende Titel:

„Apothecker Taxt, Huorledis Medicamenta, simplicia oc composita, som hoss tre Priviligerede Apoteckere her i Kiøbenhaffn, saa vel som hoss andre Apoteckere herudi Kongerig, tillkiøbs findis, effter denne Tids oc steds leilighed selges, etc. Effter Kong. Majest. Naadigste Befaling aff Medicis sammesteds forfattet. Samt nogle Medicinalordnings Artickle, aff Kongelig Majestæts der om vdgangne Breffue aff samme Medicis vddragne oc nu igien reviderit. Prentet i Kiøbenhaffn aff Georg Lamprecht. Oc hos Jochim Moltken at finde. Anno MDCXLV“.

Taxten indledes med følgende kgl. Brev om Anledningen til dens Udstedelse:

¹⁾ O. Wormii Epistolæ, p. 482. ²⁾ Nemlig ved Indkjøbet og Transporten af Medicinalvarer fra Udlandet. ³⁾ O. Wormii Epistolæ, p. 483. ⁴⁾ Herholdt i Skandin Lit. Selsk. Skr. 1811, S. 189.

Vi Christian IV. G. a. v., at eftersom vi af adskillige vore Undersaatters klagelige Angivende naadigst komme udi Forfaring, hvorledes Apothekerne her i vort Rige Danmark sig understaa, deres Medicamenter og Droguer for ganske ubillig og fast ulidelig Pris at sælge og afhænde, hvorudover de, som ved ringe Middel ere, mesten foraarsages, endog de vel haardt trænge, sig Medicin og Lægedom ganske at entholde, og saaledes ikke bruge de Middel, som Gud den Allershøjeste forordnet haver, enten Sygdomme med at forekomme eller og ved hans naadige Bistand at curere. Da paa det saadan Ulempe med alle maa afskaffes, og Apothekerne saa vel som andre noget vist kan vide, hvorefter de dennem udi Medicamenternes Afhændelse og Kjøb skulle rette og forholde, have vi naadigst for godt anset, en almindelig og billig Taxt paa alle de Medicamenter, som i et velbeskikket Apothek med Rette bør at findis, af os elsk. hæderlig og højlærde Liv-Medico og Facultate medica i Universitetet her i vor Kjøbsted Kjøbenhavn at lade gjøre og forfatte, hvilken vi ville, Apothekerne overalt i vort Rige Danmark uden Modsigelse eller Forvendelse uryggeligen skulle holde og observere. Og eftersom vi noksom kunne befinde, en Part Apothekere mod forskrevne Taxt sig ville forgribe, menende, den gemene Mand sig derpaa ikke at kunne forstaa, om de den holder eller ej, ville vi dennem hermed have advaret, at saafremt saadant befindes, være sig hvor ringe det og være kunde, eller og at de de Medicamenter holder og afhænder, som af Medicis gamle, forfalskede eller udygtige kunde eragtes, skulle de ej alene deres Bestilling straxen have forbrudt, men endog derfor stande til Rette som de, vores naadigste Befaling modvilligen overtræder og foragter. Vi ville og Medicos strengeligen have injungeret, at saafremt de fornemmer Nogen mod samme af Medicis forfattede og her hosføjede Taxt sig at forgribe, de det da giver tilkjende, og med Ingen i nogen Maade ser igjennem Fingre, med mindre de os selv dertil vil svare. Hvorefter enhver, som vedkommer, sig kan have at rette og for Skade at tage Vare. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 4. Maj 1645“.

Her efter følger i Taxten: „Nogle Artikler, uddragne af

kgl. Majest. Brev om Medicis, Apothekere, Bartskeerere, Chymister, Oculister etc.⁴.

Disse 6 Artikler ere næsten enslydende med Artiklerne i Taxten af 1619, kun er der indskudt den Bestemmelse vedrørende Visitatserne, at de skulde udstrækkes til Apothekerne udenfor Hovedstaden, ligesom disse ogsaa skulde rette sig efter Taxten. Den 7de Artikel (se foran S. 128) fattes i Taxten af 1645. Medicamenterne ere i selve Taxten opførte i et Antal af 2082 under et stort Antal Afdelinger med særlige Overskrifter; undertiden forekommer et og samme Middel paa flere Steder, og i det hele bærer Arbejdet ikke Præg af at være affattet med synderlig Nøjagtighed¹). Da Dr. Küster kort efter Værkets Publication gjorde Worm opmærksom paa, at det vrimlede af Fejl, fralagde denne sig al Andel deri, da han — saa underlig det end maa forekomme os — siger, at han ikke havde set det, før det forelaa trykt²). Da det medicinske Facultets Decanus, Dr. Thomas Fincke, nu var en ældgammel Mand, har han vel heller ikke haft videre med Sagen at gjøre, og det maa vistnok derfor antages, at den kgl. Livlæge, Dr. Jacob Fabricius, samt Professor og Stadsphysicus, Dr. Simon Paulli maa dele Æren eller Skammen for Udgivelsen af dette Arbejde³), i hvilket Apothekerne vel ogsaa have haft deres Andel, skjønt de snart viste sig misfornøjede med den ny Taxt, uagtet den var meget fordelagtigere for dem end den gamle⁴).

Skjønt Christian IV's Bestemmelser sigtende til Apotheker- og Lægevæsenets Ordning i og for sig vare klare og tydelige nok, blev de dog langt fra overholdte. Det var forbudt Apothekerne at befatte sig med Lægepraxis, men denne havde dog en uimodstaaelig Tiltrækning for dem, selvfølgelig paa Grund af den dermed forbundne materielle Vinding. Dette ses blandt andet af et Brev fra Th. Bartholin, hvori han ytrer: „Jeg ved

¹) Nærmere Oplysninger om Taxten ere af C. T. Barfoed meddelte i Arch. f. Pharm. XXIII, S. 492 ff. ²) O. Wormii Epistolæ, p. 538—9. ³) Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen I, S. 415—6. ⁴) O. Wormii Epist., p. 541.

ikke, hvorfor overalt Huden kløer saaledes paa Apothekerne, at de ikke kunne holde sig paa deret eget, thi som oftest give de sig af med tomt Praleri, og i Smug øve de Lægevirksomhed¹⁾. Da Befolkningens Misfornøjelse med Apothekernes Forhold overfor Publikum, og over at de ikke holdt sig til Taxten, kom for Regjeringens Øren, udgik der følgende Kongebrev til de medicinske Professorer Oluf Worm og Simon Paulli:

„Frederik III osv. Da vi forfarer, Apothekerne her i Riget en Del slet at være forseet med hvis der fornøden gjøres, Varerne og alt for højt at sættes og sælges, saa og desforuden saa høj Forseelse af en Del deres Betjente at begaas, som billigen bør remederes, da paa det her, ligesom andet Steds, en hvis Ordinants maatte gjøres, og al Uorden saa vidt mulig afskaffes, bede vi Eder og naadigst ville, at I med forderligste Eder her i Kjøbenhavn samler, og der siden paa vor videre naadige Ratification forfatte først en ret Apothekertaxt, paa hvad der i et velbestilt Apothek her i Riget bør at have og behøves kan, og siden ret Ordinants, hvorefter Apothekerne selv og deres Svende og Drengene sig i al Ting skulle have at rette, med hvad mere forskr. Apothekere, Svende og Drengene bør vide og i Agt have, og det saaledes, at det siden til alles Efterretning i Dansk Sprog, saa vidt ske kan, vorder publiceret. Herforuden haver I og en Form af Ed at forfatte for forskr. Apothekere, deres Svende og Drengene, saa og os Eders underdanigste Betænkende at forstændige, hvorledes I formene, Inspectionen og Visitationen over Apothekerne, og hvis bifaldet vorder, her i Byen saa vel som andensteds i Riget aarlig bedst kunde anstilles, saa ville vi os siden videre derpaa naadigst vide at resolve. Dat. 2. Oktober 1651²⁾).

Nogen ny Ed eller ny Taxt udkom dog ikke under Frederik III; derimod blev der udarbejdet en Art Pharmakopoe, den første af sit Slags her i Landet. Den udkom i Aaret 1658 under Titel:

„Dispensatorium Hafniense jussu Superiorum a Medicis

¹⁾ Th. Bartholin, Epist. med., Cent. II, S. 419. ²⁾ Mansa, Bidr. til Folkesygdommenes og Sundhedsplejens Hist., S. 452.

Hafniensibus adornatum, Thomas Bartholinus Dr., in Reg. Acad. Hafn. Med. Professor & Decanus, publici juris fecit*.

Skriftet var, som det fremgaar af Fortalen, udarbejdet af Bartholin i Forening med Kongens og Stadens første Læger, Jacob Janus, Peter Bülche, Simon Paulli, Christian Fabricius, Poul Moth, Jacob Svabe, Henrik Fuiren og Ahasverus Payngk. Det indledes med en Dedication til Frederik III, der i Oversættelse lyder omtrent saaledes¹⁾:

„Naadigste Konge! Dig, vor Velfærds og Lykkes Forsvarer, tilegne og hellige vi, i dybeste Underdanighed og besjælede af det bedste Haab, dette vort Skrift, som indeholder en Samling af de Midler, med hvilke vi efter Evne bekæmpe Sygdom og Død. — Saavidt er det formedelst Aarhundredets Ulykker kommet med os, at det vil være ude med vor Agtelse som med vore Bestræbelser for den offentlige Sundhedssag, hvis ikke Du snart kommer Medicinalvæsenet til Hjælp. Højst ubillige ere Lægernes Kaar; thi Had skjenkes dem istedenfor Belønning, og Snarer lægges allevegne for dem af uindviede. Upaataalt udøver Enhver Lægekunsten, og udsætter derved vort guddommelige Kald for Almuens Foragt. Og vi, som Dag og Nat arbejde for det almene Bedste, ere til Spot og Spe for de usleste Skabninger. Vi indstille derfor denne offentlige Sag til din Kjendelse, retfærdige Dommer. Vort Velfærd er flygtet og vil for evig blive borte, hvis ikke Du, Statens Styre, snarligen kalder det tilbage. Forgjæves ere vore Bestræbelser, og unyttigt vil ogsaa dette vort Arbejde synes, i hvilket vi have opstillet og rettet mange Medicinal-Formler, thi kun faa ere Yndere af gode Forskrifter, og neppe én Kvaksalver kan renses ved tusinde Pund Nyseurt. — Dig, store Konge, anbefale vi derfor underdanigst vor Uskyld og vor Beskyttelse. Du, vort Fædrelands og vor Friheds Vogter, tillade naadigst, at Sandhedens Tjenere, som ubilligen ere foragtede, og den sukkende Hygæa, maa finde et Tilflugtssted hos Dig“ etc.

Efter denne af „Medici“ underskrevne Dedication følger en

¹⁾ Herholdts Oversættelse i Skandin. Lit. Selsk. Skr. 1811, S. 195—6, er benyttet.

Fortale, forfattet af Th. Bartholin, hvori han bl. a. siger: „Vi have beholdt de forældede Midler, Mithridat, Theriak etc., som Almuen paastaar ikke kan forandres uden Fare for Helligbrøde; man maa gjøre den ærværdige Ælde og Menneskenes overtroiske Slægt nogen Indrømmelse“.

Bogen indeholder forøvrigt paa 288 Sider en speciel Beskrivelse af henimod 800 Midler, afdelte i 20 Klasser. Den angiver Midlernes Sammensætning og Vægtforholdet af de enkelte Dele. Nogen ny Apothekertaxt udkom derimod ikke paa denne Tid, saa at Taxten fra 1645 indtil videre vedblev at gjælde.

Den Opløsning i alle Forhold, som den langvarige og ødelæggende Krig med Sverig havde medført, maatte efter Freden (1660) gjøre det nødvendigt for Regjeringen at søge at faa en Ordning af Medicinal- og Apothekerforholdene, ligesom man ved en Forordning af 4. Decbr. 1660 søgte at ordne den Handelsret, som tilkom Urtekræmmerne, og den, hvorpaa Apothekerne maatte gjøre Krav¹⁾. Da Lægernes i Dedicationen til ovennævnte „Dispensatorium“ fremsatte Klager ikke havde kunnet skaffe sig Ørenlyd under Krigslarmen, fremkom de efter Freden med en ny Forestilling til Kongen om de forskjellige Misligheder, som de alt længe havde beklaget, særlig at Apothekerne optraadte som Læger, eller fandt deres Regning ved at forsyne Kvaksalverne med de Medicamenter, som disse anvendte til deres Kure. I den Anledning udfærdigedes følgende Kongebrev til Decanus Medicinæ, Professorer og Doctores:

„Frederik III osv. Eftersom for os er andraget, hvorledes mange Abuser iblandt Empiricos, Apothekere og andre, som sig Medicinæ praxin understaa at antage, skulle passere, saa at baade det medicinske Facultet bliver foragtet, og mange Mennesker ilde betjent, saa ville vi, at I delibererer over, hvorledes desligeste Disordres kunne remederes, og at I ind-

¹⁾ Mansa, Folkesygdomme, S. 445. At Sagen havde været til det medicinske Facultets Betænkning, ses af Bartholins Skrift: *De Medicina Danorum domestica*, p. 180—3, hvor ogsaa Facultetets Betænkning gjengives paa Latin.

sender i Vort Cancelli til naadigst Ratification eders Forretning. Kbhvn. 30. Jan 1661¹⁾).

Ved Meddelelsen af dette Kongebrev har Mansa i sin Tid bemærket: „Uagtet Kongen og det medicinske Facultet saaledes synes at have været enige, henstod Sagen dog, ubegribeligt nok, i længere Tid uafgjort“. Hertil maa bemærkes, at det i alt Fald ikke var Lægernes Skyld, naar der ikke kom nogen snar Afgjørelse. Det kan nemlig neppe være tvivlsomt, at vi i det Afsnit af Thomas Bartholins Skrift „De medicina Danorum domestica“ (Hafn. 1666; Fortalen er dat. Hagedsted 20. Oct. 1665), der har til Titel: „De Pharmacopœa Danica“, have en latinsk Gjengivelse af det Forslag til en Læge- og Apothekervæsen omfattende Forordning, som Facultetet og Lægerne i Kjøbenhavn have indgivet. Paa Dansk vil dette ret interessante Stykke lyde omtrent saaledes:

- I. Ingen maa enten i Byen Kjøbenhavn eller andensteds i Rigerne Danmark og Norge udøve Lægepraxis eller udgive sig for Doctor i Medicinen, før han har fremstillet sig for Decanus og det medicinske Facultet ved Kjøbenhavns Universitet og fremlagt Vidnesbyrd om at være lovlig promoveret, samt paalidelige Beviser for, hvorfra han er kommen, og hvorledes hans Vandel har været andensteds, eller i fornødent Fald her har aflagt [ny Prøver paa sin medicinske Uddannelse. Dog medfører denne Bestemmelse ingen Forpligtelser for dem, som enten af hans kgl. Maj. indkaldes som Livlæger eller Hoflæger, eller som ved Universitetet i Kjøbenhavn ere hædrede med Doctorgraden.
- II. Ingen Indfødt maa for Fremtiden søge Doctorgraden andre Steder end ved Universitetet i Kjøbenhavn, og de, som herefter opnaa Doctorgraden i fremmede Lande, skulle alligevel fremstille sig for det medicinske Facultet og i fornødent Fald, efter nærmere Forskrift fra Decanus, aflægge en Prøve paa deres medicinske Uddannelse, dersom de enten ville forsøge deres Lykke i Fædre-

¹⁾ Mansa, Folkesygdomme, S. 454 (Sjæl. Tegn. XXXV, 72).

landet eller have Adgang til de samme Privilegier som de andre Doctorer.

- III. Og for at ingen skal undskylde sig af økonomiske Grunde, skal der fastsættes en rimelig Betaling, der ikke maa overstige en Sum af 40 à 50 Daler, som skal erlægges ved Doctorpromotionen, der til Bedste for dem, som af Hensyn til Udgifterne enten ikke ville eller ikke kunne erhverve Doktorgraden i Frue Kirke, maa holdes i Collegium superius.
- IV. Alle Læger, som ville anses for lovlig approberede, skulle uden Undtagelse indføres i det medicinske Facultets Matrikel af Decanus med Angivelse af Tid og Sted for Promotionen, og et Vidnesbyrd om denne Indskrivning skal udfærdiges af samme.
- V. Hvis der i Provindser eller i andre Provindsbyer søges en Læge, skal han approberes af det medicinske Facultet.
- VI. Ingen uden Læger, som ere promoverede og autoriserede af det medicinske Facultet, maa til syge udlevere Medicin til indvortes Brug. Alle andre, Apothekere, Bartskjærere, Destillatører, Oculister, Brokskjærere, Markskrigere og Kvaksalvere, af hvilket Navn og Kjøen de nu ere, skulle holde deres Fingre herfra, de Lægedrikke mod Fald, Stik eller Saar undtagne, som ere indrømmede Chirurgerne; dog bør man i disse og andre farlige Tilfælde spørge en approberet Læge til Raads.
- VII. Det medicinske Facultet skal sørge for, at Apothekerne i Kjøbenhavn visiteres mindst et Par Gange om Aaret, og at unyttige Sager sammesteds ufortøvet bortkastes, samt drage Omsorg for, at Apothekerne forsynes med de Varer, som kræves til Byens Behov.
- VIII. Samme Hverv og Myndighed skulle ogsaa de andre approberede Læger i Rigets øvrige Byer have, og hvor der ikke er nogen Læge paa Stedet, skal den nærmestboende Læge føre Tilsyn med Apotheket.
- IX. Samme medicinske Facultet skal af alle nulevende og fremtidige Apothekere kræve en Ed, affattet af Decanus,

- som derpaa skal indskrive deres Navne i Matriklen. Det samme skulle ogsaa andre Læger i de øvrige Byer gjøre, og oversende Eden til Decanus
- X. Decanus og det medicinske Facultet skal tillige med Oldermændene for Bartskjæverne (Chirurgus senior) examinere alle chirurgiske Kandidater, førend de optages i Bartskjæver-Lauget (Societas Chirurgorum) eller faa Lov til at udøve den chirurgiske Kunst, for at det kan prøves, om de have gjort saadanne Fremskridt i Chirurgi og Anatomi, at Udøvelsen af disse Kunster kan tilstedes dem uden Fare.
- XI. Det medicinske Facultet skal ogsaa sørge for, at Byen er forsynet med gode og kyndige Jordemødre; derfor skal enhver Kvinde, som vil udøve Jordemoderkunsten, først indfinde sig hos Decanus, for at han tillige med det medicinske Facultet og Overjordemoderen kan undersøge, om hun er egnet til at paatage sig Hvervet, og hun skal have Vidnesbyrd om Dygtighed af Decanus, før hun aflægger Ed for Byens Øvrighed.
- XII. Hvert Aar skal der af det medicinske Facultet udnævnes to ordinære Visitatorer, som ofte og uden Varsel skulle visitere Apothekerne, og de skulle skiftes til omhyggelig at føre Tilsyn med alt derhen hørende, saa at alt foregaar efter de kgl. Forordninger. Indtræffer der betydelige Fejlgreb, eller opdages der maaske fremmede Recepter, skulle de strax tage dem med sig til Decanus, for at han kan sammenkalde Facultetet og raade Bod derpaa, saaledes at baade Apothekerne og Ophavsmændene til saadanne Fejlgreb kunne blive straffede efter Fortjeneste.
- XIII. Under Pest eller andre smitsomme Sygdomme skulle Lægerne, da de ikke ere forpligtede til at besøge de syge, hvis man ikke kan faa dem dertil for gode Ord og Betaling, foreskrive Kur og Lægemedler, tilligemed en rimelig Betaling for Apothekerne, for at Folk kunne blive hjulpede ogsaa uden Lægens Bistand.

- XIV. Naar Lægen foreskriver kemiske Lægemidler eller stærkere Medicamenter, skal han afholde sig fra kemiske Tegn, men skrive sine Formler med rene Ord, for at Fejltagelse kan undgaas hos Apothekerne, og de syge ikke lide nogen Skade.
- XV. Enhver approberet Læge, hvad enten han bor inden- eller udenbys, skal stedse skriftlig eller mundtlig have Forbindelse med Decanus, saa at der idetmindste 4 Gange om Aaret sker Meddelelse om, hvad nævneværdigt der indtræffer, vedrørende Læge- eller Naturvidenskaben, for at det kan blive indført i Facultetets Forhandlingsprotokol.
- XVI. Lægerne skulle for deres Omhu med Tilsyn og Visitation af Apothekerne have den Løn, at de, naar de selv eller deres Hustruer blive syge, skulle have Medicamenter fra Apothekerne til en billigere Pris. For Lægernes øvrige Kure skulle alle hæderlige syge yde et saadant Honorar, at billige Læger maa blive tilfredse. Men hvis det gaar anderledes til paa nogen af Siderne, bør alle overholde det af Kong Chr. IV, højlovlig Ihukommelse, udstedte Rescript af 10de Januar 1619.
- XVII. Apothekerne skulle rette sig efter alle dette Facultets Medlemmer og approberede Læger samt yde dem al skyldig Hæder; de maa ikke modtage, tilberede eller lade tilberede Recepter, som ikke ere skrevne eller godkjendte af en approberet Læge. De skulle fæste paalidelige Svende og fremstille dem for Facultetet, overfor hvilket de edelig skulle forpligte sig til trofast og omhyggelig at gjøre deres Pligt og overholde alt, hvad der er forordnet om Apothekerne. Men Disciplene maa ikke modtage eller tilberede Recepter, før deres Læreaar ere forløbne.
- XVIII. Alle Recepter, som skulle tilberedes paa Apothekerne, skulle underskrives af en approberet Læge, med Angivelse af Datum og den, for hvem den udstedes. Og hver Læge skal have sin Seddel tilbagesendt, underskreven af den Apotheker eller Medhjælper, som har tilberedt Lægemidlet, og det skal ske, naar en Kur er endt, eller naar

Betalingen erlægges af den syge, for at man paa den Maade kan undgaa forskjellige Fejltagelser. Dog kan man godt lade de syge faa Recepten, hvis de ønske det. Fremdeles skal Lægemidlets Navn skrives paa Æsken eller Blanketten, førend den sendes til den syge, for at der ikke skal begaas nogen Fejl.

XIX. Alle Apothekere i dette Rige skulle rette sig efter det Dispensatorium, som fornylig blev udarbejdet af Lægerne i Forening og offentliggjort Aar 1658, og de skulle udsælge deres Medicamenter for en saadan Pris, som den Taxt, der vedtoges af Lægerne, foreskriver.

XX. Apothekerne skulle forsyne deres Officiner med gode, friske og uforfalskede Medicamenter, og de skulle holde deres Huse aabne Dag og Nat, Helligdage og Hverdage. De maa ikke udsætte Tilberedningen af foreskrevne Lægemidler, men saa hurtig som mulig betjene de syge efter deres Behov, særlig hvis Sygdommen er akut eller pludselig paakommen, eller naar Barselkoner ere i Barnsnød.

XIX. Simplicia skulle de indsamle og opkjøbe paa en belejlig Tid, og opbevare dem i rene, veltillukkede Krukker og Æsker, eller ophænge dem i rene Lærredsposer, for at deres Kraft bedre maa holde sig. Destilleringen skulle de foretage i Glas eller Tinkar.

XXII. Naar Apothekerne tilberede eller sysle med purgerende Medicamenter, Gifte eller lignende, saasom Sublimat, Præcipitat, Kviksølv, Antimon, Arsenik, Vitriol o. s. v., skulle de dertil bruge særskilte Krukker, Vægte, Mortere, Knive, Borde, Sigter o. s. v.

XXIII. Ingen Apotheker, Medhjælper eller Lærling maa til ubekjendte Tjenestepiger eller til mistænkelige Personer sælge Gifte eller Medicamenter, der tjene til at drive Menses, fremkalde Abort eller til at gjøre anden Slags Skade. Derfor skal Apothekeren alene have disse Ting i Forvaring, at han kan aflægge Regnskab derfor, hvis der indtræffer et Uheld.

- XXIV. Naar et Compositum er brugt op, skal man lade Facultetet det vide, for at to Doctorer kunne være tilstede, naar den ny Forsyning tilberedes. Disse Læger skulle ogsaa, til Vidnesbyrd herom, med egen Haand indskrive Aar og Dag for Tilberedelsen paa Æsker eller Krukker og optegne det i Apothekerbogen. Composita, som findes i Apothekerne uden Lægernes Paaskrift, skulle de bortkaste som ubrugelige.
- XXV. Det skal være Apothekerne strengt forbudt at forandre noget i Lægernes Recepter. Men findes der i en Recept, som er udstedt af en Læge, Simplicia eller Composita, som de ikke have, eller noget, de ikke forstaa, eller som de ere i Tvivl om, saa skal det meldes til den Læge, som har forordnet Recepten, for at han selv kan indsætte noget andet eller forklare sin Recept.
- XXVI. Uden en approberet Læges Samtykke maa ingen Kirurg aarelade en syg under farlige Sygdomme. Heller ikke maa Bartskjærere under lignende Sygdomme sætte Blodkopper eller give andre Raad uden Lægens Vilje. Og Jordemødre maa ikke understaa sig at give Barselkoner eller andre Kvinder noget ind, uden at have raadspurgt Læger.
- XXVII. Brokskjærere, Stensnidere og Oculister skulle holde sig fra Brok- eller Stenskjæring samt fra Borttagelse af Stær eller Behandling af andre farligere Øjenlidelser, indtil en approberet Læge ved Medicamenter til indvortes Brug har forberedt den syge, og samme Læge skal dernæst overvære Operationen og lede den øvrige Kur.
- XXVIII. Markskrigere eller Kvaksalvere, eller hvad de ellers kaldes, skal det være aldeles forbudt at sælge deres Varer offentlig eller privat, eller at give syge noget som helst.
- XXIX. Hver den, som befindes at overtræde disse Bestemmelser, skal for hver Gang straffes med en Bøde af 100 Dalere, og desuden skulle Apothekere, Chirurger og andre miste deres Laugsret eller Privilegium, hvis

de ikke senere underdanigst erhverve sig den tilbage af Hs. Majestæt. Andre Markskrigere og Folk af den Kaliber, som give sig af med, hvad der ikke vedkommer dem, skulle straffes med Tabet af alle de Varer, de have, og strax have Tilhold om at forlade Byen og Herredet.

XXX. Alt, hvad der kommer ind ved Indskrivning, Consultationer og Vidnesbyrd eller ved Kvaksalvernes Mulκτη og Varer, skal dels fordeles mellem de Læger i Kjøbenhavn, der ere approberede af Facultetet, dels skal det anvendes til frit Apothek for syge fattige og saarede.

Disse Artikler, der have afgivet det vigtigste Forarbejde for Forordn. af 4. Decb. 1672, ere underskrevne af Thomas Bartholinus, Decanus, Simon Paulli D., Christianus Fabricius D., Paulus Moth D., Christianus Ostenfeld D., Assverus Payngk D., Erasmus Bartholinus D., og Henricus à Møinichen D.

I den nævnte Afhandling (De Pharmacopœa Danica) omtaler Bartholin, at Apothekerne her i Landet i den senere Tid vare tiltagne i Antal; „men“, siger han, „det havde maaske været bedre for alle vedkommende, om det ikke havde været saa; thi de fleste af dem maa slaas med en gylden Elændighed, og deres Officiner yde dem ikke det fornødne til Livets Ophold, hvorfor de maa søge deres Udkomme ved Handel med Urtekram, Vin, Brændevin og Snustobak, eller ved andre Byerhverv eller ved Agerbrug.“

Bartholins Afhandling vidner i det hele om, at han kun havde ringe Tanker om hin Tids Apothekere, baade hvad Kyndighed og hvad Ærlighed angaar, og det samme fremgaar af et Skrift, han 1667 udgav i Frankfurt, „*Declaratio fraudium et errorum apud Pharmacopœos commissorum. Authore Lisetto Benancio, latinitate donata et edita ex Musæo Thomæ Bartholini. Accessit ejusdem argumenti Dialogus Joh. Antonii Lodetti.*“ Skjønt Skriftet nemlig handler om Forhold i Udlandet, antyder Bartholin i sin Dedication til Dr. Simon Paulli, at de samme Misligheder, som man ankede over i Frankrig, i fuldt Maal ogsaa fandtes her hjemme.¹⁾

¹⁾ Herholdt i Skandin. Lit. Selsk. Skr. 1811, S. 198.

Hvad de ovenanførte af Kjøbenhavns Læger udarbejdede 30 Artikler angaar, hvis Hovedformaal, som Bartholin antyder, var at bringe Apothekervæsenet paa en bedre Fod, saa omtaler han i Indledningen til samme, at de endnu ventede paa kongelig Stadfæstelse. Denne kom dog ikke, uvist af hvad Grund, da Indholdet ikke synes at have kunnet vække Autoriteternes Betænkelighed. Mulig har man i enkelte Tilfælde ønsket speciellere Forskrifter og samtidig en Revision eller Omarbejdelse af Apothekertaxten, og saa er det gaaet med denne, som med andre Sager, der skulde underkastes en collegial Behandling, at det er trukket i Langdrag med Afgjørelsen. Maaske har det da været fornyede Klager over Misligheder ved Apothekervæsenet, der have foranlediget Kongen til ved Skrivelse af 23. Decemb. 1668 at paalægge det medicinske Facultet, „paa Grund af adskillige Disordres hos Apothekerne i Riget, at forfatte en ret Apotheker-Orden, som i begge Riger og Fyrstendømmer kan holdes.“ Ved Affattelsen af en Taxt vilde Kongen, at Facultetet skulde tilkalde Christoffer Hærfort, Georgius Fleischer og Johannes Kirchhoff, alle Apothekere i Kjøbenhavn. Taxten skulde udfærdiges i det latinske, danske og tyske Sprog og trykkes paa offentlig Bekostning, at ingen siden med Rette skulde kunne beklage sig over Svig.¹⁾ Der udarbejdedes derpaa to Forslag til en Apothekerordning, og ved et kgl. Brev af 4. Juni 1669 fik Otto Powisch og Peter Bülche Ordre til „at gjennemse og revidere de to Projecter til en Apothekerordning, samt derover give Betænkende.“ Resultatet heraf fremkom dog først i Christian V's Tid, og blev den bekjendte Apotheker-Ordinance af 11. Jan. 1671 og Forordningen af 4de December 1672, samt den nye Taxt, som blev færdig i August 1672²⁾ og udkom sammen med den nysnævnte Forordning.

Ved disse vigtige Lovarbejder bragtes Apothekervæsenet her i Landet, i alt Fald fra Lovgivningens Side, frem til det Stade, hvorpaa det siden i lange Tider blev staaende og tildels

¹⁾ Mansa: Folkesygdomme, S. 454. Herholdt: anf. Skr., S. 199 f.

²⁾ Schous Forordninger. Jvfr. Ingerslev: Danm. Læger og Lægevæsen II, S. 165 ff. Herholdt: anf. Skr., S. 200 ff. Mansa: Folkesygdomme, S. 523 ff.

endnu staar. At den historiske Virkelighed ikke altid svarede til det Ideal, Loven havde fremstillet, er jo kun, hvad der efter Forholdene kunde ventes. Rom blev ikke bygget paa én Dag. Men at Apothekervæsenet i Danmark i Slutningen af det 17de Aarhundrede dog ikke stod lavere end i andre kultiverede Stater, tør vi formentlig slutte deraf, at den bekjendte engelske Gesandt Molesworth, der har bedømt saa mange Forhold her i Landet med stor Strængthed, dog omtaler Apothekervæsenets Indretning med megen Ros.¹⁾

---

¹⁾ Archiv f. Pharmaci XX, S. 556.

Apotheker her i Landet.

	Side
Aalborg	67 112—15
Aarhus	66—7 106—10
Flensborg	27
Fredericia	117—8
Haderslev	58 103—4
Helsingør	70—1 118
Horsens	118—9
Kjøbenhavn	26—7 29 31 36—57 74—94
Kjøge	121
Kolding	66 110—2 129
Lund	121
Malmø	71—2 121
Nakskov	102—3
Nyborg	99—100
Nykjøbing p. F.	100—2
Næstved	121
Odense	58—66 95—9 129
Randers	117
Ribe	115—7
Roskilde	118—9
Slagelse	121
Slesvig	58
Sorø	119—20
Sønderborg	103
Viborg	67—70 104—6

Apolloniker des I. Jahrhunderts

1	100-101
2	102-103
3	104-105
4	106-107
5	108-109
6	110-111
7	112-113
8	114-115
9	116-117
10	118-119
11	120-121
12	122-123
13	124-125
14	126-127
15	128-129
16	130-131
17	132-133
18	134-135
19	136-137
20	138-139
21	140-141
22	142-143
23	144-145
24	146-147
25	148-149
26	150-151
27	152-153
28	154-155
29	156-157
30	158-159
31	160-161
32	162-163
33	164-165
34	166-167
35	168-169
36	170-171
37	172-173
38	174-175
39	176-177
40	178-179
41	180-181
42	182-183
43	184-185
44	186-187
45	188-189
46	190-191
47	192-193
48	194-195
49	196-197
50	198-199
51	200-201
52	202-203
53	204-205
54	206-207
55	208-209
56	210-211
57	212-213
58	214-215
59	216-217
60	218-219
61	220-221
62	222-223
63	224-225
64	226-227
65	228-229
66	230-231
67	232-233
68	234-235
69	236-237
70	238-239
71	240-241
72	242-243
73	244-245
74	246-247
75	248-249
76	250-251
77	252-253
78	254-255
79	256-257
80	258-259
81	260-261
82	262-263
83	264-265
84	266-267
85	268-269
86	270-271
87	272-273
88	274-275
89	276-277
90	278-279
91	280-281
92	282-283
93	284-285
94	286-287
95	288-289
96	290-291
97	292-293
98	294-295
99	296-297
100	298-299
101	300-301
102	302-303
103	304-305
104	306-307
105	308-309
106	310-311
107	312-313
108	314-315
109	316-317
110	318-319
111	320-321
112	322-323
113	324-325
114	326-327
115	328-329
116	330-331
117	332-333
118	334-335
119	336-337
120	338-339
121	340-341
122	342-343
123	344-345
124	346-347
125	348-349
126	350-351
127	352-353
128	354-355
129	356-357
130	358-359
131	360-361
132	362-363
133	364-365
134	366-367
135	368-369
136	370-371
137	372-373
138	374-375
139	376-377
140	378-379
141	380-381
142	382-383
143	384-385
144	386-387
145	388-389
146	390-391
147	392-393
148	394-395
149	396-397
150	398-399
151	400-401
152	402-403
153	404-405
154	406-407
155	408-409
156	410-411
157	412-413
158	414-415
159	416-417
160	418-419
161	420-421
162	422-423
163	424-425
164	426-427
165	428-429
166	430-431
167	432-433
168	434-435
169	436-437
170	438-439
171	440-441
172	442-443
173	444-445
174	446-447
175	448-449
176	450-451
177	452-453
178	454-455
179	456-457
180	458-459
181	460-461
182	462-463
183	464-465
184	466-467
185	468-469
186	470-471
187	472-473
188	474-475
189	476-477
190	478-479
191	480-481
192	482-483
193	484-485
194	486-487
195	488-489
196	490-491
197	492-493
198	494-495
199	496-497
200	498-499
201	500-501
202	502-503
203	504-505
204	506-507
205	508-509
206	510-511
207	512-513
208	514-515
209	516-517
210	518-519
211	520-521
212	522-523
213	524-525
214	526-527
215	528-529
216	530-531
217	532-533
218	534-535
219	536-537
220	538-539
221	540-541
222	542-543
223	544-545
224	546-547
225	548-549
226	550-551
227	552-553
228	554-555
229	556-557
230	558-559
231	560-561
232	562-563
233	564-565
234	566-567
235	568-569
236	570-571
237	572-573
238	574-575
239	576-577
240	578-579
241	580-581
242	582-583
243	584-585
244	586-587
245	588-589
246	590-591
247	592-593
248	594-595
249	596-597
250	598-599
251	600-601
252	602-603
253	604-605
254	606-607
255	608-609
256	610-611
257	612-613
258	614-615
259	616-617
260	618-619
261	620-621
262	622-623
263	624-625
264	626-627
265	628-629
266	630-631
267	632-633
268	634-635
269	636-637
270	638-639
271	640-641
272	642-643
273	644-645
274	646-647
275	648-649
276	650-651
277	652-653
278	654-655
279	656-657
280	658-659
281	660-661
282	662-663
283	664-665
284	666-667
285	668-669
286	670-671
287	672-673
288	674-675
289	676-677
290	678-679
291	680-681
292	682-683
293	684-685
294	686-687
295	688-689
296	690-691
297	692-693
298	694-695
299	696-697
300	698-699
301	700-701
302	702-703
303	704-705
304	706-707
305	708-709
306	710-711
307	712-713
308	714-715
309	716-717
310	718-719
311	720-721
312	722-723
313	724-725
314	726-727
315	728-729
316	730-731
317	732-733
318	734-735
319	736-737
320	738-739
321	740-741
322	742-743
323	744-745
324	746-747
325	748-749
326	750-751
327	752-753
328	754-755
329	756-757
330	758-759
331	760-761
332	762-763
333	764-765
334	766-767
335	768-769
336	770-771
337	772-773
338	774-775
339	776-777
340	778-779
341	780-781
342	782-783
343	784-785
344	786-787
345	788-789
346	790-791
347	792-793
348	794-795
349	796-797
350	798-799
351	800-801
352	802-803
353	804-805
354	806-807
355	808-809
356	810-811
357	812-813
358	814-815
359	816-817
360	818-819
361	820-821
362	822-823
363	824-825
364	826-827
365	828-829
366	830-831
367	832-833
368	834-835
369	836-837
370	838-839
371	840-841
372	842-843
373	844-845
374	846-847
375	848-849
376	850-851
377	852-853
378	854-855
379	856-857
380	858-859
381	860-861
382	862-863
383	864-865
384	866-867
385	868-869
386	870-871
387	872-873
388	874-875
389	876-877
390	878-879
391	880-881
392	882-883
393	884-885
394	886-887
395	888-889
396	890-891
397	892-893
398	894-895
399	896-897
400	898-899
401	900-901
402	902-903
403	904-905
404	906-907
405	908-909
406	910-911
407	912-913
408	914-915
409	916-917
410	918-919
411	920-921
412	922-923
413	924-925
414	926-927
415	928-929
416	930-931
417	932-933
418	934-935
419	936-937
420	938-939
421	940-941
422	942-943
423	944-945
424	946-947
425	948-949
426	950-951
427	952-953
428	954-955
429	956-957
430	958-959
431	960-961
432	962-963
433	964-965
434	966-967
435	968-969
436	970-971
437	972-973
438	974-975
439	976-977
440	978-979
441	980-981
442	982-983
443	984-985
444	986-987
445	988-989
446	990-991
447	992-993
448	994-995
449	996-997
450	998-999
451	1000-1001

